

ALTERRA

WAGENINGEN UR

Ethiek, emoties en ophef over dieren in de natuur

Theorie en praktijk van maatschappelijke discussies omtrent beheermaatregelen gericht op in het wild levende dieren

Alterra-rapport 2441
ISSN 1566-7197

Fransje Langers, Thomas Mattijssen, Arjen Buijs, Eveliene Steingröver en Judith Westerink

Ethiek, emoties en ophef over dieren in
de natuur

Dit onderzoek is gefinancierd door het ministerie van EZ en uitgevoerd binnen het kader van Beleidsondersteunend Onderzoek, thema Maatschappelijke Potenties van Groen, Projectcode BO 11-013-08, opdrachtgever Ferrant de Haan, Directie Natuur en Biodiversiteit

Ethiek, emoties en ophef over dieren in de natuur

Theorie en praktijk van maatschappelijke discussies omtrent beheermaatregelen gericht op in het wild levende dieren

Fransje Langers, Thomas Mattijssen, Arjen Buijs, Eveliene Steingröver en Judith Westerink

Alterra-rapport 2441

Alterra Wageningen UR
Wageningen, 2013

Referaat

Langers, F., T.J.M. Mattijssen, A.E. Buijs, E.G. Steingröver en J. Westerink, 2013. *Ethiek, emoties en ophef over dieren in de natuur; Theorie en praktijk van maatschappelijke discussies omtrent beheermaatregelen gericht op in het wild levende dieren*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2441. 64 blz.; 11 fig.; 10 tab.; 45 ref.

De afgelopen jaren is gebleken dat veel maatschappelijk debat kan ontstaan over het beheer van in het wild levende dieren. Het ministerie van EZ wil handvatten om mogelijke maatschappelijke discussies rondom faunabeheer tijdig te herkennen. Alterra heeft hiertoe een state of the art studie uitgevoerd van theorievorming rondom ethiek en emoties van burgerreacties in relatie tot in het wild levende dieren, en deze toegepast op twee actuele casussen: orka Morgan en de ganzenproblematiek in Nederland. De state of the art studie maakte duidelijk dat burgers voornamelijk vanuit waarden en emoties redeneren, waar beleidsmakers en natuurbeheerders de focus leggen op kennis. Inzicht in elkaars taal is essentieel om nader tot elkaar te komen. Of een voorgenomen maatregel commotie veroorzaakt is sterk afhankelijk van het dier dat het betreft, de schade die het dier veroorzaakt en de impact van de voorgenomen maatregel. Voorts speelt mee of er partijen zijn die zich hard maken. In de discussie over de orka Morgan is het biocentrisme dominant: debatten gaan vooral over het welzijn van Morgan. In de ganzendiscussie zijn het vooral biocentrische en antropocentrische visies die tegenover elkaar staan in de twee dominante discoursen.

Trefwoorden: beleid, dieren, emotie, ethiek, ganzen, natuurbeheer, orka Morgan, publiek, waarden, weerstand

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.wageningenUR.nl/alterra (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.rapportbestellen.nl.

© 2013 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek)
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; info.alterra@wur.nl

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2441

Wageningen, mei 2013

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	13
1.1 Achtergrond en aanleiding	13
1.2 Doel en werkwijze	14
1.3 Afbakening	14
1.4 Leeswijzer	15
2 Ethiek en emoties rond in het wild levende dieren	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Kloof in denken tussen burgers en professionals	17
2.2.1 Drie dimensies van meningsvorming	17
2.2.2 Plek van de drie dimensies in natuurbeelden	18
2.2.3 Verschillen tussen natuurbeelden verklaard	22
2.3 Ethiek in relatie tot in het wild levende dieren	23
2.3.1 Waarden	24
2.3.2 Waardeoriëntaties	24
2.3.3 Normen en attitudes: wanneer is doden van dieren gerechtvaardigd?	28
2.4 Emoties ten opzichte van in het wild levende dieren	30
2.4.1 Persoonlijkheidskenmerken (traits)	31
2.4.2 Algemene emotionele disposities	31
2.4.3 Emotionele disposities rond in het wild levende dieren	33
2.4.4 Emotionele neiging (soort en context)	35
2.5 Ethiek en emoties in hun samenhang beschouwd	37
2.6 Van ethiek en emoties naar gedrag	39
3 Maatschappelijke discussies in de praktijk: orka Morgan en de ganzenproblematiek	45
3.1 Inleiding	45
3.2 Discoursanalyse	45
3.3 Discoursen orka Morgan	46
3.3.1 Introductie: het verhaal van de orka Morgan	46
3.3.2 Discoursanalyse	47
3.4 Discoursen ganzen	51
3.4.1 Introductie: de problematiek	51
3.4.2 Ganzen-8	52
3.4.3 Discoursanalyse	52
3.5 Reflectie op beide discussies	57
4 Reflectie	59
4.1 Inleiding	59
4.2 Bevindingen uit workshops	59
Literatuur	61

Woord vooraf

Natuur in Nederland is ons veel waard. Mensen genieten van de natuur, ontspannen in de natuur en voelen zich er vaak mee verbonden. Het rijk vindt dit belangrijk en werkt eraan om deze verbondenheid te versterken. Dieren in de natuur spelen hierin een belangrijke rol, zij maken de natuur vaak extra spannend. Wild zien geeft een boswandeling extra waarde, de mogelijkheid om wild te zien kan een reden zijn om de natuur in te gaan.

Wij streven er daarom naar dat natuurbeleid en natuurbeheer aansluiten bij wat burgers daarvan verwachten. In de praktijk blijkt dat niet altijd het geval. Zeker waar het gaat over sterven van dieren of over het doden van dieren, blijkt dat deskundigen (ecologen, beheerders en beleidsmakers) vaak tot oordelen komen die burgers niet altijd delen. Dit rapport spreekt zelfs van een kloof in denken tussen burgers en professionals.

We willen dat burgers zich verbonden voelen met natuur en met de wijze waarop we omgaan met de natuur in Nederland. En dus moeten we deze kloof overbruggen. Een mooi aanknopingspunt hiervoor is dat in elke professional een burger schuilt. Misschien is deze 'burger' wat op de achtergrond geraakt of onbereikbaar, maar dan zijn er ook nog veel burgers waar de professional mee omgaat. Allemaal spiegels voor ons denken en doen. Zodra het een kant op gaat die 'onze buurvrouw' niet kan begrijpen, is dit een signaal. We moeten ervoor zorgen dat wat we doen begrepen wordt en op een zeker draagvlak kan rekenen.

Om verbinding met andere te kunnen maken moet je weten waar je zelf staat. Welke kennis, waarden en emoties spelen een rol bij het eigen standpunt? En hoe zit dat bij het standpunt van de eigen organisatie? Dit rapport helpt daarbij en laat zien dat deze standpunten niet alleen gebaseerd zijn op kennis maar ook emoties en op ethische waarden. Het eigen standpunt is niet anders dan een overtuiging die niet meer waarheid bevat dan een andere overtuiging. Dit besef geeft ruimte voor een dialoog over andere standpunten die gebaseerd zijn op andere waarden en emoties.

Erkennen van verschillende waarden is een belangrijke voorwaarde om een dialoog mogelijk te maken tussen dierenbeschermers, ecologen, partijen die hinder ondervinden, jagers en genietters van de wilde dieren in de natuur.

Dit rapport geeft hiervoor goede aanknopingspunten en blijft niet beperkt tot theorie. Ook is onderzocht hoe dit in de praktijk uitwerkt bij de case van de aangespoelde Orka en rond de vraag over het beheren van de ganzen.

Ik vind dat het rapport kennis en ervaringen van verschillende plekken op een goede en overzichtelijke manier bij elkaar brengt.

Ik hoop en verwacht dat dit rapport een goede ondersteuning biedt om de afstand tussen professional en burger te overbruggen.

Rob van Brouwershaven
Directeur directie Natuur en Biodiversiteit
Ministerie van Economische Zaken

Samenvatting

Discussies over ethische dilemma's rond het faunabeheer in Nederland doen zich in toenemende mate voor in het werkveld van terreinbeherende organisaties en overheden. Door de opkomst van het internet en de (ingezette) vermaatschappelijking van het natuurbeleid mengen zich steeds meer actoren in deze discussies; actoren die andere kanten van het beheer benadrukken dan experts. Zo hebben burgers meer aandacht voor beleving en emoties en eisen ze vaak zeggenschap over hun omgeving. In het maatschappelijk debat ligt er een uitdaging om de uiteenlopende visies tot elkaar te brengen, zodat er meer begrip ontstaat tussen burgers enerzijds en overheden en natuurorganisaties anderzijds. Deze studie is uitgevoerd om meer inzicht te krijgen in wat door burgers belangrijk wordt gevonden, waarbij er speciale aandacht is voor de rol van morele waarden en emoties in relatie tot in het wild levende dieren. Doel is het vergroten van het bewustzijn van professionals in natuurbeleid over de inhoud en het belang van emotionele en morele argumenten in maatschappelijke discussies rondom het beheer van in het wild levende dieren.

Om dit inzicht te vergaren is een studie uitgevoerd naar wetenschappelijke kennis over emoties en ethiek in relatie tot in het wild levende dieren en faunabeheer. Verder is een discoursanalyse uitgevoerd op twee actuele beleidsthema's waarin ethiek en emotie een belangrijke rol spelen: de omgang met orka Morgan en de aanpak van de ganzenproblematiek. Met de resultaten van deze analyse zijn twee workshops gehouden met natuurbeheerders waarin het onderzoek is gespiegeld aan praktijkervaringen.

De verschillen in natuurbeelden en natuurbeleving tussen burgers en professionals zijn vaak terug te leiden tot een verschillend belang dat wordt gehecht aan de drie dimensies van meningsvorming: kennis, waarden en emoties. Professionals redeneren vaak vanuit de dimensie van kennis en leggen daarbij nadruk op aspecten zoals biodiversiteit en natuurdoeltypen. Burgers relateren vaak meer aan emoties en benadrukken daarbij bijvoorbeeld de schoonheid van de natuur. De dimensie waarden is voor beide groepen belangrijk. Bij (ethische) waarden gaat het over idealen en motieven die als nastrevenswaardig worden beschouwd. Deze kunnen in debatten over faunabeheer op verschillende manieren invulling krijgen. Zo kan er een onderscheid worden gemaakt tussen een holistische en individualistische waardeoriëntatie ten opzichte van wilde dieren. Het holisme acht de totaliteit van natuur waardevoller dan het individuele dier. Het individualistische perspectief heeft de focus op individueel welzijn van het dier of het menselijk nut in relatie tot deze diersoort. Drie stromingen van waardeoriëntaties die kunnen worden onderscheiden binnen de dierethiek zijn het ecocentrisme, biocentrisme en antropocentrisme. Het ecocentrisme is holistisch van aard en stelt natuurlijke processen centraal. Het biocentrisme stelt het welzijn van (individuele) dieren centraal. Antropocentrisme meet de waarde van in het wild levende dieren af aan het menselijk nut. Deze drie typen waarden kunnen worden gezien als verschillende visies op dierethiek. Zij geven sturing aan meningsvorming in individuele situaties van de omgang met in het wild levende dieren. Of een voorgenomen maatregel commotie veroorzaakt is voorts sterk afhankelijk van het dier dat het betreft, de schade die het dier veroorzaakt en de impact van de voorgenomen maatregel. Een belangrijke hiermee samenhangende ethische vraag is wanneer het geoorloofd is om een (wild) dier te doden, ook wel 'lethal control' genoemd. Het vraagstuk van lethal control roept veel meer dan maatregelen waarbij dieren niet gedood worden emoties en discussie op. Verschillende onderzoeken laten zien dat begrip voor deze maatregel groter is als het dier een gevaar voor de mens vormt, of wanneer sprake is van uitzichtloos lijden van het dier.

Belangrijk voor het begrijpen van discussies over het faunabeheer is niet alleen het ethische aspect, maar zijn ook de emoties die mensen ervaren bij een bepaald dilemma. Deze spelen een belangrijke rol in de positionering van burgers. In onderzoek worden deze emoties op verschillende manieren geclassificeerd, waarbij er bijvoorbeeld onderscheid kan worden gemaakt in de mate van controle die iemand over deze emotie

heeft, of in positieve en negatieve emoties. Verschillende aspecten bepalen welke emoties een diersoort oproept. Wanneer diersoorten positieve gevoelens oproepen is het aannemelijk dat maatregelen die deze soort treffen een grote negatieve emotie oproepen. Zo is het aannemelijk dat de weerstand jegens maatregelen die ingrijpen op de soort toeneemt als het gaat om een (in de beleving) intelligente, schaarse en vredelievende diersoort die er aantrekkelijk uitziet en waarvan dieren in goede gezondheid verkeren. Bij een lelijke, veelvoorkomende en laagintelligente soort is acceptatie van maatregelen tegen de soort meer aannemelijk.

Ethiek en emotie zijn belangrijke factoren die bepalen hoe mensen denken over dilemma's in het wildbeheer. Zij zijn echter op zichzelf geen directe verklaring voor wanneer mensen in actie komen en wanneer ze dat niet doen. Twee aspecten zijn cruciaal bij de beoordeling die mensen maken van de legitimiteit van een maatregel in een specifieke praktijksituatie: de inschatting van de ernst van het probleem en van de impact van de maatregel. Wanneer het probleem als groot wordt ervaren, of als de 'oplossing' als schandalig en disproportioneel wordt gezien kunnen discussies hoog oplopen. Ook beïnvloeding door anderen is van belang. Framing kan hierin een belangrijke rol spelen. De manier waarop over een dilemma gesproken wordt ('natuurlijk systeem' of 'arme dieren die honger lijden') speelt vaak een belangrijke rol in de positie die mensen innemen. Dergelijke framing wordt actief gebruikt en is in een maatschappelijke discussie een belangrijke factor om rekening mee te houden, zoals ook blijkt uit de uitgevoerde analyse van maatschappelijke discussies.

Verschillen in standpunten hoeven niet tot zichtbare conflicten te leiden. Alleen wanneer mensen van zich laten horen, kan een verschil van inzicht tot een conflict leiden. Literatuur over collectieve protesten leert dat mensen die in actie komen, zich kenmerken als gepassioneerde debaters over de situaties waar ze voor vechten. Van belang bij de beslissing van een individu om betrokken te willen en kunnen zijn c.q. in actie te komen is zijn inschatting van de mate van (1) uitdaging en (2) zijn toerusting. De uitdaging - de mate waarin iemand wordt aangesproken en geraakt - moet op zijn weg liggen en wezenlijk zijn. Toerusting omvat vaardigheden, instrumenten en slagkracht om invloed uit te kunnen oefenen. In de praktijk blijken het vooral de verantwoordelijken te zijn die betrokkenheid tonen: zij zijn over het algemeen bereid en in staat tot betrokkenheid. Ze kennen de weg. Volgzamen, pragmatici en buitenstaanders laten over het algemeen minder van zich horen. Waar volgzamen en pragmatici afzien van actie, omdat het onderwerp hen niet voldoende trekt, zijn buitenstaanders juist wel begaan. Zij weten de juiste kanalen echter niet te vinden. Rollen blijken contextgevoelig te zijn. Pragmatici schuiven op naar verantwoordelijken op het moment dat zij persoonlijk overlast ondervinden. Buitenstaanders schuiven op naar verantwoordelijken op moment dat zij worden toegerust (empowered), bijvoorbeeld via internetfora.

Aan de hand van de hiervoor beschreven theorieën en visies zijn twee prominente discussies over het welzijn van wilde dieren geanalyseerd. De eerste van deze discussies gaat over het welzijn van de orka Morgan die aanspoelde aan de Nederlandse kust, werd opgevangen in het Dolfinarium in Harderwijk en uiteindelijk werd verhuisd naar het Loro Parque op Tenerife. De tweede discussie heeft betrekking op de aanpak van de ganzenproblematiek in Nederland, een problematiek die speelt op het boerenland, in woonwijken en in de nabijheid van Schiphol waar ganzen een bedreiging voor de vliegveiligheid kunnen vormen. Uit deze beide discussies blijkt dat er in Nederland veel verschillende opvattingen zijn over het welzijn van wilde dieren en dat beide discussies veel emotie oproepen. Hierbij zijn in beide discussies de drie waardeoriëntaties antropocentrisme, biocentrisme en ecocentrisme zichtbaar.

De problematiek omtrent Morgan speelt niet in de directe leefomgeving van mensen. Niettemin is het aanspoelen van een orka voor veel mensen een aansprekende gebeurtenis en roept de orka als soort veel emoties op bij mensen. In de discussie over de orka Morgan is het biocentrisme dominant: debatten gaan vooral over het welzijn van Morgan. Hieraan wordt echter een verschillende invulling gegeven door twee verschillende kampen: het discours *terug naar zee* stelt dat Morgan erbij gebaat is om terug naar zee te gaan, zodat zij in vrijheid kan leven. Hierbij is er emotionele afschuw over het huidige lot van Morgan en worden waarden als vrijheid, autonomie en overleven centraal gesteld. Het discours *Loro Parque* meent dat een

terugkeer in het wild niet realistisch is en stelt dat Morgan een zo goed mogelijk leven in gevangenschap verdient. Morgans overlevingskansen en welzijn vormen belangrijke waarden. Aanhangers van dit discours tonen zowel positieve betrokkenheid bij Morgan als een gelatenheid omdat zij geen betere mogelijkheid zien voor het dier. Het discours *niet ingrijpen* stelt vanuit een ecocentrisch perspectief dat de mens niet elk dier hoeft te redden en de natuur zijn gang moet laten gaan. Waarden hebben betrekking op het respect voor natuurlijke processen en de autonomie van Morgan en er is weinig emotionele betrokkenheid bij het lot van Morgan. Het antropocentrische discours *Orka-moeheid*, vooral groot in internetdiscussies, voelt zich niet verbonden met deze discussie of ergert zich hieraan. Emoties van desinteresse, boosheid en irritatie worden geuit over de kwestie. De ophef over de orka wordt veelal niet begrepen of geridiculiseerd. Een enkeling is zelfs oprecht boos over de aandacht die Morgan krijgt terwijl er veel dringender problemen zouden spelen.

In de ganzendiscussie zijn het vooral biocentrische en antropocentrische visies die tegenover elkaar staan in de twee dominante discourses. Het biocentrische discours *de gans als slachtoffer* vindt het doden van ganzen onnodig en wreed. De overlast wordt meestal erkend (soms enigszins gebagatelliseerd), maar benadrukt wordt dat er diervriendelijker oplossingen zijn om deze te bestrijden. Dierenwelzijn en de waarde van het leven staan hierbij centraal, en er is emotionele afschuw over het beleid waarmee de ganzenoverlast wordt aangepakt. Vooral het vergassen is hierbij controversieel, omdat het 'frame' vergassen voor veel mensen een sterk negatieve connotatie heeft en daardoor veel woede oproept. Het antropocentrische discours *de gans als ongedierte* benadrukt de overlast die ganzen veroorzaken en stelt dat het doden van ganzen absoluut noodzakelijk is om de problematiek aan te pakken. Economie, menselijk welzijn en (vlieg)veiligheid zijn belangrijke morele waarden. Emoties zijn vaak negatief ten opzichte van de gans als soort en overwegend positief over de huidige aanpak van de overlast. Een tweede antropocentrisch discours is *de gans als natuurproduct*. Dit discours sluit enigszins aan bij 'de gans als ongedierte', en stelt dat er van de nood een product gemaakt moet worden door te zorgen dat het vlees bij de consument komt. Argumenten uit dit discours hebben geleid tot meer begrip door een positieve framing, 'ganzenvlees', in de discussie te brengen. Het discours *de gans is niet het probleem* is ecocentrisch van aard en stelt dat de mens zich meer moet aanpassen aan de gans. Morele waarden hebben hier betrekking op het respect voor het verloop van natuurlijke processen. Men is negatief over het huidige beleid, maar emoties zijn niet zo sterk aanwezig als in het discours 'de gans als ongedierte'.

Uit de in dit rapport beschreven wetenschappelijke theorie en de daarmee uitgevoerde discoursanalyse blijkt dat er een grote diversiteit aan visies in de samenleving is over de omgang met in het wild levende dieren. Inzicht hierin kan helpen bij het aanvoelen of maatregelen een discussie kunnen oproepen. Kennis alleen is daarbij niet genoeg, ook waarden en emoties zijn van groot belang. In twee workshops met natuurbeschermers wordt dit onderkend. Vanuit hun professionele denken zijn natuurbeschermers vaak geneigd om situaties op een ecocentrische manier te benaderen, maar naar buiten toe dragen ze vaak een meer biocentrische visie uit om aan te sluiten bij wat er speelt in de maatschappij. Zij voelen zich vaak ingeklemd tussen alle maatschappelijke meningen. Het overbruggen van de kloof kennis-emotie tussen professionals en burgers is daarom een belangrijke stap. Ook het onder woorden brengen van waarden kan hierbij helpen.

Het in gesprek gaan met tegenstanders kan helpen voor het creëren van begrip, onder andere door ze medeverantwoordelijk te maken aan het probleem. Voorbeelden van zaken die het verloop van een discussie kunnen beïnvloeden zijn een andere woordkeuze, het introduceren van nieuwe argumenten en het betrekken van nieuwe groepen. Natuurbeschermers benadrukken hierbij dat het belangrijk is om na te denken over 'framing' en om goed uit te leggen wat ze doen en waarom in termen die het begrip vergroten. Medestanders moeten van tevoren worden gezocht en er moet worden geprobeerd om medeverantwoordelijkheid te kweken bij tegenstanders. Richting toekomst voorzien beheerders dat de gans niet de laatste diersoort is waarover maatschappelijke discussie ontstaat vanwege overlast en bestrijding: meer en nieuwe discussies zijn te verwachten. Er is consensus onder de workshopdeelnemers dat het voorspellen en begrijpen van en omgaan met kritische reacties vanuit de samenleving cruciaal is voor een goed verloop van het maatschappelijk debat.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en aanleiding

Overheden en terreinbeherende organisaties worden in toenemende mate geconfronteerd met ethische dilemma's rond natuurbeheer. Die dilemma's waren er altijd al, maar twee ontwikkelingen versterken de noodzaak om beleidsafwegingen ten aanzien van natuurbeheer vanuit meerdere perspectieven kritisch tegen het licht te houden. In de eerste plaats komt die noodzaak voort uit de vermaatschappelijking van het natuurbeleid die sterk wordt gepromoot. In natuurbeleidskringen wordt erkend dat voor een brede beleidsverankering in de samenleving de dialoog met maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en burgers nodig is. In de tweede plaats is daar de autonome opkomst van internet. Vooral discussieforums en social media (denk aan facebook en twitter) vormen moderne platforms om de eigen opvattingen te ventileren.

Beide ontwikkelingen maken dat het aantal actoren dat meedenkt over natuurbeheer, en met name ook het *soort* actoren, sterk is verbreed. De situatie waarin het denken over natuurbeheer steeds meer plaats vindt in *open spaces where heterogeneous groups come together, leading to discussion to take place at different levels and in different domains* (Callon et al., 2009) is een relatief nieuwe situatie binnen natuurkringen. Tot voor kort waren beleidsmakers en professionele, gevestigde natuurorganisaties dominant in het vormgeven van natuurbeheer in Nederland. Er vond een uitwisseling plaats van voornamelijk technisch-ecologische inzichten, waarbij via de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) natuur en landbouw sterk gescheiden werden. De kloof met burgers was groot: juist doordat het natuurbeheer werd bediscussieerd in wetenschappelijke en zakelijke termen, werden andere actoren bewust of onbewust uitgesloten van het debat. De nieuwe actoren die via onder meer internetforums in beeld komen, benadrukken andere kanten van het beheer dan experts, met meer aandacht voor beleving en voor emoties die maatregelen in het natuurbeheer oproepen. Zij eisen zeggenschap over hun leefomgeving, zowel ter ondersteuning als ter bestrijding van beoogde maatregelen. De interesses van burgers kunnen behoorlijk wringen met ecologische doelstellingen (zie o.a. Langers en Vreke, 2008; De Bakker en Overbeek, 2005; Kuindersma et al., 2004). Dit blijft niet zonder gevolgen voor de besluitvormingsprocessen waarbinnen het natuurbeheer zich afspeelt.

Door de publieke inmenging krijgen de voorheen gesloten en in technische of technocratische termen gevoerde discussies, een maatschappelijke dimensie. Aan de beoogde vermaatschappelijking van het debat wordt hiermee invulling gegeven, alhoewel de concrete mogelijkheden en gevolgen nog grotendeels onduidelijk zijn. Centrale uitdaging in het maatschappelijke debat ligt dan ook in de wijze waarop uiteenlopende meningen en visies tot elkaar gebracht kunnen worden om uiteindelijk tot een robuuste en legitieme oplossing te komen. Dit vereist een betere afstemming tussen burgers enerzijds en overheden en natuurorganisaties anderzijds. Het bredere doel van dit project is daarom om meer inzicht te krijgen in én discussie aan te zwengelen over hoe traditionele actoren in hun taaluitingen effectiever kunnen aansluiten bij wat door burgergroepen als relevant wordt ervaren. Hierbij speelt vooral de aandacht voor de rol van morele waarden en emoties in relatie tot in het wild levende dieren.

1.2 Doel en werkwijze

Het doel van de studie luidde als volgt:

Vergroten van het bewustzijn bij professionals in natuurbeleid van de inhoud en het belang van emotionele en morele argumenten in maatschappelijke discussies rondom het beheer van in het wild levende dieren.

De uitdaging in het project ligt in het vergroten van de cirkel van beleidsmakers en natuurbeheerders van het ministerie van Economische Zaken, provincies en terreinbeherende organisaties die zich bewust zijn van het belang van emoties en morele overwegingen die leven onder het publiek én die om handvatten vragen om daar op een succesvolle manier mee om te gaan. Hiertoe zijn binnen het project twee workshops georganiseerd met natuurbeherende organisaties en beleidsmakers. Ter voorbereiding op de workshops is de bestaande wetenschappelijke kennis over emoties en ethiek in relatie tot in het wild levende dieren en faunabeheer in beeld gebracht. Welke emoties spelen een rol? In relatie tot welke ethische dilemma's spelen zij vooral? In welke fase zijn welke emoties te verwachten? Een tweede bouwsteen voor de workshops vormde een analyse van de verschillende discoursen rondom twee concrete situaties waarin ethische en emotionele afwegingen nadrukkelijk aan de orde zijn. In overleg met de opdrachtgever is gekozen voor de casus rond het welzijn van orka Morgan, die in 2010 aanspoelde aan de Nederlandse kust. Tweede casus betrof de ganzenproblematiek: de overlast die ganzen veroorzaken, ondermeer rond Schiphol, vraagt om oplossingen.

1.3 Afbakening

De studie richt zich niet op het brede natuurbeheer- en beleid, maar specifiek op het beheer van diersoorten. De beleidservaring leert dat faunabeheer meer dan florabeheer de aandacht van het publiek heeft. De omgang met en het welzijn van dieren gaat veel mensen aan het hart. Maatregelen die het welzijn van dieren betreffen, krijgen dan al snel een ethische lading. Vanwege de gevoeligheden die het publiek ervaart als het om dieren gaat, is ervoor gekozen om binnen deze studie de focus te leggen op ethiek en emotie specifiek in relatie tot faunabeheer.

Steeds meer mensen stellen morele vragen over de manier waarop met dieren wordt omgegaan. Een deel van die vragen heeft betrekking op gehouden dieren: van circusedieren tot boerderijdieren en ook dieren voor de farmaceutische industrie vallen hieronder. Dit onderzoek richt zich op geen van deze situaties. Ook het vraagstuk van ritueel slachten valt buiten de kaders van deze studie. Het onderzoek focust op in het wild levende dieren in Nederland. De scheidslijn tussen gedomesticeerde en in het wild levende dieren is niet altijd helder. De vraag waar de grens nu precies getrokken moet worden speelt vooral in relatie tot de grote grazers rond de Oostvaardersplassen, vanwege het proces van de-domesticatie (doormaken verwilderingsproces) dat zij (hebben) ondergaan. Omdat het onderzoek focust op soorten die in de vrije natuur voorkomen, vallen ook grote grazers binnen de kaders van dit onderzoek.

Een laatste afbakening heeft betrekking op de wetenschappelijke inzichten die in de eerste fase van het onderzoek worden geschetst: aangesloten wordt bij bestaande kennis. Het is niet de bedoeling om nieuwe theorieën te ontwikkelen.

1.4 Leeswijzer

Bij ethische kwesties spelen zowel gevoel als verstand een rol. In hoofdstuk 2 van dit rapport wordt the state of the art van kennis over ethiek en emotie in relatie tot in het wild levende dieren beschreven. Uitgelegd wordt waarin burgers in hun denken over faunabeheer verschillen van professionals, welke visies over dierenethiek onderscheiden kunnen worden, welke emoties in het wild levende dieren oproepen bij het publiek en welke afwegingen zij in specifieke situaties maken in relatie tot het draagvlak voor beheermaatregelen. In hoofdstuk 3 worden deze inzichten toegepast op twee casussen: orka Morgan en de ganzenproblematiek. Aan de hand van discoursanalyse worden de verschillende standpunten die leven binnen de samenleving naar voren gebracht en gerelateerd aan de in hoofdstuk 2 besproken theoretische inzichten. De bevindingen uit hoofdstuk 2 en 3 vormen de bouwsteen voor twee workshops die zijn georganiseerd voor natuurbeheerders en beleidsmakers. Hoofdstuk 4 doet verslag van deze workshops.

2 Ethiek en emoties rond in het wild levende dieren

2.1 Inleiding

Maatregelen in het faunabeheer kunnen heftige reacties bij het publiek oproepen. Voorbeelden zijn er genoeg. Misschien wel het meest besproken is het beheer van grote grazers in de Oostvaardersplassen. De grote sterfte onder de grazers (heckrunderen, konikpaarden en edelherten) in de winter van 2004-2005 leidde tot veel maatschappelijke discussie. In actuele ethische kwesties wordt meer dan eens teruggerepen naar de commotie die dit beheerexperiment rond het niet bijvoeren van grazers opriep. De strekking is dan vooral: 'zo moet het dus niet'. Maar in hoeverre heeft een professional in de hand of beleid maatschappelijke discussie teweegbrengt? Hoe te voorkomen dat nieuwe dilemma's tot vergelijkbaar problematische situaties leiden?

Terugkijkend zijn er vooral vragen. Wat maakte dat de spanningen destijds zo hoog opliepen? Was het omdat mensen onverwachts geconfronteerd werden met dode kadavers? Of riep juist het nodeloos lijden van de creperende grazers gevoelens van afschuw op? Was van invloed dat de grazers in het gebied waren uitgezet? Kon het publiek zich niet verenigen met de beleidskoers van de natuur zijn gang laten gaan? Speelde mee dat het niet voeren een bewuste strategie was? Deed het er nog toe dat de robuust ogende grazers met hun lange haren gevoelens van fascinatie opwekten? Gooiden dierenwelzijnsorganisaties nog eens olie op het vuur door de discussie actief en vasthoudend aan te jagen? Was het falende communicatie?

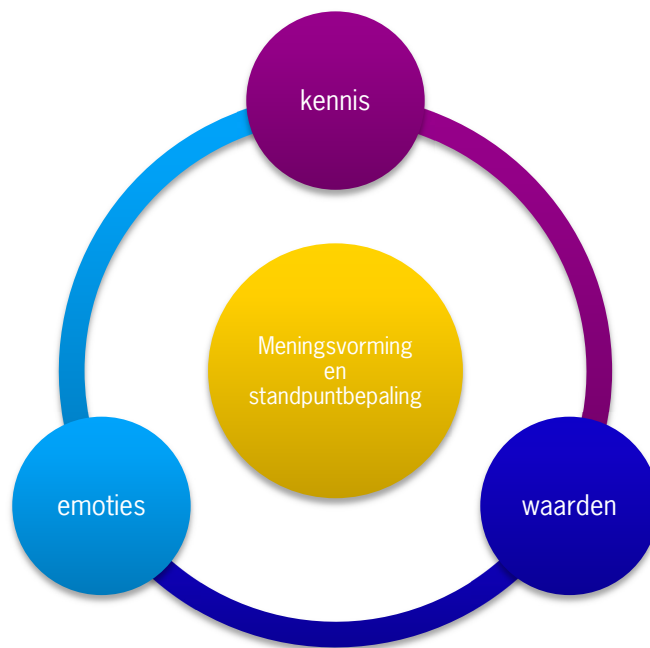
Het debat over de grote grazers in de Oostvaardersplassen toont de complexiteit van ethische kwesties. In dit hoofdstuk doen we een poging om de veelheid aan aspecten die spelen nader te benoemen en te begrijpen. De focus ligt daarbij op de waarden en emoties die spelen voor het publiek. Toch is ook een vergelijking tussen het publiek en professionals in het natuurbeheer zinvol om te maken. We trappen dit hoofdstuk af met de theoretische inkadering van het verschil in denken tussen beide typen actoren. Vervolgens worden in paragraaf 2.3 de dominante ethische visies besproken. In paragraaf 2.4 wordt dieper ingegaan op emoties die in het wild levende dieren oproepen bij mensen. In paragraaf 2.5 komen de inzichten samen. Zij worden in de context van specifieke situaties geplaatst.

2.2 Kloof in denken tussen burgers en professionals

2.2.1 Drie dimensies van meningsvorming

Al in het inleidend hoofdstuk brachten we naar voren dat professionals in het natuurbeheer op een wezenlijk ander 'niveau' het debat over natuurbeheer voeren dan het brede publiek. Waar deskundigen redeneren in termen van natuurdoeltypen, rode lijsten, ecosystemen, biodiversiteit en Natura 2000, gaat het de burger om een aantrekkelijk landschap, gevoelens van vrijheid, de fascinatie voor de roofvogel, kwetsbare natuur. Het publiek kan zich niet inleven in de technisch-ecologische gedachtegangen van professionals, terwijl professionals weinig begrip hebben voor de emoties die het publiek ervaart. Voor een succesvolle samenwerking van natuurorganisaties en overheden met burgers is afstemming van de gebruikte taal cruciaal. Wat gaat er in de praktijk nu precies mis? Het antwoord ligt grotendeels in het verschillende belang dat wordt gehecht aan ieder van de drie dimensies van meningsvorming: kennis, waarden en emoties.

Op drie niveaus kan over natuurbeheer worden gecommuniceerd: via kennis, via waarden en via emoties (Buijs, 2009; zie ook figuur 2.1). Deze driedeling is niet nieuw: het kent zijn oorsprong in de Griekse oudheid -Plato benoemde de driedeling voor het eerst, als de logos (redelijkheid), ethos (zedelijkheid) en pathos (emotie)- en is geworteld in de Angelsaksische filosofie. De 18^e-eeuwse Duitse filosoof Immanuel Kant onderscheidde ze als de drie basisvermogens van de mens: kennen, willen en voelen. Aan deze drie vermogens zijn drie soorten oordelen verbonden: bij kennis gaat het om het oordeel of iets waar is of onwaar, bij het willen gaat het om een oordeel of iets nastrevenswaardig is of niet, en bij het voelen gaat het om het oordeel of iets emoties teweegbrengt of niet. Met name door de aandacht die Kant had voor het voelen, brak hij met de rationalistische stroming waarin hij opgroeide. Binnen het rationalisme werd het gevoel gezien als inferieur ten opzichte van het intellectuele. Inferieur omdat het, vergeleken met het intellectuele, onduidelijk is. Kant verzette zich tegen de opvatting dat het gevoel op deze wijze tot een tekort wordt gedegradeerd. Het gevoel is niet verward, zo stelt hij, het heeft zijn eigen duidelijkheid. Het heeft alleen een andere oorsprong dan zowel de kennis als de wil en moet daarom met een andere maat worden gemeten. Terwijl het kennen en willen betrekking hebben op een *object*, is het gevoel in de eerste plaats betrokken op *zichzelf* (Hurkens, 2002). Dat de discutabele positie van gevoel ook nu nog actueel is, zal verderop blijken. Door zijn erkenning voor de heterogeniteit van oordeelsvormen wordt Kant gezien als één van de voorlopers van het postmoderne denken over pluriformiteit.

Figuur 2.1

Het belang van kennis, waarden en emoties bij meningsvorming en standpuntbepaling (bron: Buijs, 2009).

2.2.2 Plek van de drie dimensies in natuurbeelden

In de afgelopen vijftien jaar is veel conceptueel onderzoek gedaan naar visies van burgers en professionals op natuur, natuurbeheer en natuurbelied (o.a. Keulartz et al., 2000a; Van den Born et al., 2001; Manfredo, 2008; Buijs, 2009; De Groot et al., 2011). In het streven om orde aan te brengen in de grote diversiteit aan opvattingen, is de Kantiaanse driedeling vaak als leidraad gehanteerd. Kennis, waarden en emoties blijken een goede manier te zijn om denkbeelden te typeren en de verschillen tussen denkbeelden helder te krijgen.

Keulartz et al. (2000a) hebben voor het eerst de cognitieve (kennis), normatieve (waarden) en expressieve (emotie) dimensie uitgewerkt tot natuurbeelden, in hun studie naar natuurbeelden van experts op het gebied van natuur en natuurbescherming.

Bij de *cognitieve* dimensie gaat het om de definitie die een persoon geeft aan natuur en aan de functies die hij aan natuur toekent (Buijs, 2009; Keulartz et al., 2000a). Binnen de *cognitieve* dimensies onderscheiden Keulartz et al. drie stromingen: de systeemecologie, de structuurecologie en de productie-ecologie. De systeemecologie kijkt op een holistische manier naar natuur. De connectie tussen individuen zorgt ervoor dat er een evenwichtig geheel ontstaat: een ecosysteem. De structuurecologie focust meer op de structuur en elementen in de natuur: landschappen staan centraal. Bij de productie-ecologie ligt de nadruk op de functies die de natuur kan vervullen. De *normatieve* dimensie heeft betrekking op de waarden die mensen toekennen aan de natuur, zoals het geven van een morele status aan het dier¹. Ten slotte is er de *expressieve* of esthetische dimensie: dit zijn voornamelijk de belevingswaarden die aan natuur worden gegeven. Bij de typering van natuurbeelden staan de cognitieve, normatieve en expressieve dimensie niet los van elkaar, maar zijn verweven.

Buijs (2009) onderzocht de natuurbeelden van burgers. Hij bouwt daarbij voort op de principes van Keulartz et al., maar werkt deze verder uit door de theorie van sociale representaties aan natuurbeelden te koppelen. De focus van deze theorie ligt bij de manier waarop kennis zich ontwikkelt binnen sociale groepen en op welke manieren er een mening wordt verbonden aan een object (Buijs, 2009). Net als Keulartz gebruikt Buijs de cognitieve, normatieve en expressieve dimensie om natuurbeelden te beschrijven, waarbij zijn aandacht vooral uitgaat naar de twee eerstgenoemde. Hij vult de cognitieve dimensie verder in door het begrip overtuigingen te introduceren. Overtuigingen -bijvoorbeeld dat de natuur kwetsbaar is- kunnen gebaseerd zijn op recente feiten, maar ze kunnen ook gebaseerd zijn op oude ideeën over de natuur. Mensen zullen volgens Buijs handelen op basis van deze al dan niet gedateerde overtuigingen. Bij de normatieve dimensie onderscheidt Buijs naast een antropocentrische en ecocentrische benadering van natuur een derde stroming: de biocentrische. Deze benadering richt zich op de intrinsieke waarde van het individuele dier en minder op de waarde van de gehele populatie (Buijs, 2009).

Buijs kwam op deze manier tot vier typologieën van natuurbeelden die de variatie aan opvattingen van burgers representeren, het beeld van: Wildernisnatuur, Brede natuur, Esthetische natuur en Functionele natuur. In tabel 2.1 is weergegeven hoe de natuurbeelden zich laten typeren op de van Kant afgeleide cognitieve, normatieve en expressieve dimensie. Natuurbeelden verschillen niet zozeer in het belang dat mensen hechten aan de natuur. Aanhangers van alle natuurbeelden vinden natuurbescherming belangrijk, maar ze hanteren daarbij vaak verschillende argumenten, verschillende waarden van de natuur, hebben andere schoonheidsidealen en gebruiken andere vormen van kennis. Mensen met een Wildernis natuurbeeld redeneren 'ecocentrisch' en zien de natuur als een dynamisch ecosysteem waarin bijvoorbeeld de otter staat voor het functioneren van een speciaal biotoop: visrijke stroomgebieden met voldoende schoon en helder water. Mensen met een breed natuurbeeld redeneren 'biocentrisch', en hechten meer waarde aan het welzijn van de otter zelf, of andere planten en dieren. Mensen met een esthetisch natuurbeeld redeneren meer vanuit hun eigen beleving van het landschap. Mensen met een functioneel natuurbeeld kijken naar wat een landschap oplevert, ook voor bijvoorbeeld recreatie.

¹ Deze dimensie heeft in de uitwerking van Keulartz et al. veel overeenkomsten met de grondhoudingentheorie van Zweers uit 1995. De grondhoudingentheorie is ontstaan vanuit de milieu-ethiek. In deze ethiek is de tegenstelling tussen antropocentrisme en ecocentrisme van groot belang.

Tabel 2.1*Natuurbeelden van burgers (Buijs, 2009).*

Natuurbeeld	Cognitieve dimensie		Normatieve dimensie		Expressieve dimensie
	Definitie van natuur	Overtuiging	Waarde van natuur	Visie op natuurbeheer	
Wildernis	Smal beeld	Natuur is kwetsbaar Natuur is wetenschappelijk begrijpbaar	Ecocentrische waardeoriëntatie	Hands-off beheer	Vreemdheid Natuurlijkheid Fascinatie
Breed	Breed beeld	Natuur is kwetsbaar Natuur is dynamisch Natuur is onvoorspelbaar	Biocentrische waardeoriëntatie	Beperkt beheer, gericht op flora en fauna	Welzijn Sympathie Vrijheid
Esthetisch	Vrij breed beeld	Natuur is kwetsbaar Natuur is in balans	Zwak antropocentrische waardeoriëntatie	Beperkt beheer, gericht op landschap	Vertrouwdheid Verbondenheid Schoonheid
Functioneel	Vrij breed beeld	Natuur is robuust Natuur is dynamisch	Sterk antropocentrische waardeoriëntatie	Actief beheer	Veiligheid Verzorgen

Op een min of meer vergelijkbare manier zijn ook de natuurbeelden van professionals te typeren. Keulartz et al. (2000a) onderscheiden drie natuurbeelden van professionals:

- Wildernis Natuurbeeld.
- Arcadisch Natuurbeeld.
- Functioneel Natuurbeeld.

Het natuurbeeld van het oude Arcadische cultuurlandschap staat centraal in de klassieke natuurbeschermingsvisie. Hier draait het om 'halfnatuur' en is het streven gericht op het handhaven van landschapspatronen die in de loop van de menselijke bewonings- en ontginningsgeschiedenis zijn ontstaan. Daartoe is menselijk ingrijpen onontbeerlijk. In de Functionele natuurvisie staat het moderne stadslandschap centraal. In deze visie draait het vooral om productie: de natuur is afhankelijk van de mogelijkheden tot meekoppeling met andere functies, zoals land- en bosbouw, visserij, waterwinning en recreatie. Natuurwaarden tellen alleen als zij in overeenstemming kunnen worden gebracht met de functionele eisen van het actuele gebruik. Het Wildernis natuurbeeld tot slot staat centraal in de natuurontwikkelingsvisie. In deze visie gaat het om oernatuur en is het doel natuurlijke processen zoveel mogelijk ongestoord te laten verlopen. Om dat te bereiken moet menselijk ingrijpen tot een minimum beperkt worden: hands-off luidt het devies (Keulartz et al., 2000a).

De natuurbeelden van professionals vertonen gelijkenis met die van burgers, waarbij het Arcadische beeld van professionals lijkt op het Esthetische beeld van burgers. Het brede natuurbeeld is een typisch natuurbeeld van burgers. Hiervan bestaat geen equivalent bij deskundigen. Tabel 2.2 geeft de overeenkomsten en verschillen weer. Beiden hechten veel belang aan natuurlijkheid. De interpretatie hiervan verschilt echter. Waar het professionals vooral gaat om de natuurlijkheid en inheemsheid van soorten en de ongestoorde ontwikkeling van ecosystemen, richten burgers zich meer op de spontaniteit van natuur en het ontbreken van visuele verstoring door wegen en gebouwen. Het esthetisch natuurbeeld van burgers is deels vergelijkbaar met het

arcadisch natuurbeeld van deskundigen. Maar terwijl professionals vooral aandacht besteden aan de ecologische functies van landschapsdiversiteit, waarderen burgers vooral de visuele beleving van een afwisselend en gevarieerd landschap. Het functionele natuurbeeld wordt door burgers en deskundigen op een vergelijkbare manier geïnterpreteerd.

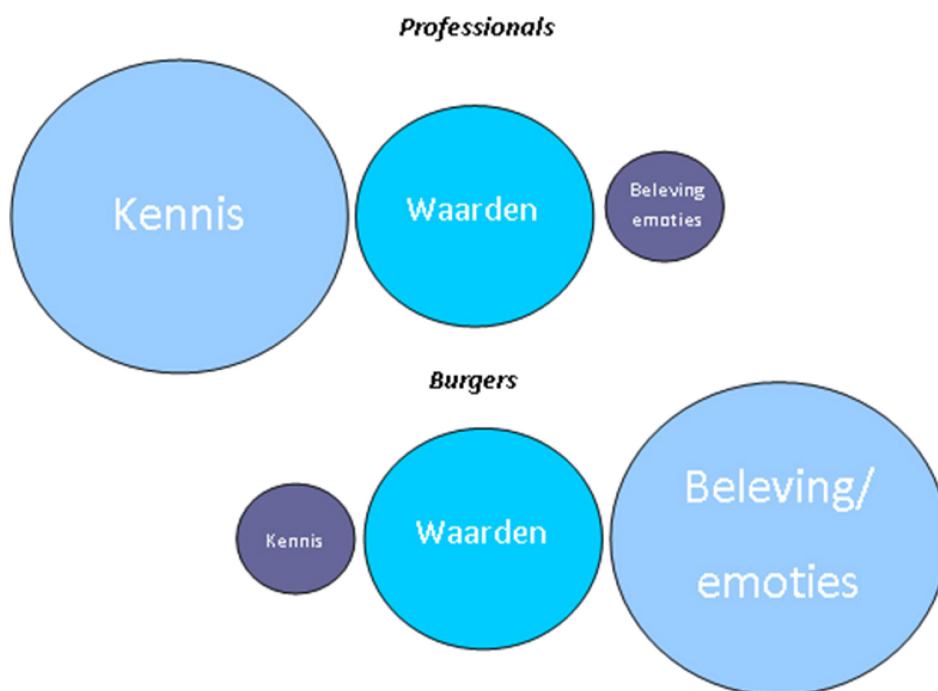
Tabel 2.2

Verschillen en overeenkomsten in natuurbeelden van burgers en professionals (Buijs, 2009).

Burgers		Burgers + Deskundigen	Deskundigen	
	<i>Afwijkende kenmerken</i>	<i>Gemeenschappelijke kenmerken</i>	<i>Afwijkende kenmerken</i>	
Wildernis	Ervaren natuurlijkheid Symbolische esthetiek gebaseerd op fascinatie en andersheid Biocentrisch	Ecocentrisch Hands-off beheer Smalle definitie Natuur ↔ Cultuur	Autonomie van ecologische processen 'Ecological aesthetics'	Wildernis
Breed	Beperkt beheer Brede definitie Respect voor individuele levens 'scenic aesthetics'	-	-	-
Esthetisch	Perceptuele diversiteit Emotionele verbondenheid met historische ontwikkelingen	Zwak antropocen- trisch / Rentmeester Natuur + Cultuur Cultuurhistorie	Landschaps- patronen Kennis van historische ontwikkelingen	Arcadisch
Functioneel	-	Antropocentrisch Natuur + Cultuur Natuur als grondstof	-	Functioneel

2.2.3 Verschillen tussen natuurbeelden verklaard

Hoewel burgers en professionals beiden natuur waarderen en natuurbescherming in algemene zin belangrijk vinden én ieder van de natuurbeelden van deskundigen en burgers een eigen bestaansrecht heeft, kunnen verschillen in visies tot grote conflicten leiden. De dominantie van het Wildernis natuurbeeld bestaat sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw in het Nederlands natuurbeleid (Keulartz et al., 2000a). Ecologen, beleidsmakers en andere professionals zijn zich er volgens Buijs (2009) nauwelijks meer van bewust dat het dominante Wildernisnatuur ook maar een visie is, en spreken inmiddels een hele andere taal dan burgers, boeren, buitenlui en andere leken die zich met dezelfde natuur bemoeien. Ook als beiden een vergelijkbaar natuurbeeld aanhangen, doen zich vaak nog conflicten voor. Aan de basis hiervan ligt een belangrijk verschil tussen deskundigen en burgers in het belang dat ze hechten aan ieder van de drie dimensies (figuur 2.2). Met name de legitimiteit van de ratio versus de emotie als argument staat ter discussie.

Figuur 2.2

De verhouding tussen kennis, waarden en emoties in de taal van burgers en professionals (Buijs, 2009).

Professionals zijn vaak erg gemotiveerd om de natuur te beschermen. Zij leggen daarom veel nadruk op de ethische dimensie van de natuur. Natuurbescherming is een morele plicht om de natuur te behouden voor volgende generaties. Toch is de kenniscomponent voor veel professionals nog belangrijker dan de ethische. Natuurbeheerders en beleidsmakers communiceren vooral over (ecologische) kennis en collectieve waarden, zoals biodiversiteit. Dit is de taal die binnen deze organisaties als legitiem wordt ervaren. Zij leggen veel nadruk op ecologische inzichten en theorieën als basis van natuurbeheer en in discussies over het beheer gebruiken ze veelal cognitief-wetenschappelijke argumenten. Ondanks dat ook veel professionals genieten van de schoonheid van natuur, gebruiken ze zelden esthetische argumenten. Daar tegenover staat de focus en het taalgebruik van burgers. Net als mensen die beroepsmatig in het natuur- en landschapsdomein actief zijn, communiceren ook burgers over waarden: zij hechten aan natuur en vinden natuurbescherming van groot

belang, zowel voor henzelf als voor toekomstige generaties. Nog meer dan over waarden communiceren burgers over beleving en emoties. Zij benadrukken het belang van de schoonheid van de natuur, het genieten van de vrijheid, ruimte en rust, maar ook van de verbondenheid met natuur. Vooral de verbondenheid met plekken in de natuur die ze goed kennen en waar ze vaak komen is typerend in de taal van burgers (Buijs, 2009). Het gebruik van emotionele argumenten van burgers wordt in het maatschappelijk debat door professionals soms weggezet als irrationeel, emotioneel, of onwetend, en daarmee afgedaan als niet-legitieme argumenten (Buijs en Lawrence, in press).

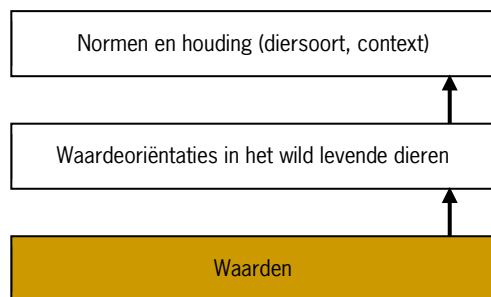
Bovenstaande leidt tot een belangrijk inzicht. De voor professionals voor de hand liggende redenering 'Oh, ze begrijpen me niet, ik moet burgers dus met meer kennis voeden' werkt over het algemeen niet. Uitzondering daarop vormt wellicht de groep van verantwoordelijke burgers (zie paragraaf 2.5), die wel overwegend vanuit kennis redeneert. Wat betekent dit inzicht nu: moet je elkaar op juist waarden zien te vinden om tot consensus te komen? Nee, dit lijkt niet de weg te zijn. Immers, het vergelijkbare belang van waarden heeft vaak een andere basis. Die basis ligt zoals gezegd grofweg voor professionals in kennis en voor burgers in emoties. De andere basis maakt dat de waarden -hoewel vergelijkbaar qua belang- inhoudelijk juist een tegengestelde kant op kunnen gaan. En ook wanneer ze inhoudelijk vergelijkbaar zijn, zie je in de praktijk vaak een verschillend discours als basis. Denk aan de overtuiging dat ganzen in aantal moeten verminderen. Deskundigen in het natuurbeheer wijzen op het ecosysteem dat niet in evenwicht is (kennis) versus burgers die de overlast van ganzen benadrukken (emotie). Waarden houden dus verband met kennis en emoties, en ieder grijpt in zijn redenering van wat goed of slecht is terug op wat hij belangrijk vindt.

In het navolgende gaan we dieper in op waarden en emoties in relatie tot specifiek in het wild voorkomende dieren.

2.3 Ethiek in relatie tot in het wild levende dieren

Eén van de ambities van het nationale natuurbeleid is om ruimte te scheppen voor natuurlijke processen in grootschalige natuurgebieden. De populaties van sommige soorten -denk niet alleen aan de grote grazers op de Oostvaardersplassen-, maar ook aan de wilde zwijnen op de Veluwe en de damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen -gedijen inmiddels zo goed bij het beleid dat beheerders voor een dilemma komen te staan. Op het moment dat een sterke populatiegroei aan de orde is, kan niet ingrijpen bijverschijnselen als verhongeren van dieren, schade aan landbouw en gevaar voor het verkeer geven. Dieren hebben recht op wildheid (afblijfplicht) en recht op zorg bij hulpbehoefte (zorgplicht). Wanneer is het verantwoord om in te grijpen?

Welke gedragingen toelaatbaar zijn en welke niet is een ethisch vraagstuk. Het woord ethiek komt van het Griekse woord *ethos*. Dit betekende oorspronkelijk gewoonte. De Latijnse vertaling van *ethos* is *mos*, en het meervoud hiervan is *mores*. Hiervan is ons woord *moraal* afgeleid. Tegenwoordig wordt *moraal* gebruikt om aan te geven welke handelingen en wat voor gedrag binnen een gemeenschap als 'goed' worden beschouwd. Ethiek betekent het nadenken over de moraal. In paragraaf 2.2.2. werden drie ethische stromingen al kort aangestipt: het ecocentrisme, biocentrisme en antropocentrisme. In deze paragraaf staan we uitgebreider stil bij deze waardeoriëntaties. Voor een goed begrip van ethiek in relatie tot in het wild levende dieren is inzicht in de mechanismen die spelen in relatie tot waardeoriëntaties relevant. Jacobs en Vaske (2010) maken in dit verband onderscheid naar waarden, waardeoriëntaties en normen en attitudes. Figuur 2.3 toont de hiërarchische samenhang tussen deze begrippen. De figuur laat zien dat waardeoriëntaties niet op zichzelf staan, maar een uiting zijn van basiswaarden van een individu. Waardeoriëntaties op hun beurt sturen de attitudes (normen en houding) van een individu. We bespreken de drie componenten van de mentale hiërarchie van Vaske hier uitgebreider.

Figuur 2.3

Normatieve component van mentale hiërarchie (naar Jacobs en Vaske, 2010).

2.3.1 Waarden

(Ethische) waarden zijn idealen en motieven die als nastrevenswaardig worden beschouwd, vanuit de gedachte dat het goede gedaan behoort te worden. Voorbeelden van ethische waarden zijn gerechtigheid, liefde, vrijheid en gelijkheid. Het zijn de principes waarop de concrete normen zijn gebaseerd. Het zijn ook de grootheden die met de normen bereikt willen worden. Waarden van individuen zijn fundamenteel: ze zijn nauwelijks aan verandering onderhevig. Ze ontstaan vaak al in de kindertijd. De waarden in onze samenleving komen grofweg voort uit geloofsovertuigingen en politiek-maatschappelijke ideologieën. Zo is liefde de belangrijkste waarde volgens de Christelijke Bijbel, waar rechtvaardigheid dat is voor het Jodendom en wordt in de Koran de overgave aan de wil van God/Allah als belangrijkste waarde uitgedragen. Vrijheid is de belangrijkste liberale waarde, binnen het socialisme zijn sociale rechtvaardigheid, gelijkheid en respect belangrijke waarden. Matigheid en een hoog arbeidsethos zijn dominante Calvinistische waarden. Humanistische waarden zijn gelijkwaardigheid en verantwoordelijkheid nemen.

Een waarde op zichzelf geeft nog weinig richting aan denken en handelen omtrent dieren. Twee personen kunnen bijvoorbeeld de waarde vrijheid belangrijk vinden. In de context van relaties tussen mensen en wilde dieren projecteert persoon één vrijheid op mensen en kan vinden dat mensen het recht hebben te jagen voor hun plezier. Persoon twee projecteert dezelfde waarde op dieren en kan daarmee juist de jacht onacceptabel vinden (Groot Buinderink et al., 2012). Ook wanneer vrijheid op dierenwelzijn gericht is, dan nog kan dit leiden tot verschillen in attitudes. Mensen die prioriteit leggen bij vrijheid van honger en dorst, of van lijden zullen het welzijn van dieren waarschijnlijk anders beoordelen dan mensen die vooral prioriteit leggen bij de vrijheid van dieren om natuurlijk gedrag te vertonen (zie ook Janzing, 2012). Om het denken en handelen van mensen te kunnen begrijpen zijn waardeoriëntaties relevant. Waarden werken door in waardeoriëntaties.

Waardeoriëntaties zijn een uiting van de fundamentele waarden die aan de oppervlakte komen door bepaalde patronen van overtuigingen van een individu (Manfredo et al., 2003; zie ook: Van den Brink, 2010).

2.3.2 Waardeoriëntaties

Waardeoriëntaties ten opzichte van in het wild levende dieren bestaan uit de overtuigingen die richting en betekenis geven aan de fundamentele waarden van mensen. De oriëntaties kunnen deels uitleggen waarom mensen een bepaalde houding (attitude) en gedrag hebben. In de literatuur bestaan in relatie tot natuur en in het wild levende dieren verschillende typologieën van waardeoriëntaties. In grote lijnen worden binnen ieder van deze typologieën waardeoriëntaties geplaatst op een continuüm tussen individualisme en holisme.

Individualisme versus holisme

Binnen het denken over in het wild levende dieren staan sinds de jaren tachtig twee perspectieven lijnrecht tegenover elkaar: het holisme en het (zoocentrisch) individualisme (Keulartz et al., 2000b). Het holisme, dat populair is onder natuurbeschermers en ecologen (eco-ethici), beschouwt de natuur als een geheel en de totaliteit van natuur wordt waardevoller geacht dan het individuele dier. Dieren hebben alleen instrumentele waarde: ze tellen moreel gezien niet zelfstandig mee. Ze hebben geen waarde omwille van zichzelf en dus hebben we geen verplichtingen ten opzichte van dieren. Individuele dieren verschijnen slechts als (tijdelijke) actoren binnen de biotische gemeenschap. Eten en gegeten worden, leven en sterven zijn de zaken die de gemeenschap draaiende houden. Vanuit holistisch perspectief is het de morele (afblijf)plicht om autonomie, vrijheid en diversiteit na te streven. Diversiteit slaat op het behoeden van zoveel mogelijk soorten van uitsterven, vooral de soorten aan de top van de voedselpiramide -de grote carnivoren- hebben prioriteit.

Het individualistische perspectief heeft de focus op individueel welzijn, en kan in de relatie dier-mens zowel op mensen als op dieren worden geprojecteerd. Bij het eerste (*mens*-gebaseerde ethiek) wordt de waarde van in het wild levende dieren afgemeten aan het nut dat het de mens dient of de verhouding waarin het tot de mens staat. Dierenwelzijn heeft geen prioriteit, tenzij het ten goede komt aan de mens, en de verantwoordelijkheid van de mens ten opzichte van de natuur is ingegeven door het eigen belang: de mogelijkheid om van de natuur te genieten, nu en voor toekomstige generaties.

De eerder genoemde tweespalt met het holisme doet zich voor met de individualistische benadering waarin *het dier* het uitgangspunt is. Dit zoocentrisch perspectief, dat dominant is onder dierethici (denk aan dierenbeschermers en diergeneeskundigen), koppelt dieren los van het systeem. Dieren worden benaderd in termen van dierenwelzijn. Dieren zijn waardevol om wat ze zijn, en niet alleen omdat ze instrumentele waarden hebben voor de mens of het ecosysteem. Ze moeten beschermd worden en hun belangen dienen niet op voorhand ondergeschikt te worden gesteld aan het 'grotere' belang. Dieren hebben morele waarde als voelende wezens: ze kunnen pijn lijden en plezier ervaren. Mensen hebben de verantwoordelijkheid om geen wreedheid jegens dieren te plegen (onnodig lijden) en hun welzijn te garanderen. Daarmee samenhangend is de zorgplicht een belangrijk moreel principe. Tabel 2.3 vat de kenmerkende verschillen tussen het holisme en het (zoocentrisch) individualisme samen.

Tabel 2.3

Overzicht van morele verschillen tussen individualisme en holisme (Naar: Drenthen en Keulartz, 2008).

	Holisme	Zoocentrisch individualisme
Waarde van het dier	Instrumentele waarde	Morele, intrinsieke waarde
Basiswaarden	Afblijfplicht Diversiteit Vrijheid Autonomie	Zorgplicht Welzijn Gezondheid Integriteit
Aanhangers	Natuurbeschermers Ecologen Eco-ethici	Dierenbeschermers Diergeneeskundigen Dierethici

De tweespalt in denken tussen deze twee frames is groot, en spitst zich toe op de legitimiteit van kennis versus morele argumenten. Holisten verwijten dierethici vooral dat vanuit individualistisch perspectief geen onderscheid gemaakt kan worden tussen wilde en gedomesticeerde, zeldzame en talrijke, inheemse en

uithemse soorten. Deze onderscheidingen zijn volgens holisten nodig om een verantwoord natuurbeheer te kunnen voeren. Zij beschouwen dierethici in dat opzicht als ecologisch ongeletterd en hekelen het Bambi-syndroom waarmee dierethici hun standpunten tot uiting brengen. Dierethici beklagen zich omgekeerd over de morele ongevoeligheid van holisten (Keulartz et al., 2000).

De besproken ethische perspectieven kennen -zoals aangegeven- vrij strikt afgebakende groepen van professionals binnen het vakgebied van dieren en natuur. Relevant is inzicht in de mate waarin de besproken waardeoriëntaties ook voor burgers een samenhangend geheel van overtuigingen vormen over wilde dieren en het beheer ervan, die bepalen hoe iemands basiswaarden uitwerking krijgen naar onderwerpen van wildbeheer (Teel et al., 2007). Voor twee typologieën van waardeoriëntaties, weergegeven in tabel 2.4, bespreken we de inzichten in de mate waarin deze leven onder het publiek.

Tabel 2.4

Typologieën van waardeoriëntaties, gerelateerd aan het continuüm holisme-individualisme.

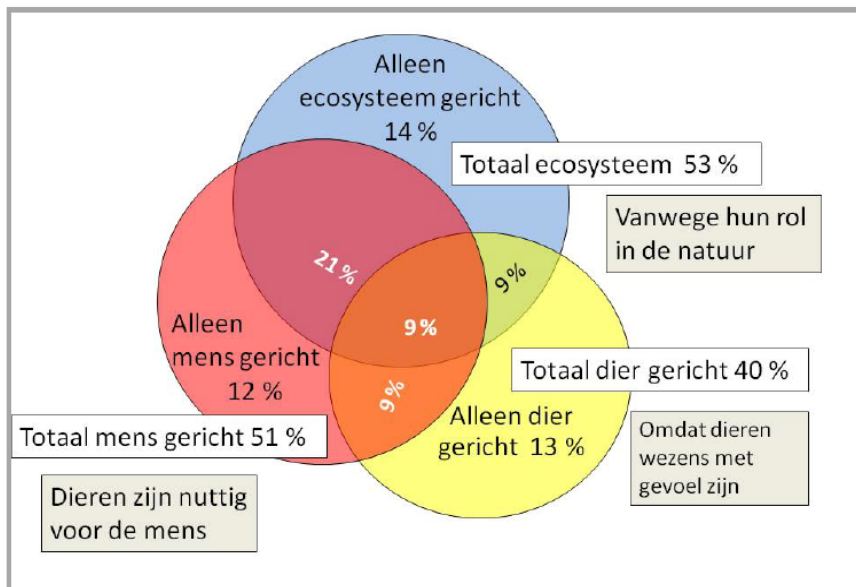
Typologieën	Holisme	Individualisme
Buijs (2009), Keulartz (2000)	Ecocentrisme	Antropocentrisme (mensgericht) Biocentrisme (diergericht)
Manfredo (2003), Vaske en Jacobs (2010)	Mutualisme	Dominantie

Typologie 1. Antropocentrisme, biocentrisme en ecocentrisme

Zoals besproken in paragraaf 2.2.2 maakt Buijs (2009) onderscheid tussen het antropocentrisme, het biocentrisme en het ecocentrisme. De hiervoor besproken individuele en holistische benaderingen laten zich vrij eenvoudig vertalen naar de drie stromingen: ecocentrisme staat vrijwel gelijk met de holistische visie, en het biocentrisme komt overeen met het zoocentrisch individualisme. Antropocentrisme is net als het biocentrisme een individuele benadering, maar dan vanuit het belang van dieren voor de mens: de waarde van in het wild levende dieren wordt afgemeten aan het nut dat het voor de mens heeft (zie eerdere uiteenzetting individualisme hierboven). Vanuit het denken over de positie van de mens ten opzichte van het dier, is de tegenstelling tussen antropocentrisme en ecocentrisme van groot belang: bij antropocentrisme staat de mens centraal en bij ecocentrisme de natuur. Het biocentrisme wordt soms opgevat als een 'gematigde' stroming die tussen deze twee uitersten in ligt. Tabel 2.4 laat zien dat deze eenzijdige redenering niet opgaat: biocentrisme is niet minder dan het antropocentrisme een individuele benadering. Ook de eerder genoemde tweespalt tussen eco-ethici en dierethici maakt duidelijk dat een spanningsveld van het biocentrisme met het ecocentrisme in potentie aanwezig is.

In recent publieksonderzoek (De Cock Buning, 2012) is nagegaan in hoeverre de onderscheiden stromingen leven bij burgers. Figuur 2.4 moet met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd: de bevindingen zijn gebaseerd op slechts een beperkt aantal stellingen dat aan het publiek is voorgelegd. Zonder de percentages al te serieus te nemen, illustreert de figuur dat de verhoudingen tussen mens-, dier- of ecosysteemgericht zijn, redelijk evenwichtig zijn. Daarbij neemt een substantieel deel van de ondervraagden een specifieke positie in van één dominante waardeoriëntatie. De oriëntaties van de meerderheid van de ondervraagden zijn echter pluriform. De lichte dominantie van het ecosysteemdenken komt overeen met resultaten van onderzoek naar natuurbeelden: onder burgers is het Wildernis natuurbeeld, dat een ecocentrische waardeoriëntatie heeft, ook dominant. Ook uit ander onderzoek blijkt dat de steun voor ecocentrische waarden over het algemeen hoog is. Bijvoorbeeld in een representatieve enquête onder 2.000 Nederlandse inwoners onderschreven 92% van de respondenten de stelling dat 'de natuur belangrijk is voor zichzelf, onafhankelijk van de functies die het heeft

voor de mensheid. (Buijs en Volker, 1997, zie ook: Buijs, 2009). Ecocentrische waarden vind je vaker bij stedelijke en hoogopgeleide mensen, bij vrouwen, mensen met postmaterialistische waarden en bij leden van natuurorganisaties. Ecocentrische waarden blijken positief te correleren met positieve houdingen ten opzichte van het belang van de instandhouding van bossen en mensen (Buijs, 2009).

Figuur 2.4

De verdeling van respondenten op stellingen die verwijzen naar het morele belang van mens-dier-ecosysteem (DeCockBuning et al., 2012).

Typologie 2. Mutualisme versus dominantie

Een tweede typologie betreft de zogenaamde Wildlife waardeoriëntaties. Deze benadering kent haar oorsprong in de Verenigde Staten, en onderscheidt als belangrijke oriëntaties het mutualisme en dominantie. Mensen met een mutualisme oriëntatie zien wilde dieren als deel van een grotere familie waar mensen ook toe behoren. Mensen met een mutualisme oriëntatie vinden dat wilde dieren zorg verdienen en kennen rechten aan hen toe. Mensen met de meer traditionele dominantie oriëntatie vinden dat wilde dieren door de mens gebruikt mogen worden. Voor hen is menselijk welzijn duidelijk belangrijker dan dat van dieren. Dominantie heeft daarmee overeenkomsten met antropocentrisme en mutualisme met ecocentrisme en ook met biocentrisme (dierenwelzijn, dierenrechten). Kwalitatief (Jacobs, 2007) en kwantitatief onderzoek in Nederland (Vaske et al., 2011 in: Groot Bruinderink et al., 2012) heeft uitgewezen dat deze beide waardeoriëntaties ook overheersen in Nederland. In Nederland bleek mutualisme de meeste voorkomende oriëntatie in interviews met mensen over wilde dieren (Jacobs, 2007). Overigens wordt wel onderscheid gemaakt tussen een dier-gebaseerde ethiek waarin het welzijn van een individu centraal staat, en eco-ethiek, waarbij het welzijn-debat zich richt op populaties. Dit onderscheid is ook teruggevonden in empirisch onderzoek (Jacobs, 2007).

2.3.3 Normen en attitudes: wanneer is doden van dieren gerechtvaardigd?

Normen zijn concrete richtlijnen voor het handelen. Ze vormen de verbinding tussen de fundamentele waarden (zoals vrijheid, rechtvaardigheid) die ingebed zijn in waardeoriëntaties, en de concrete gedragingen. Het zijn opvattingen over hoe men zich wel of niet moet gedragen in concrete situaties. Uit één waarde kunnen meestal meerdere normen worden afgeleid, die onderling zelfs kunnen botsen. Voor zowel recreanten, jagers, boeren als natuurbeheerders kan bijvoorbeeld respect voor in het wild levende dieren een belangrijke waarde zijn, maar voor alle vier kan de vertaling van deze waarde via waardeoriëntaties naar normen wezenlijk anders uitpakken. Een belangrijk verschil zit hem in de acceptatie om dieren te doden.

Als het gaat om ethiek, is het onvermijdelijk om aandacht te geven aan de vraag 'wanneer is het verantwoord om in het wild levende dieren te doden?' In de Engelstalige literatuur wordt dit vraagstuk aangeduid met de term 'lethal control'.

Grofweg kan natuurbeheer ingedeeld worden in twee categorieën: lethal en non-lethal. Van lethal, ofwel dodelijk, natuurbeheer is sprake als hele populaties van een diersoort zijn aangewezen om op een gecontroleerde manier in aantal teruggebracht te worden. In tegenstelling tot lethal natuurbeheer worden bij non-lethal beheer in principe geen dieren gedood. Natuurlijke regulering is een voorbeeld van non-lethal beheer, en kan plaatsvinden door bijvoorbeeld habitatbescherming, strategische omheining of verplaatsing van individuele dieren naar andere gebieden. De gedachte hierachter is dan veelal om bepaalde soorten tot geselecteerde gebieden uit te sluiten, dan wel inheemse dieren voor hun bedreigers te beschermen. Ook publiekseducatie, waarbij de focus ligt op het vergroten van kennis en/of tolerantie voor in het wild voorkomende dieren, is een vorm van non-lethal natuurbeheer.

Voorbeelden van lethal natuurbeheer zijn legale bejaging, ruiming, vergiftiging en bevissing. Lethal control roept enkele van de meest uitdagende ethische kwesties op in de context van onze relatie met de natuurlijke wereld. Zouden we herten preventief moeten doden, omdat wij vermoeden dat een deel anders van de hongersnood zou sterven? Is het juist, correct, valide om konijnen te doden, omdat ze holen graven in onze parken? Is het omploegen van onze tuinen een argument om wilde zwijnen te doden? Is het gerechtvaardigd om zomerganzen te doden, omdat zij poepen op onze wegen? Of omdat ze schade aan gewassen veroorzaken? Is overlast van ganzen voor vliegverkeer een meer rechtvaardig argument?

Door deskundigen wordt in dit soort situaties geclaimd dat de keuzes voor lethal beheer wetenschappelijk onderbouwd zijn. Dat maakt ze niet minder controversieel. Terwijl wetenschappelijke modellen en technieken de afgelopen decennia enorm zijn verbeterd, is het beheer van in het wild levende soorten nog altijd in aanzienlijk mate gebaseerd op inschattingen. Om dieren in het wild fatsoenlijk, naar behoren, passend, te kunnen beheren, is inzicht in de omvang van de populatie nodig. De omvang van populaties is vaak niet eenvoudig te schatten. Illustratief zijn de jaarlijks terugkerende discussies over de door deskundigen bepaalde visstand, die leidend zijn voor de toewijzing van visquota. Naast omvang, is ook inzicht nodig of de populatie afneemt of toeneemt, wat de habitateisen zijn die de soort stelt, en wat de gezondheidsstatus van het habitat is. Deze kennis, gecombineerd met een deugdelijke kennis van ecologie, biologie, genetische gezondheid, gedrag van de soort, is cruciaal om verantwoord de soort te beheren.

In de internationale literatuur is er redelijk wat aandacht voor de publieke acceptatie van lethal control. In het kader van deze studie is relevant wat de publieke acceptatie bepaalt en verklaart. In theorieën en empirische studies gaat het om een combinatie van morele/cognitieve en emotionele aspecten die invloed uitoefenen. De scheidslijn tussen beide invalshoeken is lastig te leggen, maar wordt in het kader van deze studie getrokken bij de gevoelens van affectie die de soort teweegbrengt en de eigenschappen van de soort die hieraan ten grondslag liggen. In paragraaf 2.4 gaan we hier dieper op in. In deze paragraaf beperken we ons tot de morele/cognitieve aspecten. Vaske onderzocht voor drie diersoorten (wasbeer, poema, beer) de publieke

acceptatie van het doden van dieren, en legde daartoe aan respondenten (n=364) drie mens-dierinteracties voor, die varieerden in hun ernst: (1) de soort is aanwezig, (2) de soort veroorzaakt overlast en (3) de soort doodt mensen (Vaske, n.d.; Vaske et al., 2012). Zoals verwacht is de acceptatie om te doden het geringst in de situatie dat het dier aanwezig is, en het grootst in de situatie dat het dier mensen doodt. Opvallend is dat de situatie waarin het dier schade veroorzaakt, nauwelijks anders wordt beoordeeld dan de situatie dat het dier aanwezig is: respondenten zijn eensgezind in hun oordeel dat beide interacties geen argument mogen zijn om dieren te doden. Dat geldt voor alle drie de bevraagde soorten. De bevindingen laten zien dat de consensus over het wel of niet doden van de soort beduidend lager is in de situatie dat de soort mensen doodt. Gemiddeld genomen accepteren respondenten het doden van de wasbeer eerder in deze situatie dan de beer of poema; beer en poema leiden tot een grotere verdeeldheid. Een tweede enigszins vergelijkbaar opgezette studie van Vaske omtrent ethische overwegingen bij leeuwen laat zien dat de individuele perceptie jegens de soort van invloed is. Mensen die een negatieve houding hebben over leeuwen accepteren het doden van de leeuw sneller dan mensen met een neutrale houding. Alsr een leeuw een mens doodt, wordt het doden van de leeuw algemeen geaccepteerd. De situatie is ambivalenter als de leeuw de mens met een aanval alleen heeft verwond. Mensen met een negatieve en neutrale houding vinden dan ook het doden van de leeuw acceptabel. Mensen met een positieve houding jegens de leeuw zijn niet uitgesproken. Ook wanneer de leeuw een (gehouden) dier doodt, vinden mensen met negatieve associaties bij de leeuw het doden acceptabel, maar anderen niet. Vaske onderzocht ook empirisch de publieke acceptatie omtrent het doden van wolven, en vroeg daarbij naar de perceptie van zes eigenschappen van de wolf. De resultaten laten zien dat mensen die meer sympathie hebben voor jagen in zijn algemeenheid doden sneller accepteren. Naast bewoners zijn ook bezoekers van het gebied waarin wolven leven bevraagd. Opvallende verschillen deden zich voor: bezoekers vinden doden veel minder gerechtvaardigd, in alle omstandigheden. Zelfs degenen die negatief over de wolf denken, zijn slechts matig positief over het doden van de wolf.

De Cock Buning et al. (2012) legden in totaal achttien contexten aan respondenten voor waarin gevraagd werd naar de legitimiteit van het doden van dieren. Ongeveer de helft van de situaties kan geïnterpreteerd worden als een situatie die zich in de vrije natuur voordoet. Ernstig en uitzichtloos lijden wordt door het publiek breed geaccepteerd als omstandigheid waarin het doden van dieren acceptabel is. Opvallend is het verschil in draagvlak tussen het uitzichtloos lijden (94%), beheersjacht (31%) en de situatie dat dieren overtollig zijn (7%). Het is aannemelijk dat achter de grote verschillen in draagvlak de waarde dierenwelzijn schuil gaat. Mensen worden moreel geraakt waar het gaat om uitzichtloos lijden, omdat het dierenwelzijn in het geding is. Wellicht speelt ook communicatie over de motieven om dieren te doden mee. In de praktijk van wildpopulaties zijn een te grote populatieomvang, uitzichtloos lijden en beheersjacht immers vaak sterk verbonden met elkaar, terwijl deze samenhang op grond van de verschillen in percentages niet herkenbaar is in het draagvlak. In een studie naar acceptabele redenen voor de jacht (Pool en Kerklaan, 2006) is het draagvlak voor beheersjacht overigens aanzienlijk groter: 65% van de Nederlanders vindt dit acceptabel. Wellicht is de nuancering in dit onderzoek naar verschillende jachtmotieven van invloed: waar in het onderzoek van De Cock Buning beheersjacht mogelijk is opgevat als verzamelbegrip voor het motief jacht, worden in de studie van Pool en Kerklaan respondenten gemotiveerd de context waarbinnen de jacht plaatsheeft in hun beoordeling mee te wegen.

Treves en Naughton-Treves (2005) benadrukken dat publieke houdingen jegens het doden van in het wild voorkomende dieren afhankelijk zijn van dieper liggende waarden en vaak al gevormd worden op jonge leeftijd. Met deze kennis in het achterhoofd onderscheiden zij algemene trends in de publieke acceptatie van lethal control. In tabel 2.5 is weergegeven hoe de context van de situatie de houding ten opzichte van lethal control kan beïnvloeden. Het overzicht is interessant, omdat het de pluriformiteit aan aspecten die spelen binnen dilemma's rond faunamaatregelen weergeeft, en ook duidelijk maakt dat consensus alleen bereikt kan worden als deze pluriformiteit meegenomen wordt in besluitvormingsproces. Vanuit verschillende waardeoriëntaties zijn andere aspecten relevant. Biocentrische en antropocentrische visie zijn dominant aanwezig: de manier van doden moet pijnloos zijn.

Tabel 2.5

Morele/cognitieve factoren die publieke bijval/goedkeuring voor lethal control beïnvloeden (Naar: Treves en Naughton-Treves, 2005).

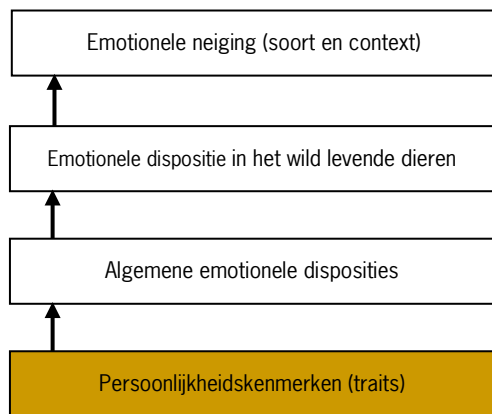
Factoren die acceptatie beïnvloeden	Acceptatie minder aannemelijk	Acceptatie meer aannemelijk
Waar het dier wordt gedood	Openbare grond	Private grond
Hoe het dier wordt gedood	Vergiftigen, dodelijke valstrikken	Scherpschutters, levend vangen gevolgd door euthanasie
Type bedreiging door dier	Veroorzaakt overlast	Valt mensen aan
Wie het dier doodt	Commerciële jager	Overheidsorganisatie
Kosten van schade door dier	Laag	Hoog

De acceptatie van maatregelen wordt niet alleen gestuurd door ethische overwegingen en onderbouwingen. Ook de emotie doet ertoe. In paragraaf 2.4 gaan we nader in op de eigenschappen van de soort in termen van uiterlijke en sociale kenmerken die van invloed zijn op de affectie die mensen voelen.

2.4 Emoties ten opzichte van in het wild levende dieren

Er hoeven slechts een paar met olie besmeurde vogels op het strand aan te spoelen, of het wemelt er van de gele jassen die zich over de dieren ontfermen. Op hetzelfde moment worden verderop honderden ganzen de dood ingejaagd. Arjuna van der Kooij vroeg zich begin 2012 in de Volkskrant af waarom troetelorka Morgan zielig is, en we daarna even gemakkelijk een broodje naamloze paling halen bij de visboer om de hoek. Waarom halen we alles uit de kast om het leven van het ene dier te redden, terwijl het andere dier ons min of meer onverschillig laat? Een groot deel van het antwoord schuilt in de simpele constatering dat emoties er toe doen. In deze paragraaf gaan we dieper in op de rol van emoties.

Emoties dienen als signaal of een bepaalde gebeurtenis belangrijk is. Voor een goed begrip van emoties in relatie tot in het wild levende dieren is inzicht in de van belang zijnde mechanismen relevant. Een emotie wordt omschreven als een innerlijke beleving, die door een bepaalde situatie wordt opgeroepen of spontaan kan optreden. In een meer algemene of biologische zin kan men een emotie echter ook definiëren als een reactie van onze hersenen op een affectieve prikkel. Dit komt vrijwel automatisch tot uiting in een bepaald patroon van gedrag (bijvoorbeeld vluchten of toenadering zoeken) en fysiologische reacties. Emotionele reacties zijn voor een deel aangeboren en voor een deel aangeleerd. Iemands persoonlijkheid speelt wel een rol, maar emoties zijn ook het resultaat van ervaringen die men heeft opgedaan. Angst of vrees voor bepaalde situaties kan bijvoorbeeld ook het gevolg zijn van een leerproces. Dit proces heet conditionering. Het betekent dat dergelijke reacties ook weer kunnen worden 'afgeleerd'. Door een cumulatie van ervaringen ontstaat op den duur een geneigdheid voor een bepaalde affectieve stijl die iemands percepties, interpretatie en gedrag zal sturen (Ferguson, 1995). In figuur 2.5 is de hiërarchische samenhang tussen karaktertrekken, algemene emotionele disposities en emotionele disposities specifiek in relatie tot in het wild levende dieren weergegeven. Ieder van deze bouwstenen is relevant voor het begrijpen van de maniere waarop emoties in specifieke contexten gestuurd worden. In deze paragraaf worden de vier aspecten toegelicht aan de hand van theorieën en waar mogelijk ondersteund door resultaten van empirisch onderzoek.

Figuur 2.5

Emotionele component van mentale hiërarchie (naar Jacobs en Vaske, 2010).

2.4.1 Persoonlijkheidskenmerken (traits)

Vergelijkbaar met het ethische vraagstuk dat zijn basis vindt in de fundamentele waarden die mensen als leidende principes hanteren in hun denken, kunnen ook in relatie tot emoties fundamentele karaktertrekken worden onderscheiden, die disposities sturen. De achterliggende theorie is de dispositionele of 'trekken'-benadering. Deze vindt haar wortels in de laat 19e eeuw, toen voor het eerst op grote schaal persoonlijkheidstest werden ontwikkeld en afgenomen. In deze periode kwam Raymond Cattell op basis van statistische analyses naar de samenhang tussen karaktertrekken die mensen gebruiken als ze andere mensen omschrijven, uit op 16 'supertraits' of dimensies waarbinnen alle karaktertrekken te typeren zijn. Later onderzoek heeft opgeleverd dat er ook binnen deze zestien dimensies weer onderlinge correlaties liggen. Een moderne theorie die daar uit is voortgekomen, en die ook empirisch onderbouwd is, is de 'big five'. Deze theorie stelt dat er vijf grote, onafhankelijke dimensies zijn van persoonlijkheidstrekken waarop mensen van elkaar verschillen of juist met elkaar kunnen worden vergeleken. Elke dimensie heeft een eigen tegenpool, en iemand scoort dan ook hoog op het één en laag op de tegenpool. Deze dimensies zijn:

- interne stabiliteit tegenover neuroticisme (het kunnen omgaan met tegenslag, stabiele emoties);
- extravertie tegenover introversie;
- openheid voor ervaringen, intellect, creativiteit tegenover geslotenheid;
- zorgvuldigheid tegenover laksheid en gebrek aan motivatie;
- altruïsme (goedaardig en warm) tegenover egoïsme (kwaadaardig en kil).

2.4.2 Algemene emotionele disposities

Emotionele disposities (of geneigdheid) geven aan hoe iemand in verschillende situaties over het algemeen emotioneel reageert (Tangney, 2007). Averill (1999) heeft het woordenboek gescand op het voorkomen van de term emoties. Hij vond honderden begrippen die op de één of andere manier met een emotie te maken hebben. Maar de meeste deskundigen onderscheiden een kleiner aantal elementaire emoties. Ekman's lijst van zeven -woede, afkeer, angst, geluk, verdriet, minachtig en verrassing- wordt in de basispsychologie bijvoorbeeld vaak aangehaald. De lijst is gebaseerd op de gezichtsuitdrukkingen die overal ter wereld worden herkend. Deze gelijkenis tussen mensen van verschillende culturen duidt er op dat basisemoties genetisch zijn bepaald. Volgens aanhangers van de gedachte van elementaire emoties bestaat het uitgebreide spectrum van alle andere menselijke emoties in feite uit complexe combinaties van deze elementaire emoties (bron: Basisboek Psychologie).

Lange tijd werd in definities van emoties -naar latere inzichten gebleken onterecht- benadrukt dat emotie en cognitie twee tegenovergestelde grootheden zijn. Emoties zouden irrationele impulsen zijn die een helder zicht op de zaak verhinderen (Smit, 2010). Later onderzoek laat zien dat emoties en cognitie elkaar wederzijds beïnvloeden. Emoties zijn nodig om effectieve persoonlijke (ethische) beslissingen te kunnen nemen. Emotie en motivatie zijn complementair. Het concept van emotie legt de nadruk op opwinding, ofwel arousal, terwijl motivatie het accent legt op de manier waarop deze arousal wordt omgezet in een handeling. In de basispsychologie worden beide concepten opgevat als twee met elkaar samenhangende processen die ervoor zorgen dat we adequaat op belangrijke gebeurtenissen reageren.

De samenhang van emotie met cognitie maakt dat naast basisemoties, ook wel primaire emoties genoemd, meer complexe emoties, ofwel secundaire emoties, onderscheiden kunnen worden. Primaire emoties hebben een biologische basis en zijn ingebed in de genen. Ze ontstaan automatisch en onbewust, met als doel op een adequate manier te kunnen reageren op de omgeving. Pasgeboren baby's huilen bijvoorbeeld vaak spontaan als reactie op het horen van een luid geluid. Zonder ooit een kat gezien te hebben, vertonen ratten bevries- of ontsnappingsgedrag wanneer zij voor het eerst worden geconfronteerd met een kat, zo wijst laboratoriumonderzoek uit (Blanchard en Blanchard, 1988 in: Jacobs et al., 2012). Secundaire emoties ontstaan later in de ontwikkeling, op het moment dat er cognities bij komen kijken. Izard, Ackerman en Schulz (1999 in: Vansteenbrugge, 2010) benoemen secundaire emoties dan ook als 'cognitieafhankelijke emoties' of zelfbewuste emoties. Zelfbewuste emoties omvatten een reflectief denkproces. Voordat een individu dergelijke emoties kan ervaren, moet ze volgens Gilbert (1999) over een aantal competenties beschikken. Het zelfbewustzijn moet ontwikkeld zijn, het individu moet in staat zijn het eigen gedrag te evalueren en moet gevoelig zijn voor dominante anderen. Zelfbewuste emoties ontwikkelen zich daarom pas op latere leeftijd. Een categorie van zelfbewuste emoties vormen de zelfevaluatieve emoties. Deze emoties zijn gebaseerd op de vergelijking tussen zichzelf en persoonlijke of maatschappelijke normen, waarden en doelstellingen. Zelfevaluatieve emoties richten de aandacht naar het zelf doordat men de eigen acties, gevoelens en gedachten op een kritische manier beschouwt (Tangney et al., 2007). Wanneer men deze acties, gevoelens en gedachten vergelijkt met maatschappelijke standaarden, resulteert dit in een gevoel van tevredenheid of van falen. Omdat men het eigen gedrag evalueert in het licht van normen en waarden, worden zelfevaluatieve emoties ook wel *morele emoties* genoemd (Tangney et al., 2007 in: Vansteenbrugge, 2010).

Onderzoekers proberen al meer dan een eeuw de dimensionale structuur van (morele) emoties te achterhalen. Deze structuur bestaat uit een aantal dimensies op basis waarvan verschillende emoties kunnen worden geclassificeerd en van elkaar kunnen worden gedifferentieerd. De literatuur toont dat er tot op heden nog geen consensus bestaat over het aantal en de aard van die dimensies. Zowel tweedimensionale als drie- en vierdimensionale structuren worden naar voren geschoven. Bovendien verschilt de interpretatie en de naamgeving van de dimensies van onderzoek tot onderzoek (Vansteenbrugge, 2011). De meeste tweedimensionale structuren zijn vrijwel allen opgebouwd rond dezelfde basisdimensies:

- valentie (richting van emotie),
- arousal (omvang van emotie).

Valentie duidt op de gevoelskleur van een emotie: iets kan prettig (positief) of onprettig (negatief) zijn. Arousal heeft betrekking op de mate van opwinding van de emotie, en kan onder meer worden gemeten via de lichamelijke reacties die gepaard gaat met de emotie (verhoging van de bloeddruk, snellere hartslag, pupilgrootte en een drogere mond).

De tweedimensionale core affect-theorie van Barrett uit 2006 geeft een beeld van de uitwerking van emoties naar de dimensies valentie en arousal (zie figuur 2.6). De figuur heeft twee bipolaire dimensies, arousal (met als polen 'high activation' en 'low activation') en valentie (met als polen 'pleasant' en 'unpleasant'). Op deze manier ontstaan zestien basisemoties, verdeeld over vier kwadranten.

Figuur 2.6

Tweedimensionaal core affect model van Barrett (2006, Bron: Vermeij, 2010).

2.4.3 Emotionele disposities rond in het wild levende dieren

In het onderzoek naar de relaties tussen mensen en in het wild levende dieren is in het verleden weinig aandacht besteed aan emoties (Jacobs, Vaske, Manfredo en Teel, 2012; Manfredo, 2008). Maar juist omdat emoties zijn ontstaan als adaptieve reacties, en wilde dieren voor onze voorouders cruciaal waren voor de overleving (als predator en als prooi), ligt het voor de hand dat emoties ten opzichte van dieren diepgeworteld zijn (Jacobs, 2012). Jacobs (2009) onderzocht de mechanismen die schuilgaan achter de liefde van de mens voor in het wild voorkomende dieren. Hij komt tot zes mechanismen die deze dierenliefde verklaren, gebaseerd op de emotie-theorie. In de mechanismen komt een mix van biologische, culturele en individuele factoren naar voren (Jacobs, 2009).

Jacobs stelt dat de mens in de eerste plaats (1) een aangeboren alertheid heeft voor fysieke beweging. Hij baseert zich daarbij op onderzoek naar filmvoorkeuren van pasgeboren baby's. Deze aangeboren fascinatie is waarschijnlijk geen kenmerk van het emotionele systeem, maar van het visuele perceptiesysteem. Een tweede mechanisme (2) is de overerfde programmering om emotioneel op sommige dieren te reageren. De basis hiervan ligt in de afhankelijkheid van dieren voor het voortbestaan van onze voorouders (eten of gegeten worden). Deze erfenis resulteert in positieve of negatieve emotionele reacties tot roof- en prooidieren, en kan verklaren waarom we een soort wel of niet waarderen. De angst voor slangen bijvoorbeeld is niet aangeboren. Slimme experimenten laten zien dat de angstreactie die slangen kunnen oproepen een kwestie van snel leren is. Het derde mechanisme (3) is de mentale dispositie om emotioneel te reageren (conditionering). Ook (4) heeft de mens de neiging om emotioneel te reageren op emotionele expressies van dieren. Dit mechanisme is

relevant in relatie tot de band die de mens ontwikkelt met huisdieren. Ook (5) kan aangeleerde kennis beïnvloeden hoe we een directe lichamelijke reactie op dieren interpreteren in een bewuste gewaarwording. Deze kennis kan de reactie versterken, maar kan ook gevoelens transformeren: een aanvankelijke negatieve emotie kan veranderen in een positieve. Zo roept een beer in de dierentuin een heel ander gevoel op dan een beer in het wild: in de dierentuin weten we ons veilig. Tot slot (6) kan aangeleerde kennis een emotionele reactie triggeren. Ook als het emotionele systeem een dier niet waarneemt als emotioneel relevant, kan het cognitieve proces het emotionele systeem zodanig aansturen dat een emotionele reactie ontstaat. Zo heeft de associatie met de filmster Nemo in de film Finding Nemo er aan bijgedragen dat de clownvis tegenwoordig enthousiast door kinderen wordt begroet in dierentuinen.

Het verkennen van emotionele reacties op in het wild levende dieren wordt gezien als een intrigerend en vruchtbaar veld voor toekomstig onderzoek (Manfredo, 2008). Toch zijn emoties ten opzichte van diersoorten nog maar weinig onderwerp geweest van wetenschappelijk onderzoek. De empirische studies die gedaan zijn hebben het concept emoties niet systematisch bestudeerd en de bevindingen zijn gefragmenteerd (Groot Buinderink et al., 2012). Vaak wordt aangenomen dat natuur gevoelens oproept van ontzag, verwondering en vrijheid. Maar deze aannamen zijn nauwelijks empirisch aangetoond. Hierbij valt bovendien op dat emoties en waarden (vrijheid) door elkaar gebruikt worden. In empirisch onderzoek is de emotie angst het meest bestudeerd. Vooral in Scandinavië zijn recentelijk enkele studies verricht naar angst voor in het wild levende soorten, en dan vooral de wolf en de beer. De aanwezigheid van wolven zorgt vooral voor angstgevoelens waar het gaat om de perceptie van de veiligheid van vrouwen en kinderen (Groot Buinderink, et al., 2012). Deze angst wordt beïnvloed door overschatting van de lengte en het gewicht van de wolf, de grootte van de roedels, voortplantingsgedrag, aanvallen en het aantal wolven dat men feitelijk ziet. Een relatie is gevonden tussen perceptie van de wolf en angst: mensen die het dier als gevaarlijker en minder controleerbaar zien, geven vaker aan angst te hebben. Andere emoties jegens wolven zijn niet systematisch bestudeerd. Een nog niet gepubliceerde verkenning onder Wageningse studenten geeft echter aan dat andere emoties evenzeer belangrijk kunnen zijn. Vooral interesse voor de wolf lijkt van belang te zijn. Interesse vormt bovendien een belangrijke grondslag van de aantrekkingskracht van wilde dieren (Manfredo, 2008), en daarmee voor recreatie rond wilde dieren.

De veronderstelling dat naast angst ook andere typen emoties van belang zijn, wordt ondersteund door een studie van Vaske et al. (2012) onder 369 respondenten. In deze studie is mensen gevraagd zelf te rapporteren over emoties rondom wolven en herten. Naast zeven discrete emoties (interesse, afkeer, verrassing, angst, plezier, woede en verdriet) is de mate van *valence* (positieve dan wel negatieve gevoelens) en mate van *arousal* (intensiteit van gevoelens) gemeten. Nagegaan is in hoeverre ieder van deze dimensies voorspelt of respondenten draagvlak hebben voor twee typen van faunabeheer: lethal control en niets doen. De bevindingen maken duidelijk dat alleen angst nauwelijks voorspellende waarde heeft. Een breder domein van emotionele disposities is nodig om tot een betrouwbaar inzicht te komen. *Valence* blijkt een belangrijke voorspeller.

Vermeij (2010) onderzocht emotionele disposities omtrent in het wild levende diersoorten. Zij vroeg een beperkt aantal mensen (40 Nederlanders en Zuid-Afrikanen) om van zeven diersoorten (hert, zeehond, leeuw, slang, eend, olifant, haai en konijn) in eerste instantie hun spontane gedachten te uiten, en observeerde de mate waarin emoties geuit werden. Bij lang niet alle soorten was dit het geval. Emoties kwamen het meest ter sprake als respondenten spraken over hun gevoelens voor slangen en haaien. Deze emoties waren veelal negatief van aard (angst, afkeer, gevaar). In hun spontane reactie op het hert, de olifant en het konijn neigden respondenten veel meer naar het benoemen van uiterlijke kenmerken en gedrag van deze soorten, zonder daarbij emoties aan te halen. Het opvallende verschil in het aanzienlijk vaker benoemen van negatieve dan positieve emoties door respondenten verklaart Vermeij aan de hand van de theorie van Aragonés (1994): mensen hebben de neiging om een groter gewicht toe te kennen aan negatieve informatie dan aan positieve informatie. Vervolgens is meer systematisch gevraagd naar emotionele associaties voor elk van de diersoorten. Respondenten dienden daarbij te kiezen uit een lijst van zestien emotionele disposities, gebaseerd

op Barrett. Opnieuw komt naar voren dat gevoelens en emoties variëren met de bevroegde soort: het hert wordt geassocieerd met plezier, eend met kalmte, konijn met rust. De leeuw en olifant worden gezien als energiek en alert, en bij de slang en haai zijn nerveus, gespannen en alert de meest dominante gevoelens. Het valt op dat daarbij een hoger niveau van opwindings (arousal) en ongenoegen (displeasure) wordt gemeten.

2.4.4 Emotionele neiging (soort en context)

Dieren zijn er in alle soorten en maten. De variatie uit zich in uiterlijke kenmerken, maar ook in hun karaktereigenschappen en in het gedrag dat zij vertonen. Mensen staan verre van onverschillig tegenover eigenschappen van dieren. De manier waarop dieren zich laten typeren in de eigenschappen die hen kenmerken, blijkt sturend voor de emoties die een dier oproept en de affectie die mensen voelen voor het dier. Omdat deze eigenschappen ook intrinsiek bij een dier horen, vormen zij vaak de initiële basis voor het begrijpen van verschillen in de emoties die dieren oproepen. Welke eigenschappen moet een dier hebben om in aanmerking te komen voor ons respect? Eigenschappen waarvan bekend is of in ieder geval aangenomen wordt dat zij de affectie van mensen beïnvloeden zijn grofweg in te delen in drie categorieën: karaktereigenschappen, uiterlijke kenmerken en kwetsbaarheid (tabel 2.6). De relevantie van de twee eerstgenoemde categorieën houdt verband met het kunnen identificeren met het dier: de waardigheid van dieren meten we in grote mate af aan onszelf. We hebben meer positieve affectie bij soorten die een grote gelijkenis met de mens vertonen. Deze zogenaamde fylogenetische overeenkomsten beperken zich niet tot uiterlijke kenmerken, maar spelen ook in relatie tot karaktereigenschappen. Een chimpansee is ons meer waard dan een varken.

Tabel 2.6

Emotionele/affectieve factoren die publieke acceptatie voor lethal control beïnvloeden (naar: Treves en Naughton-Treves, 2005).

Beleefde soorteigenschappen die acceptatie beïnvloeden	Acceptatie minder aannemelijk	Acceptatie meer aannemelijk
<i>Karaktereigenschappen</i>		
Intelligentie	Hoog	Laag
Sociaal gedrag	Sterke sociale banden	Eenlingen
Agressiviteit	Vredelievende soort	Woest, agressief ogend, angstopwekkend
<i>Uiterlijke kenmerken</i>		
Schoonheid	Mooi, statig	Lelijk
Groots	Fascinatie, verwondering	Klein, nietszeggend
Jeugdigheid	Speels, neotenus, aaibaar	Alien, slijmerig
<i>Kwetsbaarheid</i>		
Omvang soort	Schaars	Overvloedig
Voortplantingsstatus	Zogend vrouwtje	Solitair mannetje
Gezondheidsstatus	Jong, in bloei van het leven, gezond	Ziek, gewond, versleten

Karaktereigenschappen

Bij karaktereigenschappen gaat het om de intelligentie, het sociaal gedrag en agressiviteit van soorten. Hoe intelligenter het dier in onze ogen is, des te minder zal het publiek het doden van het dier als maatregel accepteren. Intelligentie is moeilijk objectief vast te stellen. De perceptie van de mens is daarin belangrijk: het gaat om dieren waarvan mensen het beeld hebben dat zij slim of dom zijn. De menselijke intelligentie is dan

vaak het referentiekader: welke dieren kunnen wat wij ook kunnen, of zelfs meer dan wij kunnen. De chimpansee komt stevast in lijstjes van intelligente dieren voor, net als de dolfijn, de oerang oetang en de olifant. Ook de kraai en de eekhoorn worden door het publiek beschouwd als een intelligente diersoort. Het vertonen van sociaal gedrag is een tweede component. Dieren die bekend staan om hun sterke onderlinge banden, zoals olifanten, dolfijnen en - voor de Nederlandse situatie relevant - hoefdieren (kuddedieren) kunnen over het algemeen op meer sympathie rekenen dan eenlingen, zoals de vos. Tot slot doet de perceptie van de agressiviteit ertoe. Mensen neigen naar meer sympathie voor dieren die vredelievend ogen (kraanvogel, duif) dan voor soorten die agressiviteit uitstralen, ook al vallen zij normaal gesproken geen mensen aan. Voorbeelden van dit laatste zijn de gans, rat en vleermuis.

Uiterlijke kenmerken

Bij uiterlijke kenmerken gaat het in de eerste plaats om schoonheid: een zwaan wekt in dat opzicht meer gevoelens van affectie op dan een kraai of rat. Daarnaast is ook het jeugdige ogen van belang. Het gaat dan om de zogenaamde 'neotene' uiterlijke kenmerken: grote ogen, rond hoofd, die de soort ook op latere leeftijd behoudt. De reuzenpanda oogt bij uitstek neoteen: door de grote zwarte vlek lijken de ogen van de panda veel groter dan zij feitelijk zijn. In Nederland hebben ondermeer herten neotene kenmerken, net als de uil. Soorten die hun uiterlijk niet mee hebben, zijn ondermeer de ongewervelde, slijmerige soorten, zoals de slang en de kwal en soorten die bekend staan om hun afstotende uiterlijk: made, kakkerlak, rat en bloedzuiger (Arrindell, 1999). Tot slot doet de grootsheid er toe: zoogdieren die gevoelens van verwondering, fascinatie en vrijheid uitstralen, geven over het algemeen aanleiding tot meer affectieve gevoelens dan insecten.

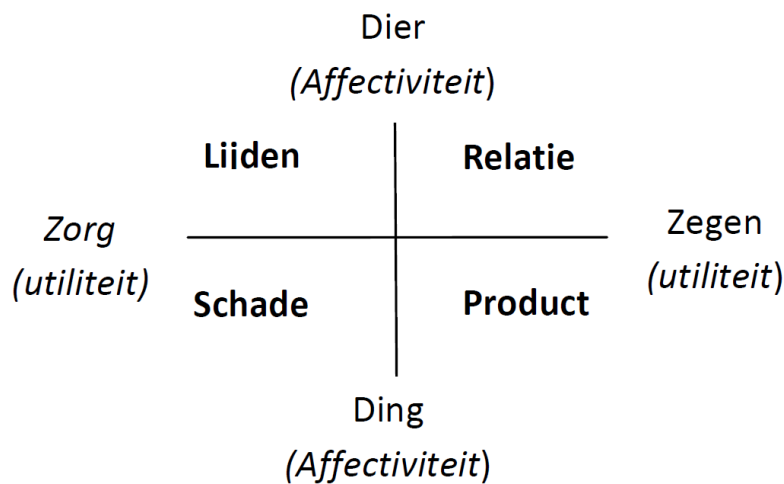
Uiterlijke kenmerken zijn niet alleen voor het publiek relevant. Voor wettelijke bescherming blijkt het ook handig als een dier prettige uiterlijke kenmerken heeft. Knegtering (2009) onderzocht de kans van verschillende in het wild levende diersoorten om door de overheid te worden beschermd. Daartoe deed hij onder meer onderzoek naar de wettelijke status van in het wild levende diersoorten tussen 1857 en 1995 in Nederland. Knegtering onderscheidde daarbij verschillende diergroepen en stelde ook de gemiddelde lichaamsgrootte vast van soorten met een bepaalde wettelijke status. Hij constateerde dat belangenorganisaties (ANWB, Natuurmonumenten, LTO-Nederland) de neiging hebben om binnen diergroepen grotere diersoorten sterker te beschermen dan kleine diersoorten. Wetgeving gaat de andere kant op. In de wet worden kleine soorten juist beter beschermd. Vogels blijken in de wetgeving het eerst en meest uitgebreid beschermd. De meeste kans op sympathie hebben grotere, niet schadelijke vogels. Insecten daarentegen komen er in natuurbeschermingswetten bekaaid van af. Andere ongewervelden, zoals wormen en spinnen, komen helemaal niet aan bod.

Kwetsbaarheid

Mensen hebben over het algemeen minder problemen met het doden van soorten waarvan de populatieomvang fors is, dan van soorten waarvan bekend is dat ze bescherming nodig hebben. In Europees onderzoek (Fischer et al., 2011) bleek de perceptie over de afname van soorten zelfs de belangrijkste overweging van het publiek als het gaat om het behoud van soorten. Aan circa 2.400 respondenten uit zes landen is in deze studie gevraagd naar de wenselijkheid om bepaalde soorten in aantal te laten toenemen. In elk land ging het daarbij om een charismatisch groot zoogdier, een insect en een niet-inheemse plant. In het onderzoek werd ingezoomd op het verband tussen de gewenste populatiegroei en de perceptie van de soorten op acht kenmerken, waaronder schadelijkheid, aantrekkelijkheid en inheemsheid. Zeldzaamheid, onschadelijkheid, nut en aantrekkelijkheid bleken een rol te spelen, maar niet de hoofdrol. De sleutelrol was weggelegd voor de perceptie over de afname van soorten. Interessant was verder dat inheemsheid voor het publiek er nauwelijks toe doet. Kwetsbaarheid heeft verder betrekking op de voortplantingsstatus en de gezondheid: vrouwtjes met jongen moeten worden ontzien. Meer acceptatie is er om zieke, gewonde, oude en moeizame dieren te doden.

2.5 Ethiek en emoties in hun samenhang beschouwd

Emoties en intuïties zijn vaak de belangrijkste antennes voor het herkennen en signaleren van ethische vraagstukken. De diversiteit aan waarden die het dier heeft voor de mens zijn soms paradoxaal. De constatering dat mensen sommige dieren fascinerend vinden, van anderen een afkeer hebben en weer andere soorten eten, laat een verband zien tussen affectie en utiliteit. Deze samenhang laat zich vertalen in figuur 2.7.

Figuur 2.7

Affectiviteit-utiliteit model Dier en Ding en Zegen en Zorg (De Cock Buning et al., 2012).

Het affectiviteit-utiliteit model legt de basiskoppels van publieke waarden binnen het diergebruik bloot: dier-ding en zegen-zorg. De insteek van diergebruik wijst overigens op een antropocentrisch vertrekpunt: de mens staat centraal, hij gebruikt dieren voor verschillende doeleinden. De dierpraktijken waar de indeling op betrekking heeft zijn niet alleen in het wild levende dieren, maar een veel bredere waaier, inclusief dieren die uitgebaat (veehouderij, circus, farmaceutische industrie) en verdelgd worden. Vraagstukken rondom gebruik van deze brede waaier aan dieren gaan doorgaans over het conflict tussen Dier en Ding, ofwel de intrinsieke waarde versus instrumentele waarde. De affectiviteits-as loopt van sympathie (dier) tot antipathie (ding), en dit wijst op de mate waarin de mens zich identificeert met het dier. Doorgaans worden huisdieren en recreatiedieren meer empathisch benaderd dan vee en laboratoriumdieren. Dieren in het wild horen in dat opzicht in dezelfde hoek als recreatiedieren, althans vanuit een antropocentrisch en biocentrisch denkbeeld. Echter wanneer de overlast van een dier de overhand neemt, zal de neiging om het dier als ding te zien dominanter worden. Vanuit een ecocentrisch denkbeeld worden bij het reguleren van de populatiegrootte identificatie en een open empathische houding deels uitgeschakeld. De utiliteitsas loopt van voordeel voor het menselijk belang tot nadeel dat de mens van het dier kan ondervinden. Voordeel slaat op de doelen die mensen met het gebruik van dieren willen bereiken (zegen). Dit gebruik als zodanig kan ook nadelen en risico's voor mens en dier hebben (zorg). In relatie tot het zwaartepunt van de twee sleuteldeterminanten van utiliteit en affectiviteit spelen ethische visies mee, maar ook individuele achtergronden zijn relevant. De meest duidelijke tendensen die zich tot dusverre aftekenen is dat vrouwen neigen naar meer affectieve en zwakkere utiliteit-oriëntaties dan mannen, en dat jongeren contrasteren met senioren. Een hoger opleidingsniveau wordt geassocieerd met meer positieve affectie en minder positieve of negatieve utiliteitorientaties, en dat mechanisme doet zich ook voor onder stedelingen in vergelijking tot mensen die ruraal wonen. De huidige interacties met dieren hebben

ook effect op het relatief belang van affectiviteit versus utiliteit: mensen die een functionele relatie hebben met dat dier neigen meer naar utiliteit.

De vier kwadranten van het model zijn benoemd als lijden, relatie, schade en product. Ieder van deze kwadranten geeft uitdrukking aan morele waarden die mensen gerealiseerd willen zien. Zo zijn gezondheid, veiligheid en eigendom morele waarden van schade. Bij relatie gaat het om ondermeer vrijheid, respect, geluk, contact en ontplooiing (tabel 2.7).

Tabel 2.7

Kenmerken van affectiviteit-utiliteits kwadranten De Cock Buning et al. (2012).

	Publiekswaardering (positief/negatief) van dieren	Publiekslegitimatie voor doden van dieren	Problematische thema's in dierpraktijken	Onderliggende morele waarden
Relatie	1 ^e pos Dieren geven liefde, warmte en gezelligheid 2 ^e pos Emotionele ontwikkeling kinderen 3 ^e pos Hulp ouderen /gehandicapten		6) Dieren bij particulieren	Vrijheid Welbevinden / plezier Zorgen voor Respect
Product	4 ^e pos Gevarieerd vlees, melk en eieren 5 ^e pos Bron voor kennis 6 ^e pos Economisch belang vee en vis	3 ^e voedsel 7 ^e medicijnenonderzoek	3) Dierenwelzijn, duur- zaamheid en MVO 5) Bedrijfsmatig gehouden dieren (anders dan veehouderij) 7) Fokken van dieren 8) Negatief imago dierhouder 12) Genetische modificatie en klonen	Welvaart Kennis Gezondheid Vakmanschap
Lijden	1e neg Mishandeling /verwaarlozing 3 ^e neg Ruimen van gezonde dieren 4 ^e neg Opkomst van megastallen 5 ^e neg Krappe en saaie huisvesting 6 ^e neg Transport over lange afstand	1 ^e uitzichtloos lijden	3) Dierenwelzijn, duur- zaamheid en MVO 8) Negatief imago dierhouder 10) Welzijn van dieren tijdens transport 4) Beheer van diersoorten	Welzijn Gezondheid Natuurlijkheid Integriteit
Schade	2 ^e neg Gezondheidsrisico's mens	2 ^e gevaar voor de mens 4 ^e schade aan objecten 5 ^e gevaar voor andere dieren 6 ^e beheersjacht	1) Zoönosen en dierziekten 2) Preventie van antibioticaresistentie 9) Gedifferentieerde regels 11) Weren en beheren van exoten 4) Beheer van diersoorten	Gezondheid Veiligheid Eigendom Integriteit

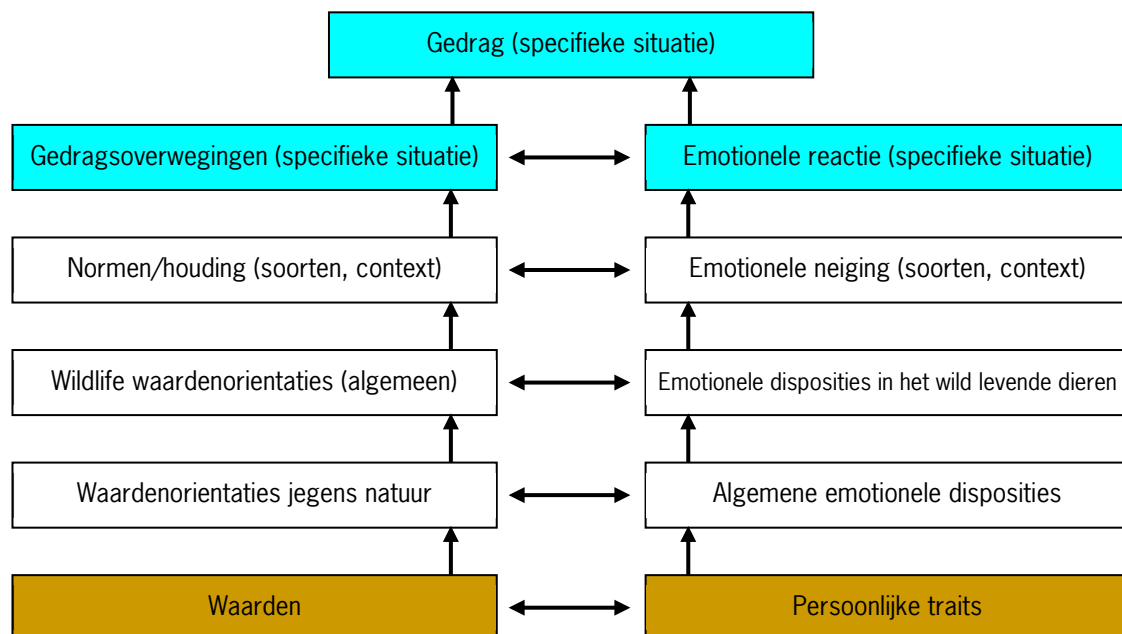
Voor de doelstellingen van dit onderzoek is het van belang om niet alleen antropocentrische en biocentrische argumenten te kunnen duiden, maar ook ecocentrische argumenten. Daarom komen we tot het volgende model:

Oriëntatie	Antropocentrisch	Biocentrisch	Ecocentrisch
Positieve emotie	Product	Relatie	Natuur
Negatieve emotie	Schade	Lijden	Verstoring

Figuur 2.8

Categorieën ethische oriëntaties ten opzichte van in het wild levende dieren.

2.6 Van ethiek en emoties naar gedrag

Figuur 2.9

Mentale hiërarchie van gedrag; ethiek en emoties vormen basis (naar Jacobs en Vaske, 2010).

Of mensen een specifieke beheermaatregel in een specifieke context accepteren hangt niet alleen af van hun fundamentele waardeoriëntaties ten opzichte van wilde dieren, maar ook van de situatie zelf, inclusief de betekenis die het individu geeft aan de diersoort waar het om gaat geeft. Dat verklaart waarom een makreel geen aandacht krijgt en orka Morgan wel. Zo kan iemand in het algemeen de mening hebben dat mens en dier in vreedzame co-existentie moeten leven, maar in een specifieke situatie toch vinden dat de soort moet worden aangepakt. Mensen zijn niet consequent. De emoties die een diersoort teweegbrengt en de ethische stroming die dominant is kunnen niet één op één vertaald worden naar een reactie op een aangekondigde maatregel. Mensen zijn variabel, variëren in hun standpunt afhankelijk van de context. Twee aspecten zijn bij de

beoordeling van de legitimiteit van de maatregel in de specifieke praktijksituatie cruciaal: de inschatting door het individu van de ernst van het probleem en van de impact van de maatregel. Daarnaast is van invloed de bewuste of onbewuste beïnvloeding door anderen.

Betekenis van de soort

In paragraaf 2.4.3 constateerden we dat de associaties die mensen hebben bij verschillende dieren hun emoties sturen. Een insect gaat hen minder aan het hart dan een groot zoogdier. Het is niet verwonderlijk dat veel dilemma's die de laatste jaren spelen, zich concentreren op grote zoogdieren: wilde zwijnen, edelherten, grote grazers. Orka Morgan vormt daarin een opvallend voorbeeld: het gaat hier om slechts één dier, waar van alles voor uit de kast wordt gehaald. Zijn gigantische omvang, het feit dat hij een groot zeezoogdier is, de film Free Willy, of iets anders geeft hem blijkbaar een hoge status. De bultrugwalvis Johannes die eind 2012 een langzame dood tegemoet ging op een zandvlakte bij Texel was een ander voorbeeld. De grote grazers nemen een bijzondere positie in, omdat hier meer speelt dan de beleving alleen. Het ethische aspect - de omstandigheid dat de soort door de mens in de natuurgebieden is neergezet en het vraagstuk van de domesticatie en in het verlengde daarvan een stuk zorgplicht - speelt mee in de overweging van mensen. Uiterlijk doet er toe, wildheid er toe, en mogelijk ook de media-aandacht: er is grote weerstand tegen het vergassen van ganzen, terwijl hetzelfde CO₂-gas dagelijks wordt gebruikt in de vleesverwerkende industrie.

Ernst van het probleem

Onze verhouding tot in het wild levende dieren is lang niet altijd positief. Populaties van sommige soorten gedijen in Nederland zo goed dat ze overlast voor de mens veroorzaken. Bekende voorbeelden zijn de ganzen die gewassen van boeren op eten, en de damherten uit de Amsterdamse Waterleidingduinen die tuinen vernielen en gevaar voor verkeer opleveren.

Impact van de maatregel

Ingrijpende maatregelen met grote gevolgen voor dierenwelzijn of zelfs de dood van (veel) dieren leidt tot meer maatschappelijke verontwaardiging dan maatregelen met minder impact. Vaak is een breed scala van maatregelen mogelijk. Door deskundigen wordt geclaimd dat de keuzes wetenschappelijk onderbouwd zijn, maar dat maakt ze niet minder controversieel. Tegenstanders van een maatregel zullen wijzen op de mogelijkheid van minder ingrijpende alternatieven.

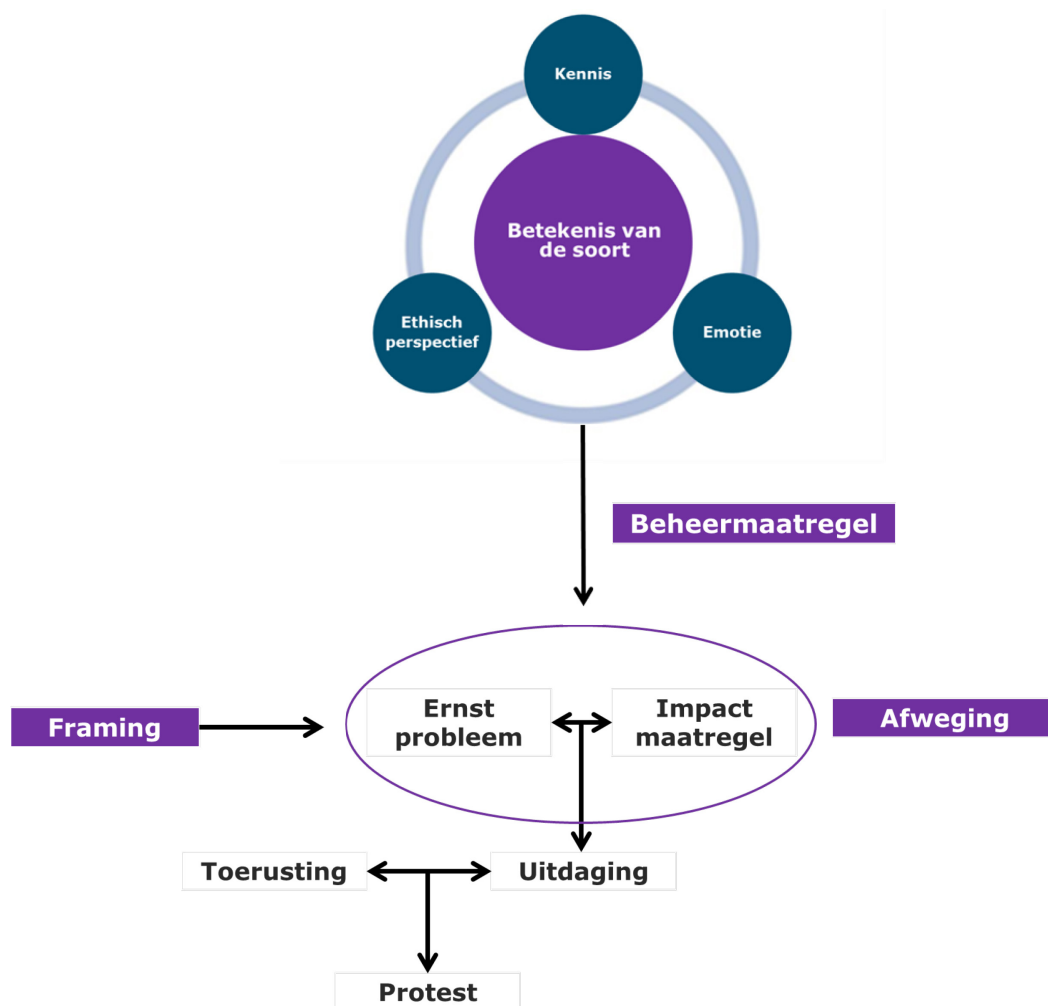
Afweging

Verschuiven de nadruk binnen het afwegingskader anders. Grofweg ligt binnen het antropocentrisch discours het accent op de omvang van de overlast. Als deze groot is voor de mens, dan moet dat worden aangepakt. Dierethici, die redeneren vanuit het belang van het dier (vanuit de waarde dierenwelzijn), zijn juist gefocust op de impact van de maatregel en meer specifiek welke methoden worden gehanteerd. Zij zijn voorstander van non-lethal maatregelen (zoals verjagen van dieren), en staan in principe negatief tegenover het doden van dieren. Daar zullen zij zich heftig tegen verzetten, en mochten zij geen andere uitweg zien, dan moet het doden op zo'n manier dat pijn en angst voor het dier minimaal zijn. Vergassen is in dit opzicht emotioneel geladen. Eco-ethici nemen een bijzondere positie in, omdat zij een groep vormen die in relatie tot het maatschappelijk debat op een sleutelpositie zit (als beleidsmaker, natuurbeheerder) en in dat opzicht met andere groepen tot consensus moet komen. Voor eco-ethici speelt de overlast geen doorslaggevende rol, maar wel vormt overlast een signaal van een voor hen ongewenste situatie: het natuurlijk evenwicht is verstoord en daarmee de waarde biodiversiteit die zij belangrijk vinden. De populatieomvang van de soort is te groot, en moet worden teruggedrongen. Zij zoekt naar effectieve wegen om dit te doen. En dan kan vergassen (ganzen) effectiever zijn dan afschieten.

De rol van framing

Bij zijn afweging van de ernst van het probleem en impact van de maatregel laat het individu zich bewust of onbewust door anderen overtuigen. Kennis en informatie spelen hier een rol, maar de mate van confrontatie

met het onderwerp of een bepaalde boodschap en de sociale processen in bijvoorbeeld lokale gemeenschappen zijn in waarschijnlijk nog van grotere invloed op de beeldvorming. Maatschappelijke partijen (zoals bijvoorbeeld lokale actiegroepen) benadrukken hun eigen interpretatie van beheermaatregelen en plaatsen dat in een specifiek verhaal. Dierethici weten hun verhaal vaak slim in te zetten door in campagnes dierenleed uit te lichten en daarmee emoties in mensen op te roepen. Het verhaal van maatschappelijke organisaties noemen we een frame, en het proces waarmee zo'n frame wordt geproduceerd en -vaak via informele kanalen, als verjaardagfeestjes, op de markt en in de lokale media- wordt verspreid noemen we framing. De framing van de noodzaak en manier van ingrijpen in een specifieke situatie kan grote invloed hebben op het draagvlak voor de maatregel. Om het draagvlak goed te begrijpen is het dus van belang om niet alleen kennis te hebben van de (op waardeoriëntaties gebaseerde inzichten in) maatschappelijke acceptatie van de maatregel, maar ook aandacht te hebben voor het sociale proces waarbinnen betekenis wordt gegeven aan de maatregel. Juist in zo'n proces worden lokale meningen gevormd. Maatschappelijke organisaties kunnen een grote invloed hebben op de uiteindelijke meningsvorming in de lokale gemeenschap. Dit kan zowel positief als negatief uitwerken op het draagvlak. Tegelijkertijd betekent dit voor de initiatiefnemer dat burgerparticipatie niet alleen pragmatische (het versnellen van de implementatie) of democratische (het serieus nemen van betrokkenen), maar ook strategische voordelen heeft: het zoeken van steun onder de lokale bevolking kan dan tegengewicht bieden aan kritische groepen met belangen die strijdig zijn met die van de initiatiefnemer (zie ook Breman et al., 2008).

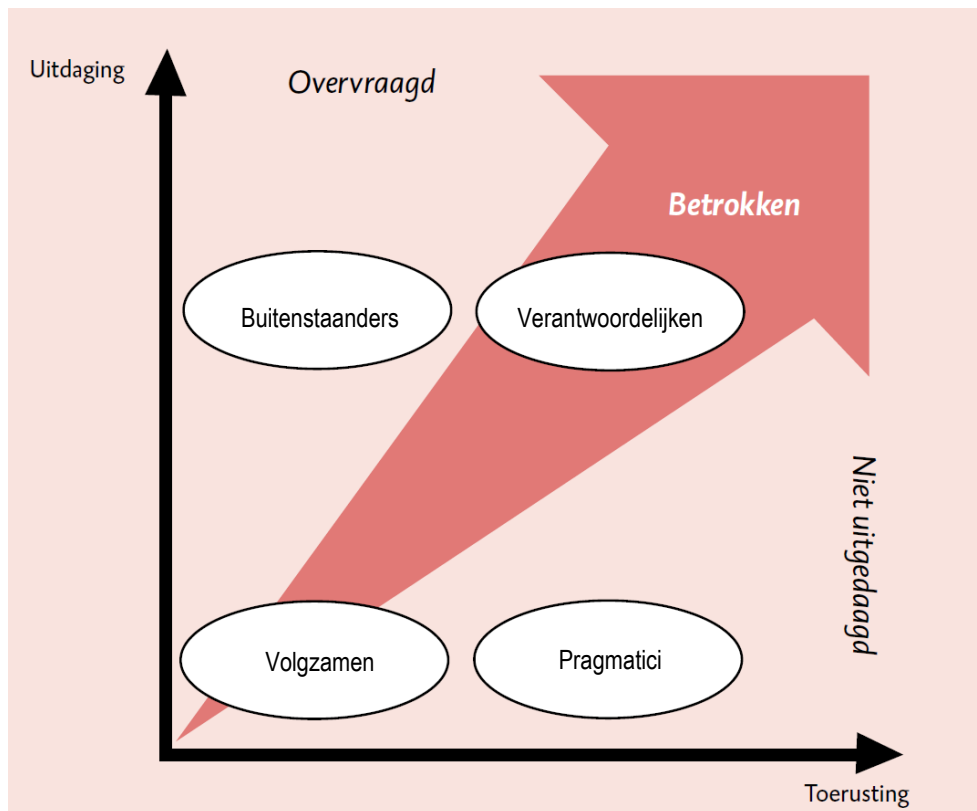

Figuur 2.10
Van ethiek en emoties naar gedrag.

In actie komen: protest

Emoties motiveren niet alleen om meer expliciet over situaties na te denken, ze kunnen ook motiveren om in actie te komen. Emoties en actiebereidheid houden verband met elkaar. Het begrip emotie is afgeleid van het Latijnse 'movere', dat bewegen betekent. Taalkundig is emotie daarmee op te vatten als iets dat een mens in beweging zet. Of een emotie leidt tot handelen, is afhankelijk van de actiebereidheid.

Verschillen in standpunten hoeven niet tot zichtbare conflicten te leiden. Alleen wanneer mensen van zich laten horen, kan een verschil van inzicht tot een conflict leiden. Literatuur over collectieve protesten leert dat mensen die in actie komen, zich kenmerken als gepassioneerde debaters over de situaties waar ze voor vechten. Waarom komen sommige mensen in actie, terwijl anderen -in schijnbaar gelijke omstandigheden- zich moedeloos of ongeïnteresseerd afwenden? Mensen handelen omdat ze iets willen veranderen: een in hun ogen 'foute' ontwikkeling willen tegengaan of juist een gewenste ontwikkeling willen bevorderen. Van belang bij de beslissing van een individu om betrokken te willen en kunnen zijn c.q. in actie te komen is zijn inschatting van de mate van (1) uitdaging en (2) zijn toerusting (figuur 2.11). De uitdaging moet op zijn weg passen, wezenlijk zijn. De situatie moet hem raken: bijvoorbeeld doordat zijn morele waarden worden aangetast, maar bijvoorbeeld ook omdat hij persoonlijk betrokken is bij de situatie, hij ervaart bijvoorbeeld overlast. Toerusting omvat vaardigheden, instrumenten en slagkracht om invloed uit te kunnen oefenen. Als uitdaging en toerusting voor de betreffende persoon in evenwicht zijn, zal die persoon actief betrokken worden. In de praktijk blijken het vooral de verantwoordelijken te zijn die betrokkenheid tonen: zij zijn over het algemeen bereid en in staat tot betrokkenheid. Ze kennen de weg, als het nodig is bewandelen ze sluiptwegen bovenlangs.

Figuur 2.11

De vier betrokkenheidsstijlen als functie van uitdaging en toerusting (naar WRR, 2012).

Volgzamen, pragmatici en buitenstaanders laten over het algemeen minder van zich horen. Waar volgzamen en pragmatici afzien van actie, omdat het onderwerp hen niet voldoende trekt, zijn buitenstaanders juist wel begaan. Zij weten de juiste kanalen echter niet te vinden. Een analyse van Motivaction naar de sociale milieus waarin de vier burgerschapstijlen zich positioneren, laat zien dat buitenstaanders uit grofweg twee groepen bestaan: de moderne burgerij en de gemaksgeoriënteerden. Deze indeling is van belang voor het vinden van de juiste boodschap en meest effectieve communicatiekanalen bij iedere doelgroep (tabel 2.8).

Buitenstaanders en dan vooral de impulsieve gemaksgeoriënteerden zijn interessant in het licht van de opkomst van de virtuele wereld. Met hybride forums op internet ontstaan laagdrempelige platforms om meningen te uiten. Specifiek voor deze groep kunnen forums een uitkomst zijn om hun mening te ventileren. Relevant voor beleidsmakers is om te bepalen hoe hier mee om te gaan: welke groepen wil ik betrekken in de communicatie en het debat, welke boodschappen spreken deze groepen aan, via welke kanalen bereik ik hen.

Ook pragmatici vormen een groep die wel van zich kan laten horen: als het hen persoonlijk raakt (vanuit antropocentrisch perspectief bijvoorbeeld overlast), dan mengen pragmatici zich in de discussie. Dit geeft weer dat rollen contextgevoelig zijn. Pragmatici schuiven op naar verantwoordelijken op het moment dat zij persoonlijk overlast ondervinden. Buitenstaanders schuiven op naar verantwoordelijken op moment dat zij worden 'empowered' (toegerust), bijvoorbeeld via internetfora.

Tabel 2.8

Rollen van burgers van coproducent van beleid, uitgesplitst naar burgerschapstijlen (Motivaction, WRR 2012: bijlage 05a.pdf, p. 109).

	Buitenstaanders	Volgzamen	Pragmatici	Verantwoordelijken
Coproducent van beleid	Niet actief, wantrouwen, evt. voor individueel voordeel	Lokaal, praktisch, concreet, dicht bij huis	Geen sterke identificatie, eigen belang	Actief, inhoudelijk, intellectueel, democratisch, bevlogen
Communicatie kanalen (media)	Televisie, commerciële zenders, internet (voor vermaak)	Lokale media, commerciële en publieke zenders, slecht bereik via internet en e-mail	Internet, email, commerciële zenders	Internet, email, publieke zenders, dagbladen, opiniebladen
Toonzetting	Dwingend, humor/schokkend, kernachtig, pragmatisch, functioneel	Helder, eenvoudig, dicht bij huis brengen, sturend, direct, aansporend: u toch ook?	Dwingend, humor/schokkend, kernachtig, pragmatisch, functioneel, uitnodigend, speels	Relevant, open, democratisch, uitnodigend, speels informatief, inhoudelijk, diepgravend, objectief

Lang niet altijd is de aanleiding inhoudelijk van aard. Mensen komen ook in actie omdat ze het niet eens zijn met de manier van besluitvorming. Procedurele rechtvaardigheid speelt daarbij: mensen willen serieus genomen worden. Een duidelijke communicatie voor en tijdens een betrokkenheidsproces is daarom van

belang om onnodige onvrede te voorkomen. Een derde aanleiding voor betrokkenheid wordt vaak onderschat: mensen worden gevraagd. Veel burgers worden actief op uitnodiging. Dat geldt ook voor protestacties.

Van belang voor blijvende betrokkenheid zijn (1) intrinsieke motivatie, (2) gedeelde ideologie en (3) rationele afwegingen. Intrinsieke motivatie duidt er op dat niet het te verwachten resultaat van een actie of de ideologie achter de actie doorslaggevend is voor een blijvende betrokkenheid, maar de persoonlijke voldoening die iemand ontleent aan het leveren van een bijdrage aan een gemeenschappelijke doel. Ook de erkenning en waardering die mensen daarvoor krijgen van anderen spelen een belangrijke rol. Gedeelde ideologie speelt als mensen geraakt zijn door een gevoel van maatschappelijke onrechtvaardigheid, als het gaat om aantasting van voor hen wezenlijke waarden en normen die hun eigenbelang overstijgen. Aanhangers willen vooral uiting geven aan hun persoonlijk waarden- en normensysteem. Rationele afwegingen van kosten en baten (kans op slagen van actie, en de tijd en moeite die je erin steekt) wordt mede bepaald door de verwachting van wat anderen gaan doen. Een verwachte hoge deelname doet de eigen motivatie toenemen. Rationele afweging speelt minder als mensen geraakt zijn door ethische grenzen die worden overschreden.

Boze mensen zoeken gelijkgestemden op voor emotionele steun en om gezamenlijk hun onvrede te uiten. Deze manieren van groepsvorming wordt ook wel aangeduid als 'group based anger' (Van Zomeren et al., 2004). Vaak lijkt het alsof deelnemers aan een collectieve actie handelen vanuit dezelfde motieven. Dit is echter lang niet altijd het geval. Zo kan persoon één overlast ervaren, een ander kan in actie komen omdat hij in onvrede leeft met de beheerorganisatie, en de volgende persoon kan gemotiveerd zijn omdat hij zijn buurman wil steunen in zijn actie. Individuen die eenmaal tot een groep behoren, hebben de neiging zich in het groepsproces aan te passen en zich zelfs te conformeren aan de meerderheid (Verhaeghen, 2002). Voor de burgerbetrokkenheid kan dat verstrekkende gevolgen hebben: negatief in de vorm van doorschietend kuddegedrag, positief door onderlinge versterking.

3 **Maatschappelijke discussies in de praktijk: orka Morgan en de ganzenproblematiek**

3.1 **Inleiding**

In dit hoofdstuk worden aan de hand van de in hoofdstuk twee beschreven theorieën en concepten twee prominente discussies over dierenwelzijn geanalyseerd die de laatste jaren veelvuldig in de Nederlandse media en in internetdiscussies op Nederlandse fora zijn behandeld. Om meer inzicht te krijgen in de maatschappelijke discussies en opvattingen omtrent het welzijn van wilde dieren en hiermee samenhangende emoties en ethiek is een discoursanalyse uitgevoerd voor deze twee discussies. Het gaat hierbij om discussies over de aanpak van de ganzenproblematiek in Nederland en over het welzijn van de orka Morgan die aanspoelde aan de Nederlandse kust en werd opgevangen in het Dolfinarium in Harderwijk.

Het doel van een dergelijke discoursanalyse is het ontrafelen van de belangrijkste discussielijnen en opvattingen, resulterend in een aantal samenhangende discourses. De centrale vraag hierbij is:

hoe wordt er in media en discussies gesproken over dierenwelzijn en hiermee samenhangende emoties en ethiek?

Om deze vraag te beantwoorden zijn in totaal 242 nieuwsartikelen (krantenstukken, tv-items, internetmedia), opiniestukken, webpagina's (voornamelijk belangenorganisaties) en internetdiscussies (o.a. joop.nl; fok.nl; powned.nl; geenstijl.nl; spitsnieuws.nl; nujj.nl) verzameld en geanalyseerd. Hiervan hebben er 136 betrekking tot de ganzendiscussies en 106 op de discussie over Morgan. De focus lag hierbij op recente bronnen van ongeveer 2009 tot 2012, waarbij de bronnen over Morgan niet verder teruggaan dan juni 2010.

3.2 **Discoursanalyse**

Een discours kan worden gezien als een cluster van ideeën, concepten en categorisaties die worden geproduceerd en getransformeerd in een bepaalde praktijk en waardoor betekenis wordt gegeven aan fysieke en sociale realiteiten (Hajer, 1997). Een discours vormt een cluster van opvattingen waarmee betekenis wordt gegeven aan denken en praten, maar ook aan het handelen in de praktijk. Binnen een discours worden verschillende argumenten met elkaar in verband gebracht. Deze argumenten kunnen bijvoorbeeld betrekking hebben op verschillende visies op dierethiek, verschillende inhoudelijke opvattingen over dierenwelzijn of op verschillende emoties die met de visie op en problematiek omtrent bepaalde dieren samenhangen.

Het concept discours kent veel verschillende definities en wordt op veel verschillende manieren gebruikt. Vaak zijn discourses terug te vinden in discussies, waarin zij bewust of onbewust worden gebruikt om een bepaalde stellingname te onderbouwen. Hierbij is het goed mogelijk dat een actor meerdere discourses aanhangt of elementen uit meerdere discourses gebruikt in zijn standpunten, wat vooral bij de ganzendiscussies soms zichtbaar is. Soms ontstaan ook impliciete of expliciete discours-coalities, waarbij partijen een min of meer gezamenlijk discours aannemen en uitdragen. Dit is heel duidelijk zichtbaar in de discussie over Morgan (paragraaf 3.3), die in twee duidelijke kampen is verdeeld. De discoursanalyse is een gevestigde manier van

onderzoek, die in dit rapport wordt gebruikt om de maatschappelijke discussie over het welzijn van wilde dieren te omvatten. De analyse is uitgevoerd met de in dit rapport beschreven state of the art in relatie tot het ontwerp.

Aan de hand van deze theorie zijn de belangrijkste discussielijnen en standpunten in de bronnen van dit onderzoek verzameld en geanalyseerd. Met mind-maps is een aantal clusters van opvattingen gemaakt, die na verdere analyse en bestudering van bronnen uiteindelijk zijn geïntegreerd in de voor beide discussies vier belangrijkste discourses.

Hieronder wordt eerst de analyse omtrent Morgan besproken (paragraaf 3.3) en daarna die over de ganzenproblematiek (paragraaf 3.4). Beide worden voorafgegaan door een inleiding waarin de achtergrond en problematiek worden beschreven.

3.3 Discourses orka Morgan

3.3.1 Introductie: het verhaal van de orka Morgan

Op 23 juni 2010 spoelde er aan de Nederlandse kust een jonge orka aan, voor het eerst in bijna 50 jaar. Zij bleek ernstig verzwakt en liet zich zonder problemen vangen. De jonge vrouwtjesorka, die later de naam Morgan zou krijgen, werd vervoerd naar een bassin in het Dolfinarium in Harderwijk waar men (grotendeels op eigen kosten) begon met een programma om haar weer op krachten te krijgen. Oorspronkelijk had dit de insteek om haar als ze weer aangesterkt was terug te laten keren in de vrije natuur. Een expert-panel van (orka)wetenschappers die dit in opdracht van het Dolfinarium onderzocht oordeelde echter dat de overlevingskansen van Morgan in de vrije natuur gering zouden zijn door haar jonge leeftijd en omdat het niet bekend was waar haar familie was. Dit laatste is volgens sommige deskundigen van cruciaal belang voor terugkeer in de natuur omdat orka's sociale dieren zijn die in groepsverband jagen en met een eigen dialect communiceren. Het Dolfinarium besloot hierop om Morgan niet terug naar zee te brengen, maar om te zoeken naar een plaats waar zij in gevangenschap met andere orka's samen zou kunnen leven in een groter verblijf.

Deze beslissing veroorzaakte de nodige ophef: een aantal partijen en wetenschappers die voor vrijlating van Morgan pleitten verenigde zich in de Orka Coalitie en de Free Morgan foundation. Hieronder bevond zich ook een aantal vooraanstaande orkawetenschappers. Zij beargumenteerden dat Morgan wel degelijk een kans in de vrije natuur zou hebben, volgens sommigen zelfs als haar familie niet gevonden zou worden. Bovendien zou Morgan absoluut niet in gevangenschap mogen leven, in een ver van natuurlijke situatie. De Orka Coalitie presenteerde een alternatief plan om Morgan weer klaar te maken voor een leven in de vrije natuur. Tussen deze Orka Coalitie en het Dolfinarium ontstond er al snel een felle discussie, die ook veelvuldig in de media werd gevoerd en waar veel artikelen over zijn geschreven.

Omdat het Dolfinarium haar plannen voor Morgan wilde doorzetten stapte de Orka Coalitie naar de rechter. Deze oordeelde dat het Dolfinarium niet zelf mocht besluiten over de toekomst van Morgan en dat dit oordeel aan staatssecretaris Henk Bleker was. Bleker stelde dat uitzetting alleen een optie zou zijn als er een reële overlevingskans voor Morgan was. Hij sloot zich uiteindelijk aan bij het Dolfinarium in de opvatting dat Morgan niet meer kon worden vrijgelaten en dat zij snel weg moest uit het te kleine bassin in Harderwijk. Hierna werd besloten om Morgan te verhuizen naar Loro Parque, een zeezoogdierenpark op Tenerife. De Orka Coalitie vocht deze beslissing wederom in de rechtbank aan, waardoor de verhuizing van Morgan door alle processen uiteindelijk met enkele maanden vertraagd werd. Uiteindelijk verloor de Orka Coalitie deze zaak, waardoor Morgan na bijna 1,5 jaar in Nederland werd verhuisd naar Loro Parque in Tenerife.

Hiermee was de discussie echter nog niet afgedaan, want de Orka Coalitie stapte opnieuw naar de rechter in een poging om Morgan alsnog vrij te krijgen. Deze rechtszaak vond plaats op 13 december 2012 en werd op alle punten verloren door de Orka Coalitie, waarmee het lot van Morgan bezegeld leek. Ten tijde van het schrijven van dit stuk (december 2012) publiceert de Orka Coalitie nog steeds veelvuldig berichten waarin zij vertellen dat het slecht gaat met Morgan in Tenerife. Dit was in tegenspraak met wat Loro Parque en Dolfinarium met de buitenwereld delen, zij laten juist weten dat alles goed gaat met Morgan en dat zij het erg naar haar zin heeft bij haar soortgenoten in Tenerife.

3.3.2 Discoursanalyse

In de discussie rond Morgan zijn grofweg vier discoursen te onderscheiden. De Orka Coalitie en het Dolfinarium maken beiden gebruik van een eigen discours waarin zij hun standpunten uitzetten, hier respectievelijk benoemd als 'terug naar zee' en 'Loro Parque', waarbij de naam van het laatste discours is afgeleid van het zeezoogdierenpark op Tenerife waar Morgan nu verblijft. Deze twee discoursen domineren veel discussies, maar er zijn ook twee andere discoursen duidelijk zichtbaar. Het discours 'niet ingrijpen' is ecocentrisch van aard en stelt dat de mens niet overal hoeft in te grijpen en niet elk dier hoeft te redden, maar de natuur gewoon haar gang moet laten gaan. Het discours 'orka-moeheid' voelt zich niet verbonden met de discussie en stelt dat er wel belangrijker zaken spelen dan het welzijn van een enkele orka.

Tabel 3.1

De vier belangrijkste discoursen over Morgan in relatie tot dierethiek en emoties.

Discours	Belangrijkste kenmerken	Ethische visie	Morele waarden	Emoties
Terug naar zee	Morgan moet terug de zee in, zij verdient een leven in vrijheid. Morgan lijdt in gevangenschap.	Biocentrisch	Dierenwelzijn, (over)leven Morgan, vrijheid, autonomie Morgan.	Emotionele afschuw, teleurstelling, boosheid.
Loro Parque	Uitzetting is niet realistisch: beperkte kans op overleven en op hereniging met familie. Een goed leven in gevangenschap is beter.	Biocentrisch	Dierenwelzijn, (over)leven Morgan.	Van positieve betrokkenheid tot gelatenheid bij gebrek aan betere opties.
Niet ingrijpen	De mens hoeft niet overal in te grijpen en elk dier te redden. Laat de natuur gewoon zijn gang gaan.	Ecocentrisch	Respect voor verloop natuurlijke processen, vrijheid, autonomie Morgan.	Geen centrale rol in discours.
Orka-moeheid	Voelen zich niet verbonden met discussie of ergeren zich aan de discussie.	Voornamelijk antropocentrisch	Mens boven dier, waarden soms afwezig.	Desinteresse, irritatie, boosheid. Weinig betrokkenheid bij lot Morgan.

Loro Parque

Volgens dit discours is het niet meer mogelijk om Morgan nog in de vrije natuur terug te brengen en moet er alles aan gedaan worden om haar leven in gevangenschap zo aangenaam mogelijk te maken. Dit discours oordeelt vanuit een biocentrisch oogpunt en plaatst hiermee het welzijn van Morgan centraal in de discussie. In het kader van dat welzijn staat haar overlevingskans voorop. Omdat deze in de vrije natuur klein zou zijn is er gepleit om haar in een groep orka's in een zeezoogdierenpark met een groter bassin te plaatsen: *de kans dat*

ze doodgaat als ze wordt vrijgelaten in de vrije natuur is te groot. En: 'deze peuter heeft dringend behoefte aan soortgenoten.'

Aanhangers van dit discours tonen vaak een emotionele betrokkenheid bij Morgan, en dit geldt zeker voor haar verzorgers en anderen die intensief betrokken zijn geweest bij haar verblijf in het Dolfinarium. Er is hiermee sprake van vermenselijking, waarbij men zich identificeert met Morgan en menselijke emoties op haar projecteert. Hierbij ligt de nadruk op relationele en positieve aspecten: *het lijkt wel of ze sprong van blijdschap, en: het gaat erg goed met haar*. Hiermee bevindt dit discours zich in het kwadrant 'relatie' van het affectiviteit-utiliteit model (zie paragraaf 2.5). Emoties ten opzichte van de orka als soort zijn positief. Emoties ten opzichte van haar verzorging en vertrek naar Loro Parque zijn eveneens vaak positief: *eindelijk is ze bij soortgenoten! Dit was de enige en beste oplossing!* Sommigen zijn meer gelaten en leggen zich neer bij deze 'minst slechte oplossing'. Zo stelt staatssecretaris Henk Bleker na zijn oordeel: *ik vind dit besluit een soort nederlaag, dat dit niet anders kan, want eigenlijk horen dit soort dieren in zee en niet in dierenparken*.

Dit discours is naar voren gekomen aan de hand van het oordeel van deskundigen die namens het Dolfinarium waren gevraagd om de mogelijkheden tot uitzetting te beoordelen. Zij oordeelden dat dit geen goede optie was, omdat de kansen op succes hiervan te klein zouden zijn. Het Dolfinarium nam dit oordeel over, evenals staatssecretaris Henk Bleker en een deel van het publiek dat dat later ook zou doen. Hierna kwam er onder leiding van de Orka Coalitie al snel een tegendiscours op, het hieronder beschreven 'terug naar zee.' Een felle discussie ontstond, waarin het Dolfinarium en zijn medestanders flink wat modder over zich heen hebben gekregen.

Richting de Orka Coalitie en hun medestanders kwam vanuit het discours 'Loro Parque' al snel het verwijt dat zij er door al hun procedures alleen maar voor zorgden dat Morgan langer in het (te kleine) bassin in Harderwijk bleef, zonder soortgenoten: *... [Morgan] zou in de vrije natuur niet overleven, dat staat vast. Maar we laten haar natuurlijk niet naar een park met groot bassin en soortgenoten gaan. Lekker doorprocederen zodat ze nog langer in haar 'vissenkomp' moet blijven. Goed bezig dierenvrienden!* Ook werd hen verweten dat ze Morgan *de dood in wilden jagen* door haar in de zee uit te zetten. In de discussie met de Orka Coalitie trokken aanhangers van het discours 'Loro Parque' uiteindelijk aan het langste eind toen de rechter besloot dat Morgan naar Tenerife mocht.

Het discours 'Loro Parque' is bijna in alle discussies over Morgan terug te vinden en neemt hier vaak een dominante positie in. Voorstanders van het beleid van het Dolfinarium, Loro Parque en Henk Bleker steunen deze visie en maken gebruik van het discours ter verantwoording van de keuze om Morgan in gevangenschap te houden.

Terug naar zee

Volgens dit discours is het van groot belang dat Morgan weer terugkeert naar de vrije natuur. Dit discours oordeelt vanuit een biocentrisch oogpunt en plaatst hiermee het welzijn van Morgan centraal in de discussie. In het kader van dat welzijn acht men het van het grootste belang is dat zij wordt uitgezet en in vrijheid kan leven. Er is een grote emotionele afschuw over het feit dat Morgan haar levensdagen in *gevangenschap* zou moeten slijten, terwijl uitzetting volgens velen helemaal niet onmogelijk is: *Morgan krijgt levenslang*. Emoties van teleurstelling en boosheid worden hiermee geuit door veel aanhangers van 'terug naar zee'.

Aanhangers van dit discours voelen zich geraakt door wat zij zien als een inbreuk op het welzijn van Morgan. Zij stellen dat Morgan recht heeft op een leven in *vrijheid*. Het 'lijden' wordt sterk benadrukt en Morgan wordt als een 'zielig dier' afgeschilderd. Dit discours bevindt zich hiermee in het kwadrant lijden van het affectiviteit-utiliteit model. Emoties ten opzichte van de orka als soort (of meer specifiek ten opzichte van de orka Morgan) zijn positief. Men is echter negatief over het huidige 'beheer', d.w.z. de manier waarop er met Morgan wordt

omgegaan, omdat zij nog steeds in gevangenschap wordt gehouden: *niet te geloven, z'n prachtig dier in dit kleine bassin, wat een triest leven!*

Dit discours is gegroeid als reactie op de beslissing van het Dolfinarium om Morgan niet terug naar zee te brengen en dus eigenlijk ontstaan als een tegendiscours op 'Loro Parque'. Tegenstanders van deze beslissing verenigden zich in de Orka Coalitie en de Free Morgan Foundation en zochten veelvuldig de media op. Hierdoor kreeg het discours 'terug naar zee' al snel een dominante positie in discussies over Morgan. Vanuit de positie van 'tegendiscours' wordt er vaak flink met modder gegooid naar het Dolfinarium (die zelfs werden aangeklaagd voor dierenmishandeling) en andere aanhangers van het discours 'Loro Parque' (waaronder ook staatssecretaris Henk Bleker): *die zieke sadisten moeten het dier zo snel mogelijk vrij laten in de natuur. Maar er zal wel geld mee gemoeid zijn, de dierenparkdeal zal ongetwijfeld lucratiever zijn.'*

Aanhangers van 'terug naar zee' menen dat het wel degelijk mogelijk is om Morgan te rehabiliteren en klaar te maken voor een terugkeer in de oceaan. Er is hiervoor zelfs een alternatief plan gemaakt waar vele deskundigen aan hebben meegewerkt. De Orka Coalitie claimt met 77% zekerheid de familie van Morgan te hebben opgespoord en verwijt het Dolfinarium niet genoeg gedaan te hebben om Morgan terug naar zee te krijgen. Sommigen binnen dit discours pleiten zelfs voor uitzetting van Morgan als het niet lukt om haar familie te vinden, of als het niet duidelijk is of haar familie is opgespoord: *niemand kan voorspellen dat Morgan aansluiting bij andere orka's zal vinden of in het beste geval haar familie zal vinden, maar het is de gok waard. En: beter een kort maar vrij leven in je natuurlijke omgeving waar je voor gemaakt bent, dan óók een kort en uitzichtloos leven in een vissenkomp ter vermaak van massa's ijsjes likkende toeristen.* Ook Loro Parque, de nieuwe verblijfplaats van Morgan, heeft het te verduren bij aanhangers van dit discours. Er is daar sprake van een 'kunstmatige groep [orka's] met onderlinge agressie', *Morgan komt in een nog kleiner bassin en trainers werden gewoon van straat geplukt zonder enige ervaring of opleiding.*

Het discours 'terug naar zee' is bijna in alle discussies over Morgan terug te vinden en neemt hier vaak een dominante positie in. Tegenstanders van het beleid van het Dolfinarium, Loro Parque en Henk Bleker hebben zich hierin verenigd en gebruiken dit discours in een pleidooi voor de vrijlating van Morgan.

Niet ingrijpen

Volgens dit discours hoort de natuur de levensloop van een dier te bepalen en de populatie te reguleren en moet de mens hierin niet steeds ingrijpen. Dit discours wordt dan ook grotendeels bepaald door een ecocentrische visie op natuur en op dierethiek. Menselijk ingrijpen in de levensloop van een dier als Morgan wordt gezien als onnodig, omdat er hiermee wordt ingegrepen in een natuurlijk proces: *de meeste jonge dieren worden niet volwassen.* Sommigen beschouwen het zelfs als onwenselijk omdat dergelijk ingrijpen tegen de natuurlijke selectie ingaat: *...een zwak dier redden en terug in de natuur zetten kan betekenen dat een zwak dier zich weet voort te planten.*

Sommige mensen binnen dit discours hekelen het 'feit' dat de mens altijd in wil grijpen in de natuur en natuurlijke processen niet zijn gang kan laten gaan: *de mens moet eens afleren overal de regie te willen hebben. En: mensen denken altijd maar dat de wereld en de natuur maakbaar zijn... ...waarschijnlijk gaat ie dood. Dat is sneu, maar in de natuur moeten dieren het recht hebben te kunnen sterven.'* Anderen spreken van een vertekend beeld van de natuur: *doodgaan is een onverbreekelijk onderdeel van het leven, al schijnt niet iedereen daarvan op de hoogte te zijn. Sommige dieren mogen van het publiek evenwel niet dood. Waar precies de grens ligt tussen dieren die van ons wel en niet mogen doodgaan, is onduidelijk.*

Men benadrukt in dit discours dat Morgan het niet heeft gered in de natuur en dat men dit gewoon had moeten accepteren. Hiermee stellen aanhangers van dit discours dat Morgan niet gered had hoeven worden en dat men haar een natuurlijke dood had moeten laten sterven: *de beste optie was geweest om de natuur zijn gang te laten gaan.* Er wordt dan ook gepleit om in de toekomst geen aangespoelde orka's meer gevangen te

nemen om deze te verzorgen. Over de vraag wat er nu zou moeten gebeuren met Morgan spreken sommigen binnen dit discours zich wel uit. Een aantal neemt stelling voor vrijlating, maar vaak vanuit een andere insteek dan dat de Orka Coalitie dit doet: zij stellen dat Morgan hiermee een tweede kans krijgt in de natuur, maar dat haar overlevingskans hierbij geen leidende factor hoeft te zijn. Er zijn er echter ook die vinden dat vrijlating niet meer kan nu Morgan 'uit de natuur is gehaald'.

Opvattingen binnen dit discours staan vaak los van een al dan niet positief beeld van de orka als soort, maar hangen meer samen met de ecocentrische uitgangspositie van dit discours. Emoties ten opzichte van het individuele dier (Morgan) lijken in dit discours geen centrale rol te spelen, zoals dat in bovenstaande twee discoursen wel het geval is. Opvattingen die in dit discours passen zijn in veel online discussies te vinden en komen ook terug in sommige opiniestukken. In de discussies tussen het Dolfinarium en de Orka Coalitie worden zij vrijwel niet gebruikt, omdat deze beide partijen vanuit een biocentrische visie argumenteren.

Orka-moeheid

Het discours 'orka-moeheid' wordt gebruikt door verschillende mensen die zich niet verbonden voelen met de discussie omtrent Morgan, de ophef niet begrijpen of die zich zelfs ergeren aan de hele discussie. Niet door alle aanhangers van dit discours wordt een ethische positie ten aanzien van dierenwelzijn ingenomen, maar als dit gebeurt is het voornamelijk vanuit een antropocentrische visie waarbij het menselijk nut centraal staat en niet het welzijn van de individuele orka Morgan, die hier juist niet wordt vermenselijkt maar geobjectiveerd. Veel uitingen in dit discours geven blijk van een houding waarin de mens boven het dier wordt geplaatst. De opschudding over de hele zaak wordt door velen binnen dit discours dan ook niet begrepen: *het is een uit de kluiten gewassen vis die waarschijnlijk niet eens weet dat hij bestaat, waar maken jullie je ook druk over. En: als er een makreel aanspoelt krijg je toch ook geen makreel coalitie.* Een aantal andere mensen ridiculiseert de hele discussie, bijvoorbeeld door het trekken van parallellen met de film Free Willy en de Southpark parodie Free Willyx: Morgan hoort op de maan thuis. Aanhangers van dit discours uiten weinig tot geen emotionele betrokkenheid bij het lot van Morgan: *ik word een beetje Orka-moe. Hij mag niet naar Spanje, hij mag niet zus, hij mag niet zo... Eigenlijk is het gewoon een lastig beest.* En: *'gooi dat beest gewoon in zee, dan ben je er vanaf.*

Soms wordt de beschermers van Morgan (beide kampen in de discussie) verweten dat zij hypocriet bezig zijn. *Waarom is Morgan zielig en/of lief, en halen we daarna even makkelijk een broodje naamloze -maar evenzeer met uitsterving bedreigde - paling bij de visboer om de hoek? Of: ... ik [zou] graag zien dat deze geroerde mensen ook gaven om de miljarden kippen uit de bio-industrie. Die velen van hen morgen op hun bord hebben liggen. Maar dat omvangrijke leed spreekt waarschijnlijk niet tot de verbeelding zoals Morgans omvang wel doet.* Hierbij krijgt vooral de Orka Coalitie het bij sommigen zwaar te verduren: *De Orka Coalitie? Men heeft tegenwoordig ECHT niks beters meer te doen...* En: *als die vervelende hippies nou ook eens zelf gaan BETALEN voor al het goede dat ze dat beest toewensen... Het zal vast geen probleem zijn aangezien ze het zo vreselijk belangrijk vinden...*

Een aantal mensen binnen dit discours maakt zich oprecht boos om de hele ophef en discussie in een land en tijd waar veel grotere problemen zouden spelen: *ik hoor net dat de opvang [van Morgan] een miljoen heeft gekost... ...Hier kan ik echt zo kwaad over worden dat ik mijn hele PC kort en klein sla. En maar bezuinigen op de oudjes, het is echt niet te geloven...* Een ander stelt: *je druk maken om zo'n beest, flikker een eind op met dat decadente gedoe.* Ook hier krijgt de Orka Coalitie het flink te verduren: *wees blij dat je niet op een Tahrir-plein moet gaan staan, arrogant werkschuw fascistisch tuig.* En: *als dit soort lui nu eens net zo hard te hoop liep tegen... ...kinderarbeid, vrouwenonderdrukking en mensenrechtenschendingen zag de wereld er waarschijnlijk een stuk beter uit.*

Het discours 'orka-moeheid' is vooral te vinden in internet-discussies. In discussies tussen Orka Coalitie en Dolfinarium is het niet zichtbaar, in de media maar mondjesmaat en dan meestal met een wat meer gematigde toon dan de reacties uit bovenstaande alinea.

3.4 Discoursen ganzen

3.4.1 Introductie: de problematiek

Aan het begin van de 20e eeuw waren de (wilde) ganzenpopulaties van veel soorten in Nederland sterk uitgedund en soms zelfs (vrijwel) verdwenen. Zo broedde de grauwe gans, tegenwoordig de meest voorkomende zomergans in Nederland, pas weer na 1950 structureel in de lage landen. Niet alleen het aantal zomerganzen, maar ook het aantal overwinteraars was in die tijd relatief laag. Dit veranderde geleidelijk in de tweede helft van de 20e eeuw. Met de aanleg van de IJsselmeerpolders en Oostvaardersplassen, de intensivering van de landbouw en beperking van de jacht op ganzen namen de Nederlandse populaties van veel ganzensoorten sterk toe. Waar veel ganzen voorheen alleen nog overwinterden in Nederland steeg ook het aantal broedparen en zomerganzen. Ook vestigde zich een aantal exoten in Nederland, waarvan vooral de Grote Canadese Gans en Nijlgans (een 'halfgans') inmiddels talrijk zijn. Veel voorkomende inheemse ganzensoorten zijn o.a. de Grauwe Gans, Kolgans, Brandgans en Rotgans, waarvan de eerste drie (tegenwoordig) ook 's zomers in Nederland veel voorkomen. Verwilderde soepganzen (een gedomesticeerde ondersoort van de Grauwe Gans) zijn eveneens talrijk en hebben zich vermengd met de oorspronkelijke populatie grauwe ganzen. De aantallen ganzen in Nederland zijn de afgelopen dertig jaar grofweg verachtvoudigd, bij de zomerpopulaties is zelfs sprake van een nog grotere groei.

Met de groei van het aantal ganzen in Nederland nam ook de overlast die deze ganzen veroorzaakten toe. Boeren klagen over ganzen die hun akkergewassen aanvreten en vertrappen en hun percelen verzuren met ontlasting waardoor koeien het gras niet meer willen eten. De schade die hierdoor wordt veroorzaakt bedraagt volgens sommige schattingen inmiddels enkele tientallen miljoenen euro's op jaarbasis, waarvan ongeveer tien miljoen euro als schadevergoeding door het faunafonds wordt uitgekeerd. Bij Schiphol worden ganzen gezien als een bedreiging voor de veiligheid: een aanvaring van een gans met een vliegtuigmotor kan ervoor zorgen dat deze motor uitvalt. Botsingen van vliegtuigen met ganzen komen met enige regelmaat voor en hebben zelfs al geresulteerd in een noodlanding. De schade aan een vliegtuig na een botsing kan in de miljoenen lopen. Wijkbewoners in dorpen en steden klagen steeds vaker over overlast van lawaaierige en soms zelfs agressieve ganzen die bovendien hun ontlasting in de wijk achterlaten. Ook zouden ganzen in sommige gevallen andere vogelsoorten verjagen.

Met de toename van de overlast van ganzen ontstond er de afgelopen jaren steeds meer discussie over maatregelen om de ganzenpopulaties te beperken. Bejaging bleef echter per wet verboden vanwege de beschermde status die veel ganzensoorten nog steeds genieten. Hierdoor was bejaging alleen per ontheffing mogelijk. Inmiddels wordt er veelvuldig van deze ontheffingen gebruik gemaakt. Het faunafonds keert boeren in veel gevallen zelfs geen schadevergoeding uit als er geen maatregelen tot bejaging van ganzen zijn genomen. Ook in de omgeving van Schiphol wordt er op ganzen gejaagd om de populaties daar te beperken. In beide gevallen lijkt dit in de huidige vorm echter weinig effect te hebben gehad: populaties van vrijwel alle ganzensoorten in Nederland groeien nog steeds, en dit geldt in het bijzonder voor 'probleemsoorten' als Kolgans, Grauwe Gans en Nijlgans. Er is door sommigen voorgesteld om ganzen vanaf het nest te schieten om meer efficiënt te bejagen, maar dit is niet toegestaan in Nederland. Behalve de jacht wordt ook vergassing (in de omgeving van Schiphol en in het verleden op Texel) gebruikt als een manier om ganzen te doden, hoewel deze manier zeer controversieel is. Hierbij worden groepen ganzen gevangen als zij in de rui zijn (en dus niet kunnen vliegen) en vervolgens vergast met CO₂, waardoor ze een verstikkingsdood sterven.

Maatregelen om ganzen te verdrijven (in plaats van te doden) worden eveneens genomen. Zo probeert men met foerageergebieden de ganzen weg te lokken van het boerenland en door het direct omploegen van akkers na de oogst te zorgen dat ganzen zich niet tegoed kunnen doen aan restanten van gewassen. Ook worden er verschillende manieren ingezet om ganzen te verjagen (waaronder de jacht). In de praktijk blijkt dit verjagen vaak moeilijk: ganzen komen vaak weer terug na een korte tijd. Verder zijn er ook methoden van nestbestrijding, zoals het insmeren van eieren zodat ze niet uitkomen, het prikken van eieren of het rapen van alle eieren op één na (de gans zal dan geen nieuwe leg beginnen en slechts één jong grootbrengen). Recentelijk zijn ook laser en 'anti-ganzendraad' (een beweegbare draad boven een grasland die zorgt dat de gans er niet kan blijven zitten) als methoden voor verjaging van ganzen op de markt gekomen. Het vangen en elders uitzetten van ganzen is een methode die soms in woonwijken wordt gebruikt, maar niet op grote schaal wordt toegepast.

Met het ontstaan van de problematiek van ganzenoverlast is er ook een felle discussie ontstaan over de omgang met ganzen. Sommige dierenwelzijnsorganisaties protesteren tegen de jacht en het vergassen van ganzen, boeren pleiten vaak juist voor meer mogelijkheden om ganzen te verjagen en voor een strenger jachtregime. Over het vergassen van ganzen in de buurt van Schiphol zijn felle discussies en zelfs rechtszaken geweest. In Texel heeft het vergassen van ganzen in 2008 al tot veel ophef geleid. De voornaamste tegenstanders van jacht en vergassen van ganzen zijn o.a. de Faunabescherming, Ganzenbescherming en de Partij voor de Dieren. Voorstanders van het doden van ganzen zijn o.a. LTO Nederland, Schiphol en de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV).

3.4.2 Ganzen-8

In 2011 zijn acht maatschappelijke partijen uit verschillende belangengroepen onder de naam Ganzen-8 met elkaar in overleg gegaan om gezamenlijk een advies aan staatssecretaris Henk Bleker uit te brengen over de ganzenproblematiek. De Ganzen-8 bestond uit Natuurmonumenten, 12 Landschappen, Federatie Particulier Grondbezit, LTO Nederland, Stichting Agrarisch en Particulier Natuur- en Landschapsbeheer Nederland, Staatsbosbeheer, Vogelbescherming Nederland en de KNJV. In hun advies stelden zij o.a. voor om het aantal zomerganzen terug te brengen tot 100.000 door afschot en vangen; het afschot van winterganzen in vijf jaar te beëindigen en om ook in de broedperiode niet in te grijpen. Verder mag er in het voorstel vrij gejaagd worden op verwilderde boerderijganzen en exotische ganzensoorten. Na consultatie met hun achterban trok de KNJV zich terug uit de Ganzen-8, die hiermee verwerd tot de Ganzen-7. Zij zouden bang zijn voor imagoschade en stelden dat zij het geplande afschot niet zouden kunnen realiseren op de voorgestelde manier. Volgens sommigen zou het voorstel voor het beëindigen van het afschot van winterganzen ook een motief voor de positie van de KNJV zijn.

In de Tweede Kamer en door staatssecretaris Henk Bleker werd positief gereageerd op het voorstel van de Ganzen-7, waarvoor de Tweede Kamer in twee moties haar steun uitsprak. Hoewel de Ganzen-7 een breed scala aan maatschappelijke partijen vertegenwoordigt was er ook weerstand, onder andere van de Faunabescherming, Dierenbescherming en Ganzenbescherming. Deze partijen namen onder andere de vogelbescherming op de korrel, die had ingestemd met het doden van grote hoeveelheden ganzen.

3.4.3 Discoursanalyse

De discussie omtrent de ganzenproblematiek in Nederland kent een grote diversiteit aan opvattingen en standpunten die samenhangen met een bijna net zo groot scala aan ethische visies en emoties. Discoursen zijn hierin niet zo duidelijk te onderscheiden als in de discussie over Morgan: er is meer onderlinge overlap. Grofweg zijn er echter vier belangrijke discoursen te onderscheiden in de discussies. De twee omvangrijkste

discoursen zijn 'de gans als slachtoffer' en 'de gans als ongedierte' die in de discussie recht tegenover elkaar staan. Het discours 'de gans als slachtoffer' verzet zich tegen het huidige beheer en het doden van ganzen en spreekt zich uit voor diervriendelijker manieren om de overlast te bestrijden. Het discours 'de gans als ongedierte' stelt dat dit doden noodzakelijk is om overlast aan te pakken en dat doden wel geoorloofd is. Beide discoursen zijn niet zo duidelijk met een voor- en tegenkamp te identificeren als dat het geval is in de discussie rond Morgan. De discussie over de ganzenproblematiek is complexer van aard met meer betrokken partijen, verschillende belangengroepen met verschillende problemen en belangen en een grotere diversiteit aan visies. In deze zin zijn de twee hierboven genoemde discoursen dan ook te beschouwen als twee uitersten in de discussie. Niet zelden neemt men een tussenpositie in en maakt men gebruik van elementen uit beide discoursen. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in de positie van Natuurmonumenten en de Vogelbescherming (de jacht als laatste redmiddel). Hierin verschilt deze discussie van de discussie over Morgan, waar de scheiding tussen beide kampen veel duidelijker is.

Behalve 'de gans als ongedierte' en 'de gans als slachtoffer' zijn er nog twee belangrijke discoursen in de discussie. Het discours 'de gans als natuurproduct' plaatst de productkant (het vlees) van de gans centraal. Sommigen binnen dit discours vinden het doden van ganzen alleen gerechtvaardigd als het vlees wordt geconsumeerd of stellen dat van de nood een product gemaakt moet worden door het vlees bij de consument op het bord te brengen. Het discours 'de gans is niet het probleem' heeft een ecocentrische uitgangspositie. Men hekelt het dat de mens alles naar zijn hand moet zetten en stelt dat de mens de ganzen simpelweg moet accepteren, dan wel zich aan de ganzen moet aanpassen.

Tabel 3.2

De vier belangrijkste discoursen over ganzen in relatie tot dierethiek en emoties.

Discours	Belangrijkste kenmerken	Ethische visie	Morele waarden	Emoties
De gans als ongedierte	Ganzen veroorzaken veel overlast. Bestrijding en het doden van ganzen zijn geoorloofd.	Antropocentrisch	Economie, welzijn mens, veiligheid, gezondheid, intrinsieke waarde andere diersoorten.	Negatieve emoties t.o.v. ganzen, overwegend positief over aanpak overlast.
De gans als slachtoffer	Het doden van ganzen is onnodig en wreed. Er zijn diervriendelijker oplossingen om overlast te bestrijden.	Biocentrisch	Dierenwelzijn, waarde van het leven.	Emotionele afschuw over beleid: woede, verontwaardiging, schaamte.
De gans is niet het probleem	Niet alles hoeft zich aan de mens te schikken. De mens moet de ganzen accepteren of zich aanpassen.	Ecocentrisch	Respect voor verloop van natuurlijke processen.	Negatief over beleid. Geen extreme emotie centraal in discours.
De gans als natuurproduct	Maak van de nood een product en zorg dat de gans bij de consument komt. Dit is beter vlees dan uit de bio-industrie.	Antropocentrisch	Economie, welzijn mens.	Positief over ganzenvlees, geen extreme emotie centraal in discours.

De gans als ongedierte

In dit discours ligt de nadruk sterk op de overlast die ganzen met zich meebrengen, hetzij op het boerenland, hetzij bij Schiphol of in een woonwijk. Aanhangers van dit discours achten het doden van ganzen geoorloofd om deze overlast te bestrijden. Hiermee is dit discours antropocentrisch van aard en kiest het duidelijk voor het menselijk belang boven dat van de gans, die er vaak niet goed vanaf komt: *rotbeesten, ongedierte* en

vervelende beesten. De gans wordt hierbij veelvuldig geobjectiveerd: *het zijn beesten, het zijn geen mensen. Ik vind wel dat je daar onderscheid in moet maken*. Hiermee kan dit discours in het kwadrant schade/overlast van het affectiviteit-utiliteit model worden geplaatst. Emoties over het beheer zijn divers: sommigen zijn oprecht blij dat er iets aan de ganzenpopulatie gedaan wordt, anderen zijn meer gelaten en zien het als een noodzakelijk kwaad.

Het doden van ganzen (waarvoor jacht de gangbare wijze is) wordt in dit discours gezien als noodzakelijk om het populatieprobleem op te lossen of om schade te bestrijden: *als ik niet schiet is deze akker straks kaal*. De openbare veiligheid (Schiphol), economische schade (voornamelijk aan landbouwgewassen), geluidsoverlast, het verdringen van weidevogels, het mogelijke verspreiden van ziekten door ganzen en de (verzurende) ontlasting van ganzen worden allemaal aangedragen als argumenten om dit te rechtvaardigen: *het ganzenprobleem begint zo ongeveer iedereen op het platteland de strot uit te hangen. Boeren worden geconfronteerd met heel veel schade aan gewassen, zwemwater verandert in gier en ons voedsel wordt door de ganzen opgevreten*. En: *als een gans in een straalmotor komt, dan kan dat een enorme impact hebben. Ik denk dat de veiligheid van passagiers, bemanning en mensen die onder de routes wonen met grote afstand het belangrijkste is*.

Velen binnen dit discours (waaronder de KNJV) benadrukken echter dat met alleen bejaging de zomerpopulaties niet omlaag zullen gaan naar het niveau van 2005, een doelstelling van de Ganzen-7: *afschot alleen is dweilen met de kraan open*. En: *bij het afschieten worden er maar een of twee gedood, dit heeft wel effect om de andere ganzen te verjagen, maar lost verder weinig op*. Vandaar dat er ook gepleit wordt voor aanvullende maatregelen als nestbestrijding en vergassing, hoewel dit laatste ook binnen dit discours niet geheel vrij van controverse is. Meninge hierover verschillen: *ik denk dat vergassing het meest diervriendelijk is, omdat het lijden hierbij het kortste is*, maar ook: *bejagen lijkt me minder wreed*. En: *bij jacht is het met een schot afgelopen terwijl het vangen nogal wat stress oplevert voor een gans*.

Het stopzetten van de jacht op ganzen wordt in dit discours veelvuldig als oorzaak aangewezen voor de explosie van de ganzenpopulaties. Hiermee worden er soms felle verwijten gemaakt richting dierenbeschermers, die verantwoordelijk zouden zijn voor de problematiek. Tegenstanders, vaak afgebeeld als stedelingen, wordt verweten dat ze vanaf de zijlijn staan te roepen of hun kop simpelweg in het zand steken voor de problematiek: *moeten we wachten tot het er 3 miljoen zijn; er een vliegtuig crasht met ganzen in de motoren; de weidevogelstand nog verder achteruit holt door concurrentie met ganzen; en de jaarlijkse schadevergoeding aan boeren naar €100 miljoen gaat?* En: *de meeste, zo niet alle milieufanaten wonen in de grote stad... Als al die ganzen nu eens de tuintjes, huizen en auto's van de milieureli's gaan onderschijten staan ze als eerste klaar met hun grote bek om die rotganzen af te schieten*.

Het discours 'de gans als ongedierte' wordt gebruikt door veel verschillende partijen waaronder LTO, de KNJV en veel bestuurders, maar vindt ook (in gematigder vorm) weerklank bij organisaties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en zelfs Vogelbescherming Nederland (hoewel bij de natuurorganisaties soms ecocentrische redenen een rol spelen voor het beschouwen van de gans als overlast, omdat de gans met begrazing en uitwerpselen de ontwikkeling van gewenste natuurtypen verstoort). Het discours heeft een dominante positie in vrijwel alle discussies over de ganzenproblematiek en staat hierin tegenover het discours 'de gans als slachtoffer.'

De gans als slachtoffer

In dit discours wordt de gans in een slachtofferrol geplaatst. Men ontkent niet dat er problemen en overlast zijn, maar is verafschuwd over de manier waarop dat wordt aangepakt: *grootschalige ganzenmoord*. Het discours oordeelt vanuit een biocentrische visie en plaatst daarmee het welzijn van de ganzen centraal in de discussie. Vanuit deze visie neemt het sterk stelling tegen het doden van ganzen en de huidige aanpak van de ganzenproblematiek, die men *wreed*, *barbaars* en *middeleeuws* vindt. Er is hierbij sprake van empathie voor

de gans, wiens leed in dit discours wordt benadrukt: *arme ganzen*. En: *ik vind het zo oneerlijk om te zien hoe er met deze beestjes omgegaan wordt*. Het doden van ganzen roept grote emotionele afschuw op en wordt geuit in emoties van woede, verontwaardiging en schaamte. Hierbij ligt de nadruk op dierenwelzijn en de waarden van het leven: *dat vind ik heel erg, want ganzen zijn ook levende wezens*. In het affectiviteit-utiliteit model kan dit discours dan ook geplaatst worden in het kwadrant lijden.

Hiermee is 'de gans als slachtoffer' een tegendiscours van het discours 'de gans als ongedierte'. Waar in de laatste het menselijk oogpunt en schade als gevolg van overlast centraal staan is het hier het leed van de gans dat wordt benadrukt. Er wordt stelling genomen tegen partijen die zich met het ongedierte-discours identificeren, zoals LTO, KNJV en de provincies: *in onze agrarische wereld is de 'cultuur' nu eenmaal: alles waar je last van hebt, moet dood...* En: *'levende wezens doden als je er last van hebt is menselijk gedrag waarmee we nou niet bepaald het beste in ons zelf naar boven brengen. Het heeft zelfs fascistische trekjes*. Medewerkers van Duke Faunabeheer, de uitvoerder van de vergassing bij Schiphol, zijn meerdere keren met de dood bedreigd in verband met hun werkzaamheden en hebben politiebewaking gekregen.

Het doden van ganzen wordt in dit discours verworpen, maar als dodingsmethode is het vooral het vergassen met CO₂ dat woede oproept: *niets rechtvaardigt een dergelijke gruwelijke actie*. De 'diervriendelijkheid' van deze dodingsmethode wordt door velen in twijfel getrokken: *houd uw adem in en voel hoe de CO₂ zich opbouwt in uw bloed. Het is echt een verschrikkelijke dood*. Meerdere geschokte mensen leggen zelfs een link met de Tweede Wereldoorlog: *walgelijke nazi-methoden, 'de mensen met dergelijke ideeën zijn niks beter dan de Duitse leiders van 70 jaar terug; en: wie stopt de ganzenholocaust?* De grote meerderheid binnen dit discours spreekt zich ook negatief uit over jacht op ganzen: *met regelmaat erger ik me groen een geel aan het plebs dat schietend even de natuur in stand komt houden. Gelukkig raken ze heel af en toe elkaar*. Sommigen binnen dit discours betwijfelen de effectiviteit van bejaging en vergassing om de populatie blijvend te doen afnemen: *niet het doden van ganzen [is maatgevend] voor de omvang van de populatie, maar... ..het voedselaanbod*.

Aanhangers van dit discours ontkennen niet dat er een probleem is zijn ook niet tegen bepaalde vormen van ingrijpen. Zij zijn van mening dat er echter voldoende alternatieven voor het doden van ganzen voorhanden zijn. Zo stelt men onder andere dat het landgebruik in de omgeving van Schiphol kan worden aangepast en dat er andere gewassen kunnen worden geteeld die minder aantrekkelijk zijn voor de ganzen: *er zijn creatievere oplossingen. Je kunt bijvoorbeeld het landschap op en rond Schiphol anders inrichten en het zo onaantrekkelijk maken voor ganzen*. Ook kunnen akkers direct na de oogst worden omgeploegd zodat voedselresten onder de oppervlakte verdwijnen. Verder wordt ook nestbestrijding genoemd, sommigen menen dat er hiervoor ook een rol voor de jager kan zijn: *als de schietgrage stropers gewoon eitjes zouden rapen dan dunt de populatie heel eenvoudig uit hoor*. Andere oplossingen die worden genoemd zijn het gebruiken van valkeniers, anti-ganzendraad en laser om ganzen te verjagen. Het vangen en verplaatsen van ganzen wordt door sommigen ook als een mogelijkheid genoemd die grootschaliger kan worden ingezet. Tenslotte kan de vos een grotere rol spelen in de predatie en spreken sommigen zelfs over de introductie van de Woestijnlynx, die in Egypte wordt gebruikt om vliegvelden tegen ganzen te beschermen.

Partijen die zich met dit discours identificeren zijn onder andere de Ganzenbescherming, Faunabescherming en de Partij voor de Dieren. Het discours heeft een dominante positie in vrijwel alle discussies over de ganzenproblematiek en staat hierin altijd tegenover het discours *de gans als ongedierte*.

De gans als natuurproduct

In dit discours wordt de ganzendiscussie niet alleen vanuit het uitgangspunt van overlast gevoerd, maar worden ook het menselijk nut en de positieve aspecten van de (geobjectiveerde) gans benadrukt: de gans als voedselbron en als biologisch vleesproduct. Het discours is antropocentrisch van aard en plaatst de gans in het kwadrant product van het affectiviteit-utiliteit model. Hiermee geeft het een enigszins 'positieve' draai aan

het 'de gans als ongedierte'-discours door van de nood een product te maken: *niet klinisch vernietigen maar benutten*. Dit discours hangt dan ook enigszins samen met het 'ongedierte'-discours en kan misschien zelfs als een subdiscours hiervan gezien worden. Het doden van dieren wordt hier eveneens als gerechtvaardigd beschouwd en dit discours komt soms in combinatie met het 'ongedierte'-discours voor. Het uitgangspunt is in dit discours echter anders: niet de overlast, maar de productkant staat centraal. Emoties spelen geen centrale rol in het discours. Er worden soms positieve emoties aan het *lekkere* ganzenvlees gelinkt. Een enkeling maakt zich boos over het vernietigen van dode ganzen zonder dat het vlees wordt gebruikt voor consumptie.

Regelmatig vindt men binnen dit discours het doden van ganzen (al dan niet vanwege overlast) alleen goorloofd als het vlees voor menselijke consumptie wordt gebruikt: *als het dan echt nodig is de ganzen te doden, moet er toch de mogelijkheid zijn om ze op te eten*. In sommige gevallen is er daarom weerstand tegen het vergassen van ganzen met CO₂, omdat deze dan ongeschikt voor consumptie zouden zijn (wat overigens niet het geval is, vergaste ganzen worden wel degelijk geconsumeerd). Als dit discours wordt gebruikt volgt er vaak een vergelijking met de bio-industrie: *in tegenstelling tot de bio-industrie hebben deze dieren een goed leven gehad, ze zijn vrij en mogen eten wat ze willen; wilde gans eten is lang niet zo inhumain als kippen en varkens martelen in te kleine hokken*; en: *we kunnen sentimenteel doen om die ganzen maar ik eet liever een wilde gans dan een biokip*. Het vlees van deze ganzen wordt in dit discours veelal als diervriendelijker en eerlijker vlees gezien dan het vlees uit de supermarkt.

Sommige poeliers vertellen desondanks dat ganzenvlees maar zeer beperkt wordt gegeten in Nederland: *er is een hele generatie die nooit gans heeft gegeten en de recepten voor gans niet kent. Dat komt omdat het jaren verboden is geweest op ganzen te jagen*. Toch reageren veel mensen positief op het initiatief om bij Schiphol vergaste ganzen naar de voedselbank te brengen en op de Schipholkroket die bij een lokaal restaurant op het menu staat. Veel mensen laten ook weten dat ze graag gans eten: *gans is heerlijk!*. Een poll van Spitsnieuws laat zien dat de meerderheid van de respondenten best gans op het menu zou willen zetten. In discussies over de ganzenoverlast en ook in de media komen er regelmatig recepten voor het bereiden van ganzenvlees voorbij.

Het discours 'de gans als natuurproduct' komt in veel discussies terug en komt ook in media-artikelen aan bod. Het wordt vaak gebruikt in combinatie met het 'ongedierte'-discourse, waarmee het enigszins samenhangt. Hierbij vormt het een extra argument/element, waarmee door het benadrukken van de productkant extra begrip voor maatregelen kan worden gekweekt. Het discours is zelden dominant, maar wel degelijk aanwezig en zichtbaar.

De gans is niet het probleem

In dit discours wordt gesteld dat de problematiek rond ganzen in Nederland niet zozeer een probleem van de gans an sich is, maar een probleem van de mens die zich alles in het landschap heeft toegeëigend en daarmee andere levende wezens als een probleem beschouwt. Het probleem 'mens versus gans' is dus niet zozeer het gevolg van een groeiende populatie ganzen, maar het gevolg van de mens die zich hier niet goed aan kan aanpassen: *teveel dieren is altijd een mensenprobleem en nooit een natuurprobleem. De natuur vindt zelf wel een nieuwe balans*. En: *wij zullen moeten leren accepteren dat wij dit land moeten delen met andere diersoorten die zich niet altijd aan onze grenzen houden*. Dit discours omhelst natuurlijke principes voor regulatie van de ganzen vanuit een holistisch perspectief en sluit daarmee grotendeels aan bij een ecocentrische visie op dierethiek: *die ganzen vliegen al heel wat langer door het luchtruim dan wij mensen...* *...de kern van het probleem is dat waar menselijke belangen in het geding zijn de belangen van andere soorten altijd ondergeschikt worden gemaakt*.

In zijn meest extreme vorm is men in dit discours van mening dat er helemaal niet hoeft te worden ingegrepen in de ganzenpopulatie of dat er überhaupt geen maatregelen nodig zijn en dat men de huidige situatie simpelweg moet accepteren: *laat de natuur zijn eigen gang gaan*. Veel aanhangers van dit discours zijn echter

niet tegen maatregelen, maar stellen vooral maatregelen voor die het menselijk landgebruik aanpassen, in plaats van simpelweg de ganzen te verjagen of doden. Zo wordt er over Schiphol gezegd: *de overduidelijke oplossing is het verplaatsen van Schiphol naar een veiliger plek*. En: *de discussie zou echter niet moeten zijn: hoe komen we van de ganzen af? Maar: hoe brengen we het aantal vliegbewegingen terug tot een veilig niveau?* Ook aanpassing van landbouwsystemen (bijvoorbeeld minder bemesten), het 'weglokken' van ganzen naar aantrekkelijke gebieden zonder landbouw en het stoppen van de bejaging van de vos worden genoemd als oplossingen. Velen menen dat de mens er zelf voor heeft gezorgd dat het landschap zo aantrekkelijk is geworden voor de gans en dus daarmee ook de huidige problematiek veroorzaakt heeft.

Evenals het discours 'de gans als slachtoffer' spreekt dit discours zich uit tegen de jacht op en vergassing van ganzen. Het heeft hierin echter een ander (holistisch) uitgangspunt, *de gans is niet het probleem*. Het discours is niet groot in omvang omdat de grote meerderheid van de tegenstanders van jacht en vergassing gebruik maakt van het discours 'de gans als slachtoffer'. Emoties spelen in 'de gans is niet het probleem' een minder grote rol dan in dit biocentrische discours.

3.5 Reflectie op beide discussies

De analyse van de discussies over Morgan en de ganzenproblematiek laat zien dat er in Nederland veel verschillende opvattingen zijn over het welzijn van wilde dieren. Hierbij zijn er grote verschillen tussen de beide discussies die in dit hoofdstuk onder de loep zijn genomen. De discussie over het welzijn van Morgan is redelijk tweedimensionaal en grotendeels verdeeld in twee kampen: 'voor' en 'tegen'. Interessant in deze discussie is dat de twee grote kampen (Dolfinarium en medestanders versus Orka Coalitie en medestanders) beide een biocentrische visie op de dierethiek aanhangen. Deze schijnbare overeenkomst in waarden krijgt aan beide kanten echter een geheel andere invulling, waarbij er door beide partijen een tegengestelde positie wordt ingenomen. Omdat een biocentrische visie in deze discussie dominant is (de grote meerderheid lijkt het beste met Morgan voor te hebben) staan de ecocentrische en antropocentrische discourses al snel wat meer aan de zijkant, hoewel het discours 'orka-moeheid' in veel internetdiscussies wel degelijk een prominente plaats inneemt.

De ganzendiscussie bestaat uit veel meer dimensies dan die over Morgan en valt minder gemakkelijk in twee kampen te verdelen. Niettemin is er hier wel duidelijk een (wellicht op basis van hoofdstuk 2 meer voor de hand liggende) tegenstelling tussen antropocentrische en biocentrische visies zichtbaar. Daar bevinden zich ook de twee belangrijkste kampen en hun discourses. Deze discourses zijn in de ganzendiscussie minder duidelijk van elkaar te onderscheiden dan in die over Morgan: er zijn veel meer partijen die een tussenpositie innemen of elementen uit discourses combineren, er worden binnen discourses meer nuances gemaakt en er zijn vaak verschillende stromingen binnen een discours die van toepassing zijn op een bepaalde deel van de problematiek. Zo is er binnen het discours 'de gans als ongedierte' ook geen volledige overeenstemming over het vergassen van ganzen en kan het vangen en verplaatsen van ganzen wellicht een oplossing bieden bij overlast in een woonwijk, maar lijkt dit een weinig praktische oplossing in de omgeving van Schiphol.

Er lijken verschillende redenen te zijn die er aan hebben bijgedragen dat de ganzendiscussie zo hoog is opgelopen: het probleem is omvangrijk en wordt op meerdere plaatsen en op meerdere manieren gevoeld. Ganzen zorgen voor overlast op het boerenland, maar ook bij Schiphol, in woonwijken en in gebieden van natuurbeschermers. Hierdoor zijn er veel partijen betrokken in de discussie, met veel verschillende visies en belangen. Bovendien is de gans een zichtbare diersoort, die een grote diversiteit aan emoties oproept bij mensen. De impact van maatregelen die worden genomen op de problematiek aan te pakken is groot, omdat er hierbij grote aantallen ganzen worden gedood. Daar komt nog eens bij dat het vergassen voor veel mensen een nare associatie oproept. Allemaal mogelijke redenen voor mensen om hun mening te ventileren op internet en/of in de media.

De discussie omtrent Morgan heeft wat dat betreft een andere insteek: de problematiek speelt niet in de directe leefomgeving van veel mensen. Desondanks is het aanspoelen van een orka in Nederland een voor veel mensen aansprekende en unieke gebeurtenis, die in de media veel aandacht heeft gekregen. Ook roept de orka als dier veel (en bijna uitsluitend) positieve emoties op en blijken veel mensen zich geroerd te voelen bij het lot van Morgan, die in sterkere mate lijkt te worden vermenselijkt dan de gans. Het aantal internetdiscussies over het lot van Morgan lijkt iets kleiner te zijn dan dat over de ganzen, maar is niettemin behoorlijk talrijk. Uit deze vaak hoog oplopende discussies blijkt dat het lot van Morgan veel Nederlanders bezig houdt.

4 Reflectie

4.1 Inleiding

De in de eerdere hoofdstukken besproken state of the art en discoursanalyse geven inzicht in de diversiteit aan denkpatronen en gebruikte argumenten binnen de samenleving over de omgang met in het wild levende dieren. Deze inzichten kunnen helpen bij het leren aanvoelen of een voorgenomen maatregel een maatschappelijke discussie kan oproepen. Ook relevant hiervoor is kennis van de ervaringen van terreinbeherende organisaties: hoe kijken zij tegen de bevindingen aan: zijn deze herkenbaar, bruikbaar en compleet? Waar lopen professionals in het natuurbeheer in de praktijk tegen aan in de omgang met het publiek en hoe gaan zij daar mee om? Om hier een beter begrip van te krijgen zijn in het najaar van 2012 twee workshops georganiseerd voor natuurbeheerders en beleidmakers bij regionale directies, in respectievelijk Noord-Nederland en West-Nederland. Tijdens de workshops zijn de eerste resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Daarbij is de ganzen-casus uitgelicht. Aan de hand van deze concrete casus is in de workshops ruimte gereserveerd voor het uitwisselen van ervaringen. Dit hoofdstuk beschrijft de reflectie die in de workshops heeft plaatsgevonden op de bevindingen van deze studie.

4.2 Bevindingen uit workshops

De deelnemers aan de workshops herkenden de verschillen tussen burgers en professionals als het gaat om de rol van kennis en emotie bij de meningsvorming. Professionals zijn geneigd om hun positie te onderbouwen met behulp van kennis, maar de kennisargumenten sluiten niet altijd aan bij de belewingswereld van de burgers. Het verschil in taalgebruik (jargon, moeilijke woorden) bemoeilijkt bovendien het overbrengen van de kennis. Het onder woorden brengen van waarden kan de communicatie vergemakkelijken. Kennis is niet genoeg om elkaar te begrijpen in een discussie.

Volgens de workshopdeelnemers is de ethische visie die mensen als basis nemen voor hun meningsvorming afhankelijk van de context, bijvoorbeeld de diersoort en of zij zelf overlast ervaren. Eén en de zelfde persoon kan in een andere situatie vanuit een andere ethische visie vertrekken. Een basispositie vanuit het ecocentrisme is dominant onder de deelnemers aan de workshops. De natuurbeheerders geven aan vanuit hun professie situaties vaak op een ecocentrische manier te benaderen omdat dit aansluit bij hun kennis en bij het denken in systemen, maar herkennen dat dit niet altijd aansluit bij wat er in de maatschappij leeft. Deelnemers geven dan ook aan dat zij naar buiten toe vaak een meer biocentrische visie uitdragen. Ook willen ze graag een goede buur zijn en problemen niet ontkennen. Daarom kunnen zij begrip hebben voor antropocentrische argumenten van boeren.

Terreinbeheerders zitten vaak 'klem' tussen alle maatschappelijke meningen. Op zo'n manier kun je het niet snel goed doen. Terreinbeheerders worden bijvoorbeeld aangesproken op overlast door 'hun' wilde dieren, maar ook op dierenleed in de natuurgebieden, alsof het om gehouden dieren gaat.

De context van regelgeving werkt dan niet altijd mee. Per provincie kan de aanpak verschillen, terwijl de provinciegrenzen juist rijk zijn aan natuur. De Flora en faunawet is ingewikkeld en kan belemmerend werken. Zo is het bijvoorbeeld niet handig als de vergunningen nog niet rond zijn als een besluit tot bestrijden wordt genomen. Dat geeft twee keer een communicatieprobleem.

De discoursanalyse van de ganzendiscussie leidt tot veel reacties in de workshops. De deelnemers missen nog een vijfde discours, naast 'de gans als ongedierte', de 'gans als slachtoffer', 'de gans als natuurproduct' en 'de gans is niet het probleem': 'de gans als natuurbeleving'. Dit discours relateert aan positieve betrokkenheid bij de gans (en past daarmee in het vakje 'relatie') en aan de recreatieve waarde (aantrekkelijkheid) van het dier, waar mensen graag naar kijken als ze door het landschap komen. In de discussies op internet en in de media zijn dergelijke opvattingen wel zichtbaar, maar komen ze minder naar voren dan de andere discourses. Een discoursanalyse is dan ook geen representatieve enquête, maar een analyse van discussies en opvattingen die in dit geval ook nog eens sterk op de problematiek is gefocust en minder op opvattingen over het dier in het algemeen. Vaak wordt veel lawaai gemaakt door een kleine groep en hoor je de meerderheid niet. Toch is het nodig om adequaat te reageren. Verschillende groepen tegenstanders kunnen elkaar versterken en zo toch een grote invloed hebben op de beeldvorming.

Deelnemers zijn het er redelijk over eens dat vergassen de meest diervriendelijke en uitvoerbare methode is om grote aantallen ganzen te doden. Toch is het erg controversieel: de term 'vergassen' heeft een erg negatieve bijklank die door tegenstanders wordt gebruikt om hun protest kracht bij te zetten. De woordkeus is blijkbaar erg belangrijk, maar vaak speelt ook mee dat mensen die protesteren tegen het doden van dieren de overlast zelf niet ervaren. Dit wordt door de deelnemers ervaren als 'de stad' versus 'het platteland'. Het zijn vooral stedelingen die protesteren tegen het dierenleed, terwijl op het platteland de overlast ervaren wordt. De schade moet eerst vertaald naar menselijke waarde, voordat het wordt begrepen door mensen die het zelf niet ervaren. Absolute cijfers zeggen dan weinig: men begrijpt de overlast van de boeren beter als bijvoorbeeld een individuele boer zijn verhaal doet in de media. Soms kan het helpen om in gesprek te gaan met protesterende partijen om hen medeverantwoordelijk te maken voor het probleem. Bijvoorbeeld door hen uit te nodigen om mee te helpen bij het uitvoeren van het door hen aangedragen alternatief. Dan wordt al snel duidelijk dat het geen eenvoudig op te lossen probleem is. Dat creëert begrip.

Het is dus mogelijk om het verloop van de discussie te beïnvloeden, door een andere woordkeuze, het kiezen van de menselijke maat (herkenbaarheid), het introduceren van nieuwe argumenten, het verplaatsen van de discussie van het probleem naar een toekomstbeeld, en door het betrekken van nieuwe groepen. Door het mensen mogelijk te maken om mee te doen (toerusten), bijvoorbeeld door hen uit te nodigen voor bijeenkomsten, of het kiezen van argumenten die mensen raken (uitdagen), kunnen nieuwe groepen gemobiliseerd worden. Door niet alleen te focussen op een probleem, maar ook op een toekomstbeeld, worden tegenstanders buiten de discussie geplaatst, omdat ze tegen dat perspectief zijn.

Vanuit de ervaringsdeskundigen bij de workshops komen de volgende aanbevelingen:

- Denk na over de 'framing' van beheermaatregelen, leg goed uit wat je doet en waarom, in termen die mensen niet afschrikken maar hun begrip juist vergroten.
- Zoek van tevoren medestanders, probeer tegenstanders medeverantwoordelijk te maken
- Wees consequent, blijf bij je standpunt
- Maak de uitvoering van beheermaatregelen mogelijk, zorg op tijd voor vergunningen
- Geen vertraging tussen besluit en uitvoering
- Verhelp de verschillen tussen provincies, meer regie vanuit het Rijk
- Verduidelijk de FF wet

De beheerders verwachten dat de gans niet de laatste diersoort is waarover maatschappelijke discussie ontstaat door overlast en bestrijding. In de toekomst zijn meer en nieuwe discussies te verwachten. Als mogelijke probleemsoorten van de toekomst noemen workshopsdeelnemers de smient, het damhert en de vos.

Literatuur

Angulo, E., A. Deves, M.S. Jalmes en F. Courchamps, 2009.

Arrindell, W.A., 1999. *Phobic dimensions; The structure of animal fear*. Behaviour Research and Therapy 38, pp. 509-530.

Averill, 1999 en J.R. Averill, 1999. *Creativity in the domain of emotion*. In: T. Dalgleish & M. Power (Eds.), Handbook of cognition and emotion (Chapter 36). West Sussex, England: John Wiley & Sons.

Bakker, E. de en G. Overbeek, 2005. *Van passiviteit tot passie; Een rijkdom aan drijfveren voor natuurbeleid*. Den Haag, Lei. Rapport 7.05.02.

Berg, A.E. van den en E. ter Heijne, 2007. *Fear versus fascination; An exploration of emotional responses to natural threats*. Journal of environmental psychology 25: 3, 261-272.

Born, R.J.G. van den, R.H.J. Lenders, W.T. de Groot en E. Huijsman, 2001. *The new biophilia: an exploration of visions of nature in western countries*. Environmental conservation 28: 1, 65-75.

Brink, M. van den, 2010. *De dierentuinbezoeker en de ijsbeer; Een onderzoek naar de ijsbeerbeleving van de dierentuinbezoeker en de connectie tussen deze beleving en de natuurbeschermingsattitude*. Wageningen: Wageningen UR. Masterthesis in Bos- en natuurbeheer.

Buijs, A., 2009. *Natuurbeelden: publieke visies op natuur en de consequenties voor het natuurbeheer*. Wageningen: Wageningen University.

Buijs, A.E en A. Lawrence, in press. *Emotional conflicts in rational forestry: Towards a research agenda for understanding emotions in environmental conflicts*. Forest policy and economics.

Buijs, A.E. en C.M. Volker, 1997. *Publiek draagvlak voor natuur en natuurbeleid*. Wageningen: DLO-Staring Centrum.

Callon, M., P. Lascoumes en Y. Barthe, 2009. *Acting in an uncertain world; An essay on technical democracy*. Cambridge, Massachusetts and London: MIT Pres.

Cock Buning, T., de, V. Pompe, H. Hopster en C. de Brauw, 2012. *Denken over dieren; Dier en ding, zegen en zorg*. Amsterdam: Athena Instituut Vrije Universiteit.

Drenthen en Keulartz, 2008. 'Ethiek en milieu'. In: A. van Melle en P. van Zilfhout (red.), *Woorden en daden. Een inleiding in de ethiek*. Open Universiteit/Boom.

Fischer, A., B. Bednar-Friedl, F. Langers, M. Dobrovodska, N. Geamana, K. Skogen en M. Dumortier, 2011. *Universal criteria for species conservation priorities? Findings from a survey of public views across Europe*. Biological conservation 144: 3, pp. 998-1007.

- Groot, M. de, M. Drenthen en W.T. de Groot, 2011. *Public visions of the human/nature relationship and their implications for environmental ethics*. In: Environmental ethics, 33.
- Groot Bruinderink, G.W.T.A., H.A.H. Jansman, M.H. Jacobs en M. Harms, 2012. *De komst van de wolf (Canis lupus) in Nederland; Een factfinding study*. Wageningen: Alterra. Alterra-rapport 2339.
- Hurkens, M., 2002. *Een kwestie van smaak; Kant-tekeningen bij Nietzsche*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen. Proefschrift in filosofie.
- Jacobs, M.H., 2007. *Wildlife value orientations in the Netherlands*. Human Dimensions of Wildlife, 12: 359-365.
- Jacobs M. en P. Huigen, 2013. *For the love of animals: emotions toward animals and their consequences*
- Jacobs, M.H. en J.J. Vaske, 2010. *Integrating cognitive and affective human dimensions research: the mental hierarchy*.
Zie: http://warnrcnr.colostate.edu/docs/hdnr/hdfw/2010/Jacobs_Vaske_Pathways_Emotions_24.pdf
- Jacobs, M.H., J.J. Vaske en J.M. Roemer, 2012. *Toward a mental systems approach to human relationships with wildlife: The role of emotional dispositions*. Human dimensions of wildlife: An International Journal, 17:1, 4-15.
- Janzing, Chr., 2012. *De relatie tussen de houding van boeren, jagers en natuurbeheerders tegenover het beheer van de grote grazers in de Oostvaardersplassen en hun normen, waarden en overtuigingen*. Wageningen: Wageningen University. Masterthesis Forest and Nature Conservation Policy.
- Keulartz, J., H. van der Windt en J. Swart, 2000a. *Natuurbeelden en natuurbeleid; Theoretische en empirische verkenningen*. Den Haag: NWO Ethiek & Beleid.
- Keulartz, J., H. van de Belt, B. Gremmen, I. Klaver en M. Korthals, 2000b. *Goede tijden, slechte tijden; Ethiek rondom grote grazers*. Wageningen: Landbouwniversiteit Wageningen.
- Knegtering, 2009. *The featheries and the furies: species characteristics and tendencies in public species conservation*. Groningen: Universiteit Groningen. Ph.D.Thesis in Wiskunde en Natuurwetenschappen.
- Kuindersma, W., H. Smit, J.L. Tersteeg, A.F. van de Klundert, S. Jansen, N.J. Beun, J.H.A. Hillebrand en A.E. van den Berg, 2004. *Kwetsbare vanzelfsprekendheden rond natuur; Een zoektocht naar innovaties rond de spanning tussen natuurbeleving en natuurbeleid*. Den Haag: Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster.
- Langers, F. en J. Vreke, 2008. *De recreatieve betekenis van de Ecologische Hoofdstructuur; Bijdrage van de EHS aan recreatief gebruik, beleving en identiteit*. Wageningen: Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu. WOt-rapport 87.
- Manfredo, M., T. Teel en A. Bright, 2003. 'Why Are Public Values Toward Wildlife Changing?' *Human Dimensions of Wildlife: An International Journal* 8(4): 287 - 306.
- Manfredo, M.J., 2008. *Who Cares About Wildlife?: Social Science Concepts for Exploring Human-Wildlife Relationships and Conservation Issues*. New York: Springer.
- Pool, E. en M. Kerklaan, 2006. *De beleving van jacht onder Nederlanders*. Blauw research.

Raad voor de Volksgezondheid & Zorg, 2012. *De mens centraal? Ethische dilemma's bij gezondheidsbeleid met goede zorg voor dier en natuur*. Den Haag: Centrum voor Ethiek en Gezondheid. Signalering ethiek en gezondheid 2012/1.

Rij, H. van, 2012. *Eindverslag project rechtvaardiging voor het houden van dieren*. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

Roemer, Vaske, Taylor, 2012. *Situational & Emotional Influences on Acceptability of Wolf Management Actions*.

Smit, M., 2010. *Presentie en emotie; Analyse van presentielogboeken volgens de close readingmethode*. Tilburg: Universiteit van Tilburg. Masterthesis in zorg, ethiek en beleid.

Teel, T.L., M.J. Manfredo en H.M. Stinchfield, 2007. The Need and Theoretical Basis for Exploring Wildlife Value Orientations Cross-Culturally. *Human Dimensions of Wildlife: An International Journal* 12(5): 297 - 305.

Treves, A. en L. Naughton-Treves, 2005. *Evaluating lethal control in the management of human-wildlife conflict*. In: Woodroffe, R., Thirgood, Rabinowitz, A. (eds.), *People and Wildlife: Conflict or Coexistence?* Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Vansteenbrugge, L., 2010. *De cognitieve structuur van emoties bij kinderen en adolescenten*. Gent: Universiteit Gent. Masterthesis in psychologie.

Vaske, J.J., n.d. *Cognitive and emotional components in human dimensions*.
Zie: <http://www.gransassolagapark.it/pdf/2-VASKE.pdf>

Vaske, J.J., P. Fehres en M. Jacobs, 2012. *Self-report measures of emotional dispositions toward wildlife: reliability and validity*. In: Human Experience in the Natural and Built Environment: Implications for Research, Policy and Practice.

Vaske, J.J., J. Beaman, H. Barreto en L.B. Shelby, 2010. *An extension and further validation of the potential for conflict index*. Leisure sciences, 32, 240-254.

Veeneklaas, F.R., I.E. Salverda, R.I. van Dam en R. During, 2011. Empirisch onderzoek naar de relatie Mens-Natuur/groen; Een state of the art. Wageningen: Alterra. Alterra-rapport 2198.

Vermeij, M., 2010. *Stories about wildlife; The significance of human emotions towards wildlife*. Wageningen: Wageningen University. Masterthesis in leisure, tourism and environment.

WRR, 2012. *Vertrouwen in Burgers*. Amsterdam: Amsterdam University Press. WRR-rapport 88.

Alterra is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen negen gespecialiseerde en meer toegepaste onderzoeksinstituten, Wageningen University en hogeschool Van Hall Larenstein hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 40 vestigingen (in Nederland, Brazilië en China), 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de vooraanstaande kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen natuurwetenschappelijke, technologische en maatschappijwetenschappelijke disciplines vormen het hart van de Wageningen Aanpak.

Alterra Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

Meer informatie: www.wageningenUR.nl/alterra